

שנה למלחמה, 7 באוקטובר

אסופת מאמרים

פורום דבורה
Forum Dvorah

נשים במדיניות חוץ ובטחון לאומי

אוקטובר 2024

שנה למלחמה, 7 באוקטובר

אסופת מאמרים

פורום דבורה

Forum Dvorah

נשים במדיניות חוץ ובטחון לאומי

שנה למלחמת שבעה באוקטובר!

המציאות הביטחונית והחברתית בישראל לאחר 7 באוקטובר לימדה אותנו עד כמה חשוב לטפח חשיבה מגוונת, לאפשר ביטוי למבחר רעיונות ועמדות ולשמוע בלב פתוח ונפש חפצה כל דעה, גם אם זו מנוגדת לדעתי.

בהתאם, פורום דבורה: נשים במדיניות חוץ וביטחון לאומי (ע"ר), ראה ערך רב במתן במה פומבית לכל חברותיו - לוותיקות ולמנוסות, כמו-גם לאלו שבראשית דרכן המקצועית - להשמיע את קולן, לשתף מתחום מומחיותן ומזווית הראייה הייחודית לכל אחת ואחת. מחשבות, רעיונות, תובנות ופרשנויות קרמו עור וגידים לכדי מאמרים, בעלי ערך ועניין ציבורי רב.

וכך, בתום שנה למלחמת חרבות ברזל נולדה אסופה זו של מאמרים אישיים, העוסקים בסוגיות של ביטחון לאומי, משפט, תקשורת, חוסן, דיפלומטיה ועוד ועוד. המאמרים כוללים אף המלצות צופות פני עתיד, שהן פרי ניסיון חייהן וניסיון המקצועי של חברות פורום דבורה.

אני מודה לחברות הפורום שנענו לאתגר ובטוחה כי הקוראים ימצאו באסופה זו עניין רב.

בברכה,

מאיה הלר, אל"ם (במיל')
יו"ר הועד המנהל

המאמרים והרשימות באסופה זו מייצגים את עמדתן האישית של הכותבות באסופה זו בלבד ואינם משקפים בהכרח את עמדתו או דעתו של פורום דבורה. התכנים באסופה זו אינם למטרות רווח ו/או שימוש מסחרי של גורמים חיצוניים. כל הפצה של מאמר מתוך האסופה או קטעים ממנו מחייב מתן קרדיט לכותבת/כותבות ולפורום דבורה.

צוות עריכה - מאיה הלר, אלינה שקולניקוב שוורצמן, גלית פלצור, יעל רוזנפלד, יעל בן חמו
גרפיקה - נעה דוד - עיצוב גרפי

תוכן עניינים

4	שנה למלחמת שבעה באוקטובר, הזדמנות לחישוב מסלול מחדש / אורלי אהרוני
8	להיות פעילת שלום לאחר 7 באוקטובר? מעורבות נשים בתהליכי שלום לפני ואחרי המלחמה / שלומית אהרוני ליר
13	מארגוני טרור מקומיים לצבאות טרור היברידיים התפתחות ארגוני הטרור והאיום הרב-מימדי שהם מציבים / לורנה אטיאס לבובסקי
16	התרבות הארגונית בצה"ל, כמרכיב בכישלון ההתרעה בשבעה באוקטובר / מורן אללוף
21	חמ"ל בכל בית - החברה האזרחית בישראל ותפקידיה במלחמת חרבות ברזל / ליאת אלרט
26	השפעת מלחמת חרבות ברזל על השוויון המגדרי בישראל / לילך אשתר
30	המרחב ההינדו פסיפי בראי חרבות ברזל / לורן דגן עמוס
34	שלטים בקנה ומפגינים בצריח / אופיר דיין
38	הכרה וצדק לקורבנות האלימות המינית ב-7 באוקטובר: אתגרים אסטרטגיים ומשפטיים / שרון זגגי פנחס
43	בשם הרומנטיקה? הסכמי אברהם בראי מלחמת חרבות ברזל / טלי זינגר ואלינור בכר
47	ישראל ולגיטימציה: מגמה נמשכת של נזק מצטבר / מיכל חטואל רדושיצקי
53	החברה הערבית בישראל בצל מלחמת חרבות ברזל: האם הנרטיב הפרו-פלסטיני חלחל לגורמים רשמיים? / עינבל טל
58	גם אחרי מלחמת חרבות ברזל - הסיפור על שילוב נשים בלחימה הוא סיפור על צה"ל ולא סיפור על נשים / רוני טמיר
64	"מלחמת הנשים הראשונה", לספר את הסיפור שישפיע / מאיה יאול אגוזי
67	שירות נשים במערך המילואים, צבא העם או צבא ה"אם"? / טל לוי דיאמנשטיין
70	ההזדמנות ליצירת ברית ביטחון אזורית / רונית לוין שנור
76	חוסן במבחן: התמודדות עם פינוי המוני במלחמת חרבות ברזל / ענת אברהמי מרום
80	נאומי הממשל האמריקאי על המלחמה: האם הנרטיב הפרו-פלסטיני חלחל לגורמים רשמיים? / ענבר נוי פריילפד
84	ישראל, עזה, יהדות העולם ומה שביניהן / מיטל נחמיאס
88	הפיילוט שתמיד רצינו: מלחמת חרבות ברזל ומעבריות בין אמ"ן לעולם העסקי / ענבל קארו
92	בין הצלחה טקטית לכישלון אסטרטגי: פעולות סיכול ממוקד במלחמת חרבות ברזל / לירם קובלנץ שטנצלר
95	הפילנתרופיה האמריקאית כמנוף לחוסן חברתי-כלכלי-לאומי ממלחמת העצמאות ועד חרבות ברזל: השפעת התרומות האמריקאיות על החוסן הישראלי ועתידן ביום שאחרי / אלינה שקולניקוב שוורצמן

שנה למלחמת שבעה באוקטובר, הזדמנות לחישוב מסלול מחדש

עו"ד אורלי אהרוני, 2024 | שנה ל-7 באוקטובר

השנה שחלפה טלטלה ושברה לא מעט פרדיגמות. החוסן הלאומי שלנו נפגע במישורים רבים והתחושה היא של שבר עמוק. שיקום ובנייה מחדש מחייבים יישום אחד הלקחים החשובים של השבעה באוקטובר, הצורך בבחינה ביקורתית של קונספציות.

הנחה מושרשת במדינת ישראל, ושגויה מן היסוד, היא כי אין צורך אמיתי להיערך למשבר האקלים. הנחה זו אינה מביאה בחשבון את העובדה כי האזור הגיאוגרפי שאנו מצויים בו הוא Hot Spot, מקום שיש בו סיכון להתחממות מוגברת ביחס לממוצע העולמי בנוסף לסיכונים גאופוליטיים מובנים שרק ילכו ויתעצמו. השפעות שינוי האקלים באזור מאיצות תהליכי מדבור, מחסור במים, שריפות והצפות שטחים, אשר יגבירו סיכונים פוטנציאליים לישראל בדמות התערערות מדינות, התגברות הטרור ולחץ מהגרי אקלים על גבולותיה. להתחממות השפעה מאיצה ומעצימה של קשיים קיימים העשויים לגרום למשברים הומניטריים שיגיעו לפתחה של ישראל.

דווקא היום, לנוכח הצורך בשיקום לאומי בתחומים רבים, עם הירידה בהשקעות הזרות ועם הורדת דרוג האשראי, יש למנף את משאבי היזמות והחדשנות בהם אנו מבורכים, ולשלב אותם עם בניית החוסן הנדרש להיערכות עם אתגרי משבר האקלים.

בסקירת מערכת הבנקאות השנתית שפרסם בנק ישראל בשנת 2021 נכלל לראשונה ניתוח חשיפת המערכת הבנקאית לסיכונים אקלים². הסקירה עסקה בסיכונים המעבר מכלכלה של דלקים מאובנים (פחם, נפט וגז) לכלכלה מאופסת פחמן, ופורט בה היקף החשיפה של מערכת הבנקאות ללווים מתעשיות בעלות היקף גבוה של פליטות גזי חממה. בהתאם לממצאים, יתרת סיכון האשראי ללווים גדולים ב-2020 גדלה ב-57% בהשוואה ל-2019. בדו"ח צוין עוד, כי מדובר בהערכת חסר וכי קיימים סיכונים שלא נסקרו, שיש בהם כדי להשפיע על מידת החשיפה בפועל של מערכת הבנקאות לסיכונים הכלכליים הנובעים מן המעבר.

במילים אחרות, בנק ישראל בדומה לבנקים מרכזיים בעולם, קבע כי משבר האקלים הוא עניין כלכלי מובהק שיש להיערך אליו. אם לא נעמוד ביעדי הפחתת הפליטות, נדרש "לצמצם פערים" באופן מהיר יותר ומתוכנן פחות, בגלל רגולציה בינלאומית או בשל תופעות משבר האקלים, שייאלצו אותנו להפסיק את השימוש בדלקים מאובנים מוקדם מהמתוכנן. כך או אחרת, מדובר במהלך שיעצים את הטלטלה הצפויה במשק ועלול לסכן את היציבות הפיננסית של בנקים בישראל ולמעשה את המשק כולו.

אלא שתובנות אלה טרם הגיעו אל מקבלי ההחלטות.

בישיבת הוועדה לפיקוח על הקרן לאזרחי ישראל, שנערכה בחודש אפריל 2023, הודיע שר האוצר שהוראות החוק המחייבות קביעת יעדי אנרגיה מתחדשת מאפשרות לו לקבוע כי יעדיה של מדינת ישראל הם בשיעור אפס.

1 | <https://www.inss.org.il/he/wp-content/uploads/sites/2/2021/02/209--סביבה-אקלים-וביטחון-לאומי-חזית-חדשה-לישראל-114-105.pdf>

2 | <https://www.boi.org.il/publications/regularpublications/banking-system> | סקירת-מערכת-הבנקאות-בישראל-שנת-2022

וכך, בעוד שמרבית מדינות העולם פועלות בשנים האחרונות להאיץ באופן ניכר את המעבר לאנרגיה מתחדשת ובנות בכיוון זה את כלכלת העתיד שלהן, מדינת ישראל שטופת השמש עדיין מדשדשת בין 13 ל-14 אחוזי אנרגיה מתחדשת ונשענת בעיקר על שימוש בגז.

המלחמה והמצב הבטחוני מאז שבעה באוקטובר מספקים לנו הצצה לסיכונים ולמחירים היקרים הנובעים ממדיניות זו. אסדת תמר, האחראית למרבית אספקת הגז המשמש את ישראל לייצור חשמל, הושבתה מיד עם תחילת המלחמה למשך כחודש. ההשבתה הובילה לפגיעה משקית של כ-800 מיליון שקל כתוצאה מירידה בהפקה המקומית של גז ומהתייקרות עלויות יצור החשמל בשל שימוש בחלופות יקרות יותר, כמו פחם וסולר.

יוצא אפוא כי על אף ההשקעה של כ-3 מיליארד שקל בהגנה על אסדות הגז, במבחן התוצאה לא ניתן להסתמך עליהן בשעת מלחמה והעלויות הגבוהות מגולגלות על הציבור. בשל החשש משיבושים נוספים, בין היתר בעקבות המלחמה בצפון, נאלצה חברת החשמל להגדיל משמעותית את מלאי הסולר, דלק מזהם במיוחד ויקר מאוד, שילוב שמוסיף עלויות לחברת החשמל וסיכונים בריאותיים לציבור.

סכנה משמעותית נוספת לפגיעה בתשתיות אסדות הגז בים ובתחנות הכוח ביבשה נוגעת לזמינות אספקת המים. מרבית מי השתייה מסופקים לנו לאחר התפלה, תהליך הצורך אנרגיה רבה ונשען על אספקת חשמל. גם רשת האינטרנט ומערך התקשורת לא יוכלו לפעול אם התשתיות הפיזיות ייפגעו. לא ניתן להפריז במשמעות סכנות אלה ובצורך להיערך אליהן.

יתרון של תשתיות אנרגיה מתחדשת הוא בביזור על פני שטחים רבים המפחית באופן משמעותי את הסיכוי לפגיעה מערכתית בהן. במילים אחרות, התלות שפיתחנו בדלקים מאובנים, בעיקר בגז, עומדת בניגוד גמור לצרכי הביטחון האנרגטי והלאומי. הבהלה לרכישת גנרטורים והחרדה מן הנזקים הנרחבים הצפויים מפגיעה במתקני אנרגיה אסטרטגיים הן עוד המחשה ברורה לכך.

הרחבת היקף האנרגיה המתחדשת היא אפוא אחד הלקחים המתחייבים לחיזוק הביטחון האנרגטי והלאומי. היא טומנת בחובה לא מעט הזדמנויות ליוזמות טכנולוגיות ולרווחים כלכליים ותוביל לירידה במחירי החשמל (כפי שכבר הוכח באירופה) וביוקר המחיה. סוגיית הבטחון האנרגטי היא רק דוגמה לצורך הדחוף בחישוב מסלול מחדש בבניית החוסן הלאומי.

דוגמה אקוטית אחרת היא סוגיית הביטחון התזונתי. בתחום זה שולטת כיום מדיניות שלפיה יש לקדם יבוא ולצמצם ככל הניתן את גידול מוצרי המזון בארץ. מדיניות זו מתעלמת לחלוטין מהשלכות משבר האקלים, הכוללות חוסרי מזון בעולם כולו, ואף אינה מביאה בחשבון את הרגישות הביטחונית במציאות שאנו חיים בה, מציאות של סגירת נמלים ושל עיכובים ונתק בשרשראות אספקה משיקולים פוליטיים (ממדינות דוגמת תורכיה). כל אלה מחייבים מדיניות המפחיתה את התלות ביבוא, ודאי ביחס לסל המזון הבסיסי, ונקיטת פעולות לחיזוק ולשימור האלטרנטיבות המקומיות. לא ניתן לצפות כי החקלאות תצוץ יש מאין ביום פקודה. נדרשים שימור ותחזוקה רצופים, ולנוכח הפגיעה הקשה שספגה החקלאות בשנה החולפת - נדרש שיקום של ממש.

אחת האפשרויות למענה המשלב בין חוסן תזונתי לחוסן אנרגטי היא השימוש הדואלי בקרקע לטובת חקלאות ואנרגיה סולרית. שימוש זה, המכונה אגרו-וולטאי, מאפשר הצבת פנלים סולריים על גבי גידולים חקלאיים כדי למקסם את השימוש בקרקע תוך הפחתת צריכת המים (בשל ההצללה). הצבת הפנלים תיתן גם תמריץ כלכלי נוסף לחקלאים. מודל זה כבר קיים בהיקף מצומצם בישראל, ובעת הזאת נכון יהיה להרחיבו.

ההיסטוריה לימדה אותנו כי ניתן לשקם חוסן באמצעות השקעה בתשתיות ובנייה מחדש. אירופה השכילה לשקם כך את ההריסות לאחר מלחמת העולם השנייה, והיא מובילה גם כיום בתוכניות רב-תחומיות, שמטרתן לשלב בין חיזוק החוסן הכלכלי לבין מענה לצרכים הנובעים מאתגרי משבר האקלים. כבר בשנת 2019 הכריז האיחוד האירופי על הגרין דיל, שבמסגרתו הותווה מארג נרחב של דברי חקיקה, הוקצו תקציבים ונוסדו קרנות תמיכה וסיוע למגזרים שונים הצפויים להיפגע מן המעבר לכלכלה דלת פחמן ומהנזקים הפיזיים הנובעים ממשבר האקלים. מלחמת רוסיה -אוקראינה והמשבר שנבע מצמצום אספקת הגז, הבהירו לאירופאים כי יש להאיץ את קצב המעבר לאנרגיה מתחדשת ולהפחית את התלות בגז הרוסי. פעילות נחושה של מרבית מדינות האיחוד הגדילה בתקופה זו את היקף האנרגיה המתחדשת ביותר מ-60% בתוך פחות משנתיים. גרמניה, למשל, הגיעה במחצית הראשונה של 2024 להיקף חסר תקדים של 65% מייצור החשמל הציבורי נטו באמצעות אנרגיה מתחדשת ולירידה בייצור הדלקים המאובנים ובמחירי החשמל בבורסה³.

גם בארה"ב נחקק לפני כשנתיים ה-Inflation Reduction Act (ה-IRA), שבו הוקצו 369 מיליארד דולר, להשקעה האקלימית הגדולה ביותר בהיסטוריה של ארה"ב, להפחתת פליטות ולהרחבת ייצור אנרגיה מתחדשת. חוק זה מעניק זיכוי מס לתמיכה בייצור ובתעשייה מקומיים, נותן מענקים לייצור חשמל נקי, מעודד השקעות בטכנולוגיות ירוקות ועוד. לא למותר לציין, כי על אף ההשקעות הנכבדות במערב, סין היא המדינה המובילה בעולם בבניית תשתיות לאנרגיה מתחדשת עם היקף כפול של בנייה ביחס לכל התשתיות האחרות יחד.

מגמות נרחבות אלה נובעות מהפנמת הצורך במעבר למערכת כלכלית בת קיימא, כחלק חיוני באסטרטגיה התעשייתית החדשה.

השלכות תרבות הצריכה והייצור המוגבר אינן מתמצות בהגדלה מסיבית של פליטות הפחמן. הן כוללות ניצול יתר והרס מתמשך של משאבי הטבע עד כדי הוצאה מאיזון של מערכות אקולוגיות שלמות שהקיום האנושי תלוי בהן. אחת הדרכים להתמודד עם סוגייה זו היא יישום כלכלה מעגלית.

להבדיל מהכלכלה הלינארית, המכתיבה דפוס של "השתמש וזרוק", מטרת הכלכלה המעגלית היא לנצל באופן מירבי את חומרי הגלם כבר משלב התכנון. המוצר מעוצב כך שיצמצם את כמות המשאבים החדשים ואת כמות הפסולת.

גישה זו משתלבת בתפיסה הכללית שלפיה צמיחה באמצעות שימוש אין-סופי במשאבים היא הרת אסון ואנו מחויבים לשנותה.

בתוכנית הפעולה לכלכלה מעגלית של האיחוד האירופי אומצו כמה רגולציות שמטרתן להגדיל את שיעורי המחזור ולצמצם את הפסולת. מחקרים באירופה העלו, כי במישור הלאומי, יישום עקרונות הכלכלה המעגלית הוא בעל פוטנציאל לייצר כ-700,000 מקומות עבודה חדשים עד לשנת 2030, ובמישור העסקי ניתן לחסוך כך כ-40% מהעלויות המושקעות בחומרי הייצור. מודלים המצמצמים עלויות אלה יגדילו אפוא את הרווחיות וכן יגנו על חברות מפני תנודות במחיר המשאבים. החיסכון המשוער במונחים כלכליים נאמד במיליארדי יורו בשנה, בזכות חיסכון בחומרי גלם והפחתה בעלויות סילוק פסולת⁴. מודל מעניין

<https://www.ise.fraunhofer.de/en.html> | 3

<https://www.weforum.org/agenda/2021/08/digitalization-critical-creating-global-circular-economy> | 4

<https://ec.europa.eu/newsroom/growth/items/671357>

<https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>

נוסף לחיסכון במשאבים ולהורדת יוקר המחיה הוא זה שאומץ בשוודיה, בחקיקה המפחיתה את שיעור המע"מ על תיקון מוצרים (בגדים ומוצרי חשמל) ואף מאפשרת קבלת החזרי מס על 50% מהוצאות התיקון. בכך ניתן תמריץ לאזרחים לתקן מוצרים במקום לקנות חדשים, להפחית פסולת ולהוזיל עלויות למשקי הבית⁵.

תוכניות אלה אינן רק אמצעי להשגת היעדים הפורמליים הנזכרים בהן. חשיבותן המרכזית היא בביסוס סביבה רגולטורית הוליסטית, המציבה אסטרטגיה ברורה ומאפשרת התמודדות מיטבית עם אתגרי משבר האקלים תוך שמירה על חוסן חברתי וכלכלי.

משבר האקלים אינו מוטל עוד בספק וכך גם המעבר הוודאי לכלכלה דלת פחמן.

אם נמשיך לדשדש ללא אסטרטגיה ברורה ב"עולם הישן" תוך התעלמות מהמשמעויות העתידיות, לא זו בלבד שנחמיץ הזדמנויות להוביל יוזמות חדשניות בכיוון הנכון, אלא נמצא עצמנו בכשל רב מערכתי שלא ניתן להפריז בחומרתו.

הגיעה העת להפנים כי גם בישראל, ובעיקר בעיצומו של משבר, יש צורך בהיערכות נכונה בתחומי ליבה רבים - דוגמת הביטחון האנרגטי, החוסן התזונתי, החברתי והכלכלי - כמנוף לשיקום החוסן הלאומי. היערכות כזו מחייבת השקעה ממשית של המדינה באמצעות תמריצים ומעטפת רגולטורית בראייה ארוכת טווח. החלופה הקיימת כיום - להסתפק בעלה תאנה בדמות חוק אקלים, ללא יעדים מחייבים, ותקציב ליישום - שגויה. על מקבלי ההחלטות לפעול למינוף המשבר הנוכחי לטובת חשיבה מערכתית על חיזוק החוסן הלאומי והעמידות שלנו אל מול אתגרי משבר האקלים.

עו"ד אורלי אהרוני, היא מומחית למדיניות אקלים ורגולציה. ממובילי האשכול הכלכלי בפורום האקלים הישראלי מיסודו של נשיא המדינה. לשעבר היועצת המשפטית לרשות הטבע והגנים, פרקליטה בכירה בפרקליטות האזרחית, ודירקטורית בקרן רוטשילד קיסריה. בעלת תואר ראשון במשפטים מהאוניברסיטה העברית, תואר שני במשפט ציבורי ובינלאומי מאוניברסיטת ת"א ואוניברסיטת נורת'וסטרן ארה"ב בהצטיינות, ובוגרת תכנית העמיתים של מרכז השל לקיימות.

⁵ <https://knowledge-hub.circle-economy.com/article/3624?n=Government-tax-break-program-for-repair>

בנוסף קיימות פרקטיקות וולונטריות המטפלות בהורדת יוקר המחיה וצמצום בזבז המזון, באמצעות הורדת מחירי מוצרים לפני מועד התפוגה, ועוד.

להיות פעילת שלום לאחר 7 באוקטובר?

מעורבות נשים בתהליכי שלום לפני ואחרי המלחמה

ד"ר שלומית אהרוני ליר, 2024 | שנה ל-7 באוקטובר

אסון שבעה באוקטובר טלטל את החברה הישראלית וחשף סוגיות מהותיות בחיינו, לרבות מקומן ותפקידן של נשים בקידום תהליכי שלום. החיבור בין נשים לשלום, השזור בהיסטוריה של מאבקים חברתיים ופוליטיים, מדגיש את תפקידן המרכזי בקידום שלום וצדק חברתי והתמודדות עם מצבי מלחמה. יחד עם זאת, נוכח האירועים הקשים נדרשת בחינה מחודשת של חיבור זה והבנת השלכותיו במציאות הנוכחית ובעתיד.

במסה קצרה זו, אציג שלוש תובנות מפעילות רבת השנים לקידום השתתפות נשים בתהליכי שלום, באמצעות התייחסות לפעילות שלי ושל ארגוני נשים סביב החלטה 1325 של מועצת הביטחון של האו"ם. ההחלטה, שהתקבלה בשנת 2000, מהווה אבן דרך בחיבור שבין נשים לשלום ונרטיב מכונן לארגונים חברתיים ופמיניסטיים ברחבי העולם. היא תורגמה לשפות רבות ואומצה על ידי 23 מדינות כחלק מתוכניות פעולה לאומיות להטמעת עקרונותיה.

ההחלטה מכירה בהשפעה המשמעותית של מלחמות על נשים ובתפקידן המכריע בבניית שלום וביצירת תהליכי שיקום לאחר סכסוך. היא מדגישה את זכותן של נשים להשתתף בקבלת החלטות בכל הרמות של תהליכי מניעת סכסוכים, פתרוןם ובניית שלום, וקוראת לאימוץ פרספקטיבות מגדריות במשא ומתן לשלום ובפעולות שמירת שלום, מתוך התייחסות גם לצורך להגן על נשים מפני אלימות מגדרית ולדאוג לבטיחותן במצבי סכסוך ולאחריו. נקודת המבט שאציג תתמקד בתמורות ובאתגרים בזירה הפמיניסטית סביב ההחלטה, תוך בחינת אסטרטגיות מעשיות להעצמת מעמדן של נשים בתהליכי שלום ועיצוב מדיניות ביטחון מפרספקטיבה מערכתית ומגדרית.

היחלשות שיתופי הפעולה של ארגוני הנשים בישראל

התובנה הראשונה מתמקדת בהיחלשותו של כוח מחולל שינוי, אשר בעבר בלט בעוצמה, במפגשים בין פעילות חברתיות, תנועות פמיניסטיות ופוליטיקאיות בישראל. עוצמה זו, שהתגלמה בפעולות משותפות, הייתה בעלת השפעה ניכרת בעיצוב תמורות חברתיות משמעותיות.

דוגמה לכך היא המפגש שהתקיים בשנת 2004, של נציגות מארגוני נשים ופעילות חברתיות עם חברות הכנסת יולי תמיר ואתי לבני, במטרה להטמיע את החלטת האו"ם 1325 בישראל. מפגש זה, בו תרמתי לדיון אודות החוק את התפיסה של חשיבות שיתוף נשים ממגוון קבוצות החברה, הוליד בסופו של דבר, בתמיכת כלל חברות הכנסת, את תיקון מספר 4 לחוק שוויון זכויות האישה, (סעיף 6 ג 1) הקובע כי "בוועדה ציבורית ובצוות שמינו הממשלה, ראש הממשלה, שר, סגן שר או מנהל כללי של משרד ממשלתי (להלן - גוף ממונה) יינתן ביטוי הולם בנסיבות העניין לייצוגן של נשים ממגוון קבוצות האוכלוסייה". מהלך שהוביל בסופו של דבר להיותה של ישראל חלוצה בעיגון עיקרון המגוון בחקיקה.

בדומה לשינוי משמעותי זה, המבוסס על שיתופי פעולה, לאורך השנים, נשים בפוליטיקה בשיתוף ארגוני נשים ופעילות חברתיות חוקקו חוקים חשובים. כך למשל, חוק שוויון זכויות האישה, האמור, שיזמה חברת הכנסת רחל כהן-בגן ונחקק בשנת 1951, קודם באופן משמעותי על ידי התנועה הפמיניסטית בישראל וארגוני נשים כמו ויצ"ו ונעמ"ת. באופן דומה, בחוק שכר שווה לעובדת ולעובד (1996) לקחה חלק

משמעותי שדולת הנשים בישראל, כאשר יוזמת החוק הגיעה מחה"כ יעל דיין, פעילה פמיניסטית ידועה. בחוק למניעת הטרדה מינית (1998) הייתה מעורבת אורית קמיה, ממרכז הסיוע לנפגעות ונפגעי תקיפה מינית, כאשר יוזמות החוק היו חה"כ יעל דיין ודליה איציק, שעבדו בשיתוף פעולה הדוק עם הארגונים.

הכוח לאחד כוחות ולפעול יחד הוכיח את עצמו שוב ושוב כמנוע רב-עוצמה לשינוי חברתי, במיוחד כשמדובר בקידום זכויות נשים וערכים פמיניסטיים. קואליציות של ארגונים פמיניסטיים הם כוח משמעותי לשינוי תודעתי וחברתי ופעילות של נשים סביב סוגיית השלום היא דוגמה לכך. במבט על ההווה ולעבר העתיד, יש מקום לשאול מדוע התאחדות של כלל חברות הכנסת בשיתוף ארגונים פמיניסטיים לקידום מטרה משותפת היא כה נדירה? מה נדרש לעשות כדי שישראל לא תמשיך להתדרדר לתחתית מדרג השוויון המגדרי העולמי? ומדוע מצב המלחמה רק מדגיש את ההדרה הנמשכת של נשים משולחן הדיונים?

סוגיית הסולידריות הנשית הבינלאומית

התובנה השנייה עוסקת בהיחלשות משמעותית ביכולת לשתף פעולה עם תנועות פמיניסטיות בינלאומיות, לרבות עם ארגונים ופעילות שלום מרחבי העולם. כאשר במבט לאחור, ניתן לאתר אותות מקדימים לקושי לנהל שיח מכיל ופתוח המבוסס על אמון.

כחלק מפעילות לקידום נשים סביב שולחן הדיונים ובתהליכי שלום לאורך השנים, פעלתי בנציבות הנשים הבינלאומית לשלום צודק ובר-קיימא ישראלי-פלסטיני (IWC). ארגון שחיבר בין נשים ישראליות, פלסטינאיות ונשים מהקהילה הבינלאומית ופעל להטמעת החלטה 1325 של מועצת הבטחון של האו"ם ולקידום שלום בר-קיימא.

הנציבות הוקמה בשנת 2005 ואפשרה מפגשים ברמת דרג גבוהה בין השחקניות השונות בזירה. במסגרתה פגשתי נשים פלסטינאיות בדרגים בכירים ונשים מהקהילה הבינלאומית, בארץ, ברשות הפלסטינית, באירופה ובארצות הברית, לרבות בקונגרס. מפגשים אלו המחישו את היכולת לשתף פעולה ולייצר קשרים בינאישיים משמעותיים, שאפשרו דיון בסוגיות המשמעותיות שעל הפרק. גם לאחר התפרקות הנציבות, החלטה 1325 שמשה כגורם מאפשר למפגשים בינלאומיים ולמפגשי שיח, בקרב פעילות שלום ממגוון מדינות ואזורים.

אלא שדווקא הפעילות המתמשכת למען השלום והמפגשים עם הפעילות מארצות שונות החלה להעלות שאלות הנוגעות לא רק במטרה החשובה של כינון שלום, אלא גם במשמעות הדרך להשגתה.

כך למשל, נקודת הפתיחה של הסכסוך כמצב א-סימטרי, שהייתה אחת מהבנות הבסיס של נציבות הנשים לשלום, יצרה מצב שעל פיו מי שצריכה לפעול אקטיבית, באמצעות ויתורים כגון פינוי שטחים, היא רק מדינת ישראל, כאשר שום מחויבות להבטחת השלום מהצד הפלסטיני לא הועלתה לדיון. התייחסות זאת למצב, מתוך ראיית ישראל כתוקפן ושל הרשות הפלסטינית כקורבן, פגמה בהבנה שלשני הצדדים יש יד במתרחש. לא רק זאת, סוגיית היום שאחרי, זכויות נשים, להט"ב, דמוקרטיה וכינון יחסי שכנות, המבוססים על שיתופי פעולה, כלל לא עלו לדיון. הפרדיגמה שהתקבעה ושהפכה לתפיסה המקובלת לא יצרה אפשרות לדיון. נשים מהקהילה הבינלאומית שפגשתי, שחלקן, למרות המשרה הרמה שנשאו, ידעו מעט מאוד על ההיסטוריה של הסכסוך, אימצו עמדה נחרצת בתהליך של "העתק הדבק" כדי ליישר קו עם מה שהפך להיות קו המחשבה המצופה. באופן זה, מורכבות המצב והסכנות עימן מתמודדת ישראל קיבלו מעט מקום, והעובדה שמתרחשת פעילות טרור מתמשכת, המנוהלת בשם המאבק הפלסטיני ובחסות אידיאולוגיה רצחנית המבקשת להשמיד את ישראל לא הועלתה כלל לדיון.

חברות הקהילה הבינלאומית, במיוחד נציגות של UNFEM (לימים UN Women) לא נתנו מקום לקולות שביקשו להציג את המורכבות שבמצב האזורי. שני אירועים סביב 1325 ממחישים זאת היטב: בכנסי נשים המקדמות שלום שהתקיימו בניו יורק, בחסות יוניפם והנציבות בשנת 2010, ובמשרד החוץ בברלין, בחסות פרויקט שחיבר נשים פלסטינאיות, ישראליות וגרמניות בשנת 2018, המארגנות שינו במכוון את סדר היום כדי למנוע דיון בנושאים מורכבים שביקשתי להעלות. כך, למרות ששמי הופיע בתוכנית, לא ניתנה לי זכות הדיבור. התנהלות מסוג זה ודומות לה, שכווננו להגן, כביכול, על הנשים הפלסטינאיות ועל הפרדיגמה השלטת, הובילו ומובילות, למעשה, למצב המלחמה.

אסון שבעה באוקטובר חשף פגמים בתפיסת העולם של חלקים מהקהילה הבינלאומית. התגובות לאירועים הקשים העידו, במקרים לא מעטים, על רדידות מחשבתית וראייה חד-ממדית של המציאות המורכבת. הדבר התבטא בהיעדר או בעיכוב של גינניים מצד חלק מהוגות הדעות הפמיניסטיות המוכרות והאו"ם כלפי מעשי הטבח והאונס שהתרחשו. תגובת אלו הדגישו כיצד שיתוף הפעולה בין נשים מקהילות שונות, שנתפס כמתקדם, התבסס למעשה על תפיסת עולם מוגבלת ולעיתים אף מוטה.

אט אט התחוויר כי חלקים נרחבים בקהילה הבינלאומית אימצו נרטיב חד-צדדי, שבו ישראל מוצגת בתוקפן והרשות הפלסטינית מוצגת כקורבן הבלעדי, ללא התייחסות לטרור, לאיום על קיומה של ישראל ולמציאות המורכבת מול מי שאימצו דוקטרינה טוטליטרית. התבצרות זו בעמדות חד-צדדיות חשפה את הצורך הדחוף בחשיבה מחודשת על אופן ההתמודדות עם סוגיות מורכבות בזירה הבינלאומית, לרבות זו הפמיניסטית.

העדר מוכנות לתהליכים רפלקסיביים

התובנה השלישית מתייחסת לירידת המוכנות לקחת חלק בתהליכים רפלקסיביים, המאפשרים חשיבה מעמיקה והרהור על חוויות, רעיונות או פעולות, במטרה להבין אותם טוב יותר וללמוד מהם, מתוך ניתוח הגורמים שהובילו לתוצאות מסוימות והפקת תובנות לטובת שיפור עתידי.

החלטה 1325 ומהלכים שונים של פעילות פמיניסטיות לאורך השנים בישראל, הדהדו בצמיחתה של תנועת "נשים עושות שלום". תנועה פוליטית א-מפלגתית זאת הוקמה בשנת 2014 ומספר חברותיה מוערך במספר מרשים של 45,000 נשים, שחברו יחדיו במטרה להביא לסיום הסכסוך הישראלי-פלסטיני באמצעות הסכם מדיני.

הקמתה של התנועה יכולה להעיד על תהליך רפלקסיבי, של התבוננות במציאות הישראלית והבנה שיש חשיבות לקידום תהליכים מדיניים לפתרון הסכסוך, כמו גם צורך בייצוג שוויוני של נשים סביב שולחן הדיונים. חשיבותה העצומה של התנועה, שמיקמה את עצמה ככוח במרחב הציבורי, באמצעות צעדות, מאהלים ומפגשים בכנסת, שבהם יצא לי לקחת חלק, התבלטה ביכולת להעניק קול למגוון גדול מאוד של נשים, לערב אותן בפעילות חברתית ולהעניק להן אפשרות להשתתף בחיים הציבוריים, זאת לצד העלאת מודעות לחשיבות פעולה אינטנסיבית לקידום שלום.

אחת ממייסדות התנועה הייתה ידידתי, ויויאן סילבר זכרה לברכה, אשר ב-4 באוקטובר, שלושה ימים בלבד לפני שנרצחה, ארגנה עצרת שלום בירושלים, בהשתתפות 1,500 נשים ישראליות ופלסטיניות. אופי התגובות לרציחתה האכזרית של אישה יקרה ומעוררת השראה זו, מעלה חשש להיעדר נכונות לרפלקציה מעמיקה בקרב חלק מארגוני מהשמאל. למרבה הצער, הנכונות לקרוא לדברים בשמם וההבנה שהשיח

אינו יכול להמשיך להישען אך ורק על סוגיות של צדק חברתי, אלא חייב לכלול גם דיון בהבטחת קיומה של ישראל ושלטון שוחר שלום ברשות, עדיין לא באה לידי ביטוי מלא בקרב חוגים שונים. כך, למשל, במודעת האבל של ארגון זכויות אדם מוכר נכתב: "אבלים וכואבים על וויאן סילבר, פעילת שלום וזכויות אדם, חברת הנהלה ... לשעבר, שנהרגה במתקפת חמאס על קיבוצה ב-7.10.23" (הדגשה שלי). ניסוח זה, המכבס את אשר התרחש, ממחיש את חוסר ההכרה בעובדה המצמררת שהיא נרצחה באכזריות. דוגמה נוספת להתעלמות מהמציאות הקשה נשמעה באירוע שבו פעילת שלום ותיקה הכחישה את קיומה של אנטישמיות כלפי יהודים בעולם, בטענה שמה שנתפס כאנטישמיות הוא למעשה ביקורת לגיטימית על מדיניות ישראל. בארגונים נוספים, נראה כי הגישה הרווחת היא להמשיך במלוא העוצמה בקו הפעולה המוכר למען השלום, ללא שינוי. זאת, תוך העדר מתן מרחב לעצירה, התאבלות ועיבוד מגוון הרגשות והמחשבות הקשורים לאסון הנורא.

האם דרך השלום, שבה דגלה סילבר, היא הדרך הנכונה לעתיד של שותפות, תקווה והכלה? - בהחלט כן, זהו הנתיב שהאנושות צריכה לשאת אליו עיניים. אולם אסון שבעה באוקטובר דורש גם מפעילי ופעילות שלום לעצור, לחשוב, להתנסח מחדש ולהבין שאי אפשר לבחון את המצב המדיני רק דרך המשקפיים שבהם קראנו את הדברים עד עכשיו.

כשם שבפירמידת הצרכים של מאסלו יש להתחיל בצרכים הבסיסיים לפני שניתן להגיע להגשמה עצמית, כך גם החתירה לערכים רוחניים נעלים של חיים בשלום אינה יכולה לדלג על היסודות החיוניים, של הבטחת ביטחונה של ישראל והכרה בזכות קיומה.

המציאות הנשקפת מלמדת שלא רק שהחברה הישראלית עצמה עיניים לפני השביעי באוקטובר, במובנים רבים, חלקים ממנה ממשיכים לעשות זאת גם היום. התפיסה הרווחת בקרב חוגים רבים בארץ ובעולם כי הפלסטינאים הם אבירי הצדק, וקורבנות המצב אינה מדייקת את המציאות ורק מרחיקה את הפסקת המלחמה. אין מקום להתעלם מלאומנות, אנטישמיות וגזענות בשם השאיפה לשלום. אין מקום לחזק נרטיבים שכבר הוכיחו את עצמם כמפה שמזייפת את השטח שהיא מבקשת לתאר. התיאוריות והנרטיבים הקיימים דורשים עדכון וחשיבה מחודשת כדי להתאים למציאות העכשווית ולשמש כלים אפקטיביים במאבק לשלום. זאת, מתוך הכרה בסכנות הקיומיות שעמן מתמודדת ישראל ובמורכבות המצב הנוכחי.

מחשבות לעתיד

החתירה לשלום נושאת תקווה לעתיד טוב יותר ומהווה גם דרך וגם מטרה. קיימת חשיבות עצומה לכך שנשים ימשיכו להוביל את השיח בנושא ואת המהלכים להגשמת יעד זה. עם זאת, לצד הרצון העמוק להמשיך במאבק למען השלום, הכרחי לקיים שיחות המאפשרות להביע ולהקשיב לתחושות ולמחשבות שעולות בעקבות הטרגדיה האיומה של שבעה באוקטובר. יש צורך וחשיבות לעצור לרגע, להתאבל, להטיל ספק, ולתת מקום להתלבטויות. זהו תהליך חיוני לדייק את הדרך ולהמשיך בה מתוך שילוב של מחשבה ורחשי לב. דווקא הרצון להראות נחישות בלתי מתפשרת ולהמשיך בכל הכוח באותו מסלול עלול לפגוע בתהליך.

השתלטות החמאס על עזה ממחישה את ההשלכות ההרסניות של אידיאולוגיה קיצונית המשתמשת בגבריות רעילה ככלי לאומני. קיימת חשיבות בכך שהפרספקטיבה המגדרית תדגיש לא רק את החתירה לשלום, אלא גם את הצורך בהבטחת ביטחון מקיף.

ההתמודדות עם מה שאירע מובילה להבנה שיש לבסס שיח חדש ולהעמיק את הדיון. התפיסות הפמיניסטיות המסורתיות זקוקות לרביזיה כדי להתמודד עם מצבים מורכבים כמו אירועי שבעה באוקטובר והמלחמה שפרצה בעקבותיהם. יש צורך לפתח גישות פמיניסטיות חדשות שמסוגלות להתמודד עם הקונפליקטים והאתגרים העומדים לפנינו ולהקדיש מאמץ לכתיבה של תיאוריות חדשות שיעניקו כלים חדשים לפענוח מורכבות הסכסוך ויתוו דרכים להתמודדות עמו.

בתהליך השינוי, יש חשיבות רבה לשיתופי פעולה בין ארגוני נשים, פוליטיקאיות פמיניסטיות ותנועות שלום, במטרה לקדם חקיקה שתתמוך במפלגות המחויבות לשוויון מגדרי, קידום מעמדן של הנשים בצה"ל ובמשטרה, ולהבטחתן של ייצוג שוויוני לנשים בתקשורת.

האתגרים של התקופה הנוכחית מדגימים את היחלשות הכוח הנשי, כשהפמיניזם עצמו הופך לעיתים לכלי משחק במאבקים פוליטיים ומגויס לנרטיבים לאומניים. בתוך השבר הזה מתעורר הצורך הדחוף להצמיח קולות חדשים שיאתגרו את המצב הקיים ויובילו לשינוי מתבקש המבוסס על שיח פתוח ושיתופי פעולה.

ד"ר שלומית אהרוני ליר, היא חוקרת מגדר ומדיה באוניברסיטת בר אילן ואוניברסיטת חיפה. יו"ר ועדת קשרי חוץ של אגודת הסופרות והסופרים בישראל, פעילה חברתית, ממייסדות פורום דבורה. כתבה וערכה שבעה ספרים.

מארגוני טרור מקומיים לצבאות טרור היברידיים

התפתחות ארגוני הטרור והאיום הרב-מימדי שהם מציבים

לורנה אטיאס לבובסקי, 2024 | שנה ל-7 באוקטובר

תופעת הטרור מוכרת עוד משחר ההיסטוריה אך זו התפתחה באופן משמעותי עם הזמן. מה שהחל כקבוצות מקומיות הפך לאיום בינלאומי, שהתבטא בין היתר, בריבוי שחקני טרור מגוונים ומורכבים. בעבר, התמודדו מול ארגוני טרור "קלאסיים" שהפעילו זרוע צבאית-טרוריסטית בלבד. בעשורים האחרונים התפתח סוג חדש של ארגוני טרור המכונים בספרות האקדמית "ארגוני טרור היברידיים".¹ ארגונים אלו בעלי שלוש זרועות: זרוע צבאית-טרוריסטית, זרוע חברתית-אזרחית וזרוע פוליטית. האופי הרב-גוני של ארגונים אלו מאפשר להם להרחיב את השפעתם ולשמור על מידה של לגיטימציה. פעילותם המורכבת מאתגרת את המאמצים להתמודד מולם באופן יעיל. הבנה כיצד ארגונים אלו התפתחו, איך הם פועלים ואילו אתגרים הם מציבים היא חיונית לגיבוש מדיניות אפקטיבית.

ההתפתחות לכדי ארגון טרור היברידי היא הדרגתית. מחד, הארגון מבצע פעילות טרור שאינה חוקית ומאידך, מקיים פעילות חברתית ופוליטית שמקנה לו לגיטימציה. ארגונים אלו מספקים שירותי רווחה לאוכלוסייה הכוללים פעילויות חינוך, הקמת תשתיות כמו מרפאות רפואיות, חלוקת מזון ועוד. הזרוע האזרחית מכשירה את לבבות האוכלוסייה המקומית, היא מייצרת תמיכה בארגון ומגדילה את השפעתו באופן כזה המאפשר התפתחות של זרוע פוליטית. המעורבות הפוליטית מתחילה לרוב במישור המקומי ועשויה להתפתח עד כדי השתלבות בפוליטיקה הלאומית, לעיתים באמצעות בחירות, דמוקרטיות ככל שיהיו. כך למשל, ארגון חזבאללה נכנס לפרלמנט הלבנוני בשנת 1992 ובשנת 2005 שולב בממשלה. כיום, ללא מעורבות נציגי חזבאללה לא ניתן להרכיב ממשלה בלבנון.² דוגמה נוספת של מעורבות פוליטית יכולה להיות בדמות הפיכת ארגון הטרור לריבון בפועל, כפי שקרה ברצועת עזה לאחר ההשתלטות האלימה שביצע החמאס בשנת 2007.

ההתפתחות הארגונית מתאפשרת, בין היתר, בזכות תמיכה מדינתית לה זוכים ארגונים אלו שהפכה אותם לארגונים "סמי מדינתיים" שמנהלים צבאות טרור היברידיים. נותנת החסות הבולטת לארגוני הטרור היא איראן, אשר פעלה לאורך השנים לקדם את האינטרסים הגיאופוליטיים שלה באמצעות הקמת מערך "שלוחים" (proxies).

ארגוני טרור היברידיים מנצלים ערכים דמוקרטיים-ליברליים ומייצרים מספר אתגרים בהתמודדות עמם. האתגר המרכזי הוא האופן שבו הם נתפסים על-ידי הקהילה הבינלאומית. בשל הפעילות החברתית והפוליטית שמבצע הארגון, יש מי שאינו רואה בו ארגון טרור. כך למשל, האיחוד האירופי הכריז רק על הזרוע הצבאית-טרוריסטית של חזבאללה כארגון טרור. טיעונים רבים יכולים להסביר מדוע לא הכריזו על ארגון חזבאללה כולו כארגון טרור: החל מהרצון להימנע מערעור על תוצאות הבחירות בלבנון, החשש מפגיעה אפשרית ביחסים הדיפלומטיים עם הממשלה הלבנונית, חשש שהכרזה על הארגון כולו כארגון טרור תזכה להצלחה מוגבלת בלבד ולא תחזק באופן משמעותי את הכוחות הדמוקרטיים במדינה וכן

Boaz Ganor (2015), Global Alert: The Rationality of Modern Islamist Terrorism and the Challenge to the Liberal | 1 Democratic World. New York, US: Columbia University Press; Eitan Azani (2013), The Hybrid Terrorist Organization Hezbollah as a Case Study. Studies in Conflict & Terrorism 36 (11): 899–916. <https://doi.org/10.1080/1057610X.2013.832113>

The International Institute for Counter-Terrorism (ICT), Setting the Record Straight on Hezbollah. joint research with | 2 the American Jewish Committee (AJC). Retrieved from: [link](#)

חשש לפגוע במי שמעורב בפעילות החברתית של הארגון, שלכאורה אינו עוסק בטרור. יתרה מכך, ישנן לא מעט מדינות שלא רואות בארגון איום עליהן ולכן אינן מעוניינות לפעול נגדו ומצד שני, יש מי שחוששות מסיכון כוחותיהן המוצבים בלבנון במסגרת יוניפי"ל ומעדיפות שלא לפעול באופן ישיר נגד הארגון. הבדלי המדיניות נובעים גם מהעדר הגדרה בינלאומית מוסכמת למונח טרור. בפועל, הימנעות מהכרזה על ארגונים אלו כארגוני טרור או הכרזה חלקית דווקא משחקת לידיהם.

למעשה, הפרדה בין זרועות הארגון היא שגויה במהותה ומלאכותית ביסודה. במקרה של חזבאללה למשל, בכירי הארגון בעצמם מציינים כי מדובר בארגון אחד הוליסטי. הם לא רואים עצמם כארגון מפוצל אלא פועלים כמקשה אחת תחת הנהגתו של מזכ"ל הארגון נסראללה. מתן "הכשר" ולגיטימציה לארגון הטרור ההיברידי, בשל פעילותו החברתית ו/או הפוליטית, היא מסוכנת ופוגעת ביכולת להתמודד מולו באופן יעיל.

חשוב להבין, כי התרבות הפוליטית של הארגונים הללו אינה דמוקרטית. המודלים על בסיסם הוקמו ארגוני הטרור הללו רחוקים מלענות על המאפיינים של דמוקרטיה ליברלית. ארגונים אלו מנהלים מדיניות של "משחק כפול" - מצד אחד הם מעורבים במישור הפוליטי ובו בזמן מנהלים מערך צבאי וחברתי חיצוני למערכת הפוליטית. לעיתים מתקיים מצב של "מדינה בתוך מדינה", שכן הארגון מקים מנגנוני משילות - מוסדות ותשתיות חלופיים - שלא ניתנים לשליטה על-ידי השלטון המרכזי. כמו כן, ההצטרפות לפוליטיקה לא מעידה על זניחת יעדי הארגון. להיפך, מדובר בשלב נוסף בדרך להגשמת היעדים והאינטרסים של הארגון בטווח הארוך. יתרה מכך, שוגים רבים שחושבים שהמעורבות הפוליטית היא צעד להתמתנות. החזות הפרגמטית שמציגים ארגונים אלו נובעת ממאמץ רב שהם משקיעים בשיווק תדמית מתונה, המאפשרת להם "ליהנות מכל העולמות".

אתגר משמעותי נוסף שמייצרים ארגוני הטרור ההיברידיים נובע מאופי פעילותם מתוך שטחי אוכלוסייה אזרחית ונגד אוכלוסייה אזרחית. ההיטמעות באזורים אזרחיים נועדה להוות "חליפת ההגנה" של הטרוריסטים. בניגוד למדינה המחויבת לדין הבינלאומי, ארגון הטרור מפר אותו בגלוי ובמכוון. אם המדינה תפעל נגד הארגון, היא מסתכנת בפגיעה בבלתי מעורבים שתגרור אחריה ביקורת בינלאומית ופנימית והיא עלולה להגביר את האיבה נגדה ולהגדיל את מעגל התומכים בארגון. הלחימה מאז 7 באוקטובר חושפת פעם נוספת איך ארגוני טרור היברידיים, דוגמת חמאס וחזבאללה, מצליחים למנף שימוש באוכלוסייה אזרחית כמגן, תוך שימוש בתשתיות אזרחיות להסוואת נכסים צבאיים. בהקשר זה, היכולת של חמאס לנהל פעולות צבאיות תוך שליטה על האוכלוסייה האזרחית יוצרת דילמות אסטרטגיות עבור ישראל. בפגיעה ביכולות הצבאיות-טרוריסטיות של הארגון מסתכנת ישראל בהחרפת המשבר ההומניטארי בעזה, בגיעה אפשרית בחטופים ועוד.

כדי לגבור על ארגוני הטרור ההיברידיים, יש להבין תחילה כי הכרעה בלחימה אינה מתקיימת עוד רק במישור הצבאי. לראייה, קואליציה בינלאומית רחבה שפעלה צבאית נגד ארגון הטרור ההיברידי דאעש (המדינה האסלאמית) בסוריה ועיראק, אומנם צמצמה את שטחי פעילותו אך הארגון בתגובה התאים עצמו למציאות המשתנה והחל לפעול באופן מבוזז. דאעש הקים מרכזי כובד משניים ברחבי העולם והמשיך להפיץ את מסרי הארגון באמצעות החליפות הדיגיטליות.³

3 | איתן עזאני, יוני פיגל ולורנה אטיאס-לבובסקי, "איום דאעש על ישראל - האתגר ודרכי ההתמודדות מולו - הערכת מצב נכון לחודש ינואר 2016". המכון למדיניות נגד טרור (ICT), אוניברסיטת רייכמן. <https://www.ict.org.il/UserFiles/ICT-He-Ins-ISIS>; איתן עזאני, מיכאל ברק ולורנה אטיאס לבובסקי, "איום דאעש על ישראל: הערכת מצב לאור קריאת דובר ארגון המדינה האסלאמית להכשיל את "תכנית המאה" ולתקוף את ישראל". מאי 2020. המכון למדיניות נגד טרור (ICT), אוניברסיטת רייכמן. <https://www.ict.org.il/images/20%דאעש%על%20ישראל.pdf>

יתרה מכך, בעידן של פוסט-אמת, הכרעה במובן הצבאי הקלאסי כבר אינה חד-משמעית כפי שהייתה וכל צד יכול להכריז על ניצחון.⁴ לכן, נטרול הזרוע הצבאית-טרוריסטית הוא רק שלב אחד בסיכול כולל של פעילות הארגון. מלבד ההיבטים הצבאיים-טרוריסטים, יש לפעול גם אל מול המרחב הכלכלי של הארגון. באמצעות ייבוש מקורות המימון של הארגון ייפגע צינור החמצן המרכזי שלו. התמודדות אל מול היכולות היא קריטית, אך במקביל, ולא פחות חשוב, יש לנקוט יוזמה גם אל מול המוטיבציה של הארגונים הללו לפעול.⁵ חשוב להפעיל לחץ על כל מעגלי התמיכה של הארגון ובתוך כך גם על המדינות התומכות בו. יודגש, כי המאבק בארגון הטרור היברידי הוא מתמשך, רב-מימדי ומחייב מידה רבה של נחישות ונכונות לשלם מחירים.

בנוסף, חשוב להבין כי התלכדות הזירות, או "המלחמה הרב-זירתית" שכולם עוסקים בה מאז 7 באוקטובר, אינה רק מכלול השחקנים שפועלים בניצוחה של איראן, אלא גם באיום הרב-מימדי שמציגים חלק מחברי הקואליציה הזו, הפועלים במגוון מישורים: הצבאי-טרוריסטי, החברתי והפוליטי. ככל שארגונים אלו ימשיכו להתפתח, הם מציבים אתגרים מתמשכים לא רק לישראל, אלא לביטחון הבינלאומי ודורשים יישום של מגוון אסטרטגיות להתמודדות אפקטיבית מול כל אחת מזרועות הפעילות שלהם בו-זמנית.

מלחמת "חרבות ברזל" שפרצה בעקבות המתקפה של החמאס ושחקני טרור נוספים היא דוגמה בולטת לאתגרים שמציבים ארגוני הטרור היברידיים. שילוב הפעילות במישור הצבאי-טרוריסטי, החברתי והפוליטי מקשה על נטרול האיום. יתרה מכך, האיום שמציבים ארגונים אלו אינו מופנה רק לישראל והוא מדגיש את הצורך בתגובה בינלאומית רחבה. בעוד שארגוני הטרור המוקדמים היו ברובם מוגבלים בהיקף פעילותם וביעדיהם, צבאות הטרור היברידיים הוכיחו יכולת לפעול באופן מתואם וגלובאלי. השאלה המעניינת בהקשר זה היא האם הקהילה הבינלאומית מוכנה לפעול בשיתוף-פעולה כדי למגר את התפתחות הארגונים הללו ולבודד אותם מהמערכת הבינלאומית.

לורנה אטיאס לבובסקי, הינה סגנית ראש מחלקת מחקר במכון למדיניות נגד טרור (ICT) ומרצה בבית הספר לאודה לממשל, דיפלומטיה ואסטרטגיה באוניברסיטת רייכמן. בנוסף, היא מובילה מערך קורסים בנושאי טרור, ביטחון ומזרח-תיכון בבתי-ספר ברחבי ישראל. תחומי המחקר שלה הם מבצעי השפעה כחלק מהמלחמה על התודעה, טרור ודמוקרטיה, ארגוני טרור מקומיים וגלובאליים וכן תהליכי הקצנה ותוכניות דה-רדיקליזציה. דוברת עברית, אנגלית, ספרדית וצרפתית ופרסמה מאמרים רבים בנושאי טרור ולוחמה בטרור. בעלת תואר שני (בהצטיינות) מאוניברסיטת רייכמן בלימודי ממשל, דיפלומטיה ואסטרטגיה עם התמחות בטרור.

Matthew d'Ancona, Post-Truth: The New War on Truth and How to Fight Back, London, Ebury Press, 2017; Lee | 4
McIntyre, Post-Truth, London and Cambridge, MIT Press, 2018

| 5 See for example: Boaz Ganor (2008), Terrorist Organization Typologies and the Probability of a Boomerang Effect, Studies in Conflict & Terrorism, 31(4), 269-283. <https://doi.org/10.1080/10576100801925208>; Audrey Kurth Cronin (2009) How Terrorist Ends: Understanding the Decline and Demise of Terrorist Campaigns, Princeton: Princeton University Press; Marc Sageman (2004), Understanding Terror Networks. University of Pennsylvania Press; David Kilcullen (2015) Counterinsurgency. The Routledge Handbook of Insurgency and Counterinsurgency. Routledge; Robert Anthony Pape Dying to Win: The Strategic Logic of Suicide Terrorism. New York: Random House, (2005)

התרבות הארגונית בצה"ל, כמרכיב בכישלון ההתרעה בשבעה באוקטובר

מורן אללוף, 2024 | שנה ל-7 באוקטובר

מחדל ההתרעה בשבעה באוקטובר 2023 שופך אור על תרבות ארגונית שלילית, אשר חלחלה למקומות רבים בצבא, החל מהקצונה הבכירה ביותר ועד ליחידות השטח. כפי הנראה, לתרבות הארגונית הייתה השפעה רבה על חוסר ההיערכות של צה"ל טרם המלחמה, על התפקוד הלקוי שלו בשעות הראשונות של המתקפה, ואפילו כיום, התרבות משפיעה על המשך ההתנהלות של בכירים בצבא.

תרבות ארגונית היא אוסף של אמונות, ערכים, ונורמות התנהגות, והיא כלי ניהולי חשוב המעצב את הארגון כולו, משפיע על קבלת ההחלטות, וכנגזרת מכך גם קובע את רמת ביצועי הארגון. ערכים חיוביים בארגון תקין כוללים, בין היתר, צניעות, דיונים פתוחים וכנים, כבוד והערכה, פיתוח אנשים, לרבות חתירה לגיוון מגדרי, והטלת ספק במה שעובד ומה שלא, כמו גם הטלת ספק במה שמוכר וחתירה לחשיבה "מחוץ לקופסה" ושונה מהאחר, דבר שבתורו מוביל לגיוון חשיבתי.¹

תפקידם של המנהיגים בצבא הוא להשפיע על אנשים, להגדיר מטרה, כיוון ומוטיבציה, תוך כדי פעולה למימוש המשימה ושיפור הארגון. לשם כך, עליהם לאפשר חשיבה ביקורתית, אמפתיה, אינטליגנציה רגשית, ענווה וסולידריות. מנהיג אסטרטגי חייב לחתור ליצירתיות, ולחשוב על מה שאחרים לא חשבו או שלא העזו, בדיוק כפי שעשו החיילים והקצינים שהתריעו על הסכנה מרצועת עזה. עליו לקחת סיכונים, ללמוד וללמד בו זמנית.² חטא היוהרה והאווירה העכורה, שלדעת רבים קיימים בצה"ל, כלפי מי שחושב אחרת, אינם מלמדים על תרבות ארגונית טובה.

התרבות הארגונית באמ"ן

לשם המחשת התמונה הבעייתית העולה מתרבות ארגונית שלילית בצה"ל, אפשר להביא מספר דוגמאות מאגף המודיעין (אמ"ן). ראשית, אפשר להזכיר שבשנים האחרונות התרחבה התופעה של גיוס חיילים רבים עם פרופיל קרבי לאגף המודיעין (אמ"ן) במקום ליחידות הקרביות. קיימות מספר סיבות לתופעה זו, כמו תהליך הפיכת צה"ל מצבא חילות השדה לצבא טכנולוגי המתבסס על יכולות מודיעיניות וטכנולוגיות רבות. סיבה נוספת קשורה לשילובם של בוגרי אמ"ן בשוק הפרטי, בחברות הייטק מוצלחות. אלה עזרו למיתוג יחידות אמ"ן ביחידות עילית בעלת ערך רב בשוק האזרחי.³ לדברי רוני זרצקי, בוגר ממר"ם לשעבר, קליטתם של מספר רב של חיילים בעלי פרופיל קרבי ליחידות 8200 הביאה למעשה להעדפה של חיל המודיעין על פני היחידות הקרביות. זרצקי אף הזהיר מפני הפגיעה בערך הקרבי שמולו עומד ערך טכנולוגי עם תחרות לא הוגנת. חשוב לחקור את ההשפעה של תופעה זו על התרבות הארגונית בצה"ל, אך ככל שיש לסוגיות שהוצגו לעיל השפעה על ההעדפות של צה"ל היכן לגייס את החיילים, או כיצד לחלק את תקציביו, הדבר כנראה משליך על התרבות הארגונית שיש בצה"ל.

1 | ד"ר עדנה פשר, "תרבות ארגונית – שימור ושינוי", [קישור למאמר](#)

2 | Edison Gelber Aguilar Sanchez, Organizational Culture and Leadership in the Army, [LINK](#)

3 | רס"ן (מיל') אורלי זהרון, סא"ל שרית שפירא, ואל"ם גילי בן-מנחם. "איש המשא"ן כשותף אסטרטגי הכרחי – אמ"ן כמקרה בוחן". מרכז דדו, 1.2.2021. [קישור למאמר](#)

תהליכי קבלת החלטות

ערב לפני מלחמת ששת הימים, הקצרה ביותר מבין כל המלחמות שבה ישראל ניצחה כנגד כל הסיכויים מול 3 צבאות, אמרו אלופי המטה הכללי לראש הממשלה דאז כי "אם לא ניתן את המכה הראשונה, נסבול הרבה קורבנות"; "אם לא נפעל ראשונים, צה"ל לא ינצח. ואם ינצח, זה יהיה במחיר קטלני".⁴ אולם, כפי שמצטייר מהדוגמאות שלהלן, ערב טבח השבעה באוקטובר 2023, התרבות הארגונית של מפקדי אמ"ן, בדיוק כפי שקרה במלחמת יום כיפור בשנת 1973, הובילה לחוסר הקשבה וזלזול.

דוגמה ראשונה היא הנגדת ו', שהציגה למפקד 8200 תא"ל יוסי שריאל (היוצא) ולראש אמ"ן (היוצא), האלוף אהרון חליווה, את תוכנית הטבח המלאה של חמאס ("תוכנית יריחו"), הנחשבת כידיעת זהב. על גבי ההתרעה חתמה: "האישה תמיד צודקת",⁵ יתכן כביטוי לכך שהרגישה שקולה לא נשמע ביחידה, בשל היותה אישה. האם יש קשר לכך שגם הייתה אישה וגם זוטרה בחיל היוקרה? את זה נראה בדוגמה בהמשך.

הדוגמה השנייה, היא הישיבה במטה אמ"ן שבה מפקד יחידת 8200, צעק על קמ"ן פיקוד דרום, בדרגת אל"מ, בנוכחות ראש אמ"ן, שישב מנגד ושתק: "אתה בור ועם הארץ, אין לך מספיק אינטלקט להבין מה שאנחנו נותנים לך".⁶ קמ"ן פיקוד דרום, בניגוד לקמ"ן האוגדה שכשל, גילה מנהיגות, מתח ביקורת והציף בעיות, בכך שאמר שהכלים שהוא מקבל אינם מספיקים להפקת תמונת מודיעין איכותית. דוגמא זו מסייעת לקבל רושם על התרבות הארגונית הבעייתית שהייתה בקרב מקבלי ההחלטות שצוינו לעיל. מתקבל הרושם כי אילו היה מתאפשר שיח פתוח וכן, נטול אגו המקבל חשיבה ביקורתית ובוודאי לא ביטול דעות של אחרים שאינן מתיישרות עם הקו המוביל או "רוח המפקד", אולי הדבר היה מאפשר למנוע את האסון של שבעה באוקטובר.

הדוגמה השלישית היא גילוי המנהיגות בפעם השנייה של קמ"ן פיקוד דרום, שהעיר את כל בכירי אמ"ן, כולל עוזרו של ראש אמ"ן, מפקד 8200, וראש חטיבת המחקר, תא"ל עמית סער, בלילה שלפני הטבח, תוך שהוא נסער ומתריע על "כוננות גבוהה בצד השני והדלקת סימנים", סימנים שמצביעים על היערכות למלחמה. שלושתם ביטלו את דבריו של קמ"ן פיקוד דרום, וחמור מכך, ראש חטיבת המחקר אמר לו בקביעה חד משמעית: "זה לא מלמד על התרעה". אין ספק כי "רוח המפקד" שהוזכרה קודם לכן והתיישרות לצידו הן חשובות בתרבות ארגונית צבאית, בעיקר ביחידות הביצועיות. ביחידות שליבתן היא חשיבה, יצירתיות, אסטרטגיה והתרעה - עקרונות אלו עשויים לפגוע בתהליך ניתוח אנליטי והסקת מסקנות ולכן נדרש בתרבות הארגונית איזון כלשהו בין שני העקרונות.

הדוגמה הרביעית, החלטתו של מפקד 8200, עם כניסתו לתפקיד שלוש שנים לפני הטבח, על שינוי מטרות היחידה והסרת המילים "התרעה" ו-"מודיעין" תוך שינוי שם היחידה מ"יחידת האיסוף המרכזית" ל"מרכז אמני המידע". אין מדובר רק בשינוי שם, אלא שינוי בפועל אשר מחלחל לחיילים באמצעות תקשורת פנים ארגונית. לתקשורת פנים ארגונית תפקיד בתרבות הארגונית בהעברת המסרים מהקודקוד למטה, שמתבטאים בסופו של דבר בהתנהגויות. שינוי יעדי היחידה, העבירו מסרים כי "התרעה" ו-"מודיעין" אינם בליבת העשייה, אלא השגת המידע. תקשורת הפנים-ארגונית, שהיא חלק בלתי נפרד מתרבות ארגונית, העבירה ערכים שלא תאמו את ייעוד ומטרת היחידה.

4 | ד"ר יגאל קיפניס, "תעודת אחריות: אלי זעירא מנתח איך זה קרה לנו שוב, 50 שנה אחריו", [קישור לכתבה](#)

5 | התנועה לחופש המידע, "היתה התרעה? הנגדת מ-8200 שחזתה במדויק את מתקפת החמאס", [קישור לכתבה](#)

6 | עו"ד והעיתונאית דנה וייס, "ישיבת בכירי אמ"ן שהתפוצצה 3 חודשים לפני 7.10", [קישור לכתבה](#)

הדוגמה החמישית, היא שלא כל הגורמים הרלוונטיים ידעו על "תוכנית יריחו" שהגיעה לבכירי אמ"ן, והמידע נשמר על ידם באופן ריכוזי בדגש על שליטה, וחוסר עבודת צוות מבפנים ומבחוץ. לגבי עניין זה, נשאלת השאלה מי כן ידע על ההתרעות שהגיעו לבכירי אמ"ן. מעבר לראש אמ"ן ומפקד 8200, גם אלוף פיקוד דרום לשעבר, האלוף אליעזר טולדנו, ומפקד אוגדת עזה, תא"ל אבי רוזנפלא, ידעו על ההתרעות. על פי פרסומים, מי שלא ידע על "תוכנית יריחו" היו מקבלי ההחלטות: הרמטכ"ל רא"ל הרצי הלוי, סגן הרמטכ"ל, האלוף אמיר ברעם, מפקד אגף המבצעים, האלוף עודד בסיוק, מפקד חטיבת המבצעים, האלוף שלומי בינדר, ראש הממשלה בנימין נתניהו, שר הביטחון יואב גלנט, יו"ר ועדת חוץ וביטחון יולי אדלשטיין, ומפקד חיל האוויר האלוף תומר בר.⁷

התרבות הארגונית בצה"ל

הדוגמאות המובאות לעיל הן מהתנהלות אמ"ן סביב השבעה באוקטובר, אך ניתן לומר שקיימות דוגמאות רבות אחרות לתרבות הארגונית הבעייתית שהשתרשה לאורך השנים ביחידות צה"ל אחרות. ניתן לאורך ההיסטוריה למצוא דוגמאות רבות, אך ספציפית לעניין מלחמת חרבות ברזל, עדות לכך היא ההתנהלות של חיל האוויר, אגף המבצעים ואגף הלוגיסטיקה בשעות הראשונות למתקפה, מספר תחקירים שבוצעו בצה"ל הגיעו למסקנה זו. נכתב שהיחידות הללו תפקדו בצורה לא מיטבית, נכשלו בקריאת תמונת האיום, פעלו באופן איטי ולא מסודר. כראיה רק שני מסוקי קרב היו באוויר באזור עוטף עזה בשעות הבוקר של השבעה באוקטובר, והטייסים נאלצו לתקשר עם האזרחים דרך הוואטסאפ.⁸ מטה חיל האוויר לא קידם מטוסים לעבר העוטף, והימ"חים לשעת חירום לקו בחוסרים גדולים. חמור מכך, חלקם לא נפתחו כלל והחילים שהגיעו להצטייד נתקלו בסירוב פתיחת המחסנים.⁹ על פי עדות של י, בכיר בבור השליטה של חיל האוויר, מטוסי הקרב נשלחו למשימות הלא נכונות כגון לאסדת הגז מול חופי ישראל ולבנק מטרות ברצועת עזה, במקום לפעול על הגדר למניעת כניסה של מחבלי חמאס אל תוך ישראל.¹⁰

בעבר, בשנת 2018, בעת ששימש כנציב קבילות חיילים, האלוף במיל' יצחק בריק, כתב דו"ח, שחשוב לציין שיש שחלקו עליו, שבו תיאר "תרבות של שקר ושתיקה, חוסר שקיפות לקבינט, ותחקירים שמטויחים".¹¹ לדבריו, הרמטכ"לים השונים לאורך השנים דיללו משמעותית את משאבי צה"ל החיוניים למקרה של מלחמה, והם "לא הפכו שולחנות" בתקופת כהונתם בכדי לעצור את הפיכת הצבא לקטן וטכנולוגי.¹²

תפקידם של מנהיגים בצה"ל, בתרבות ארגונית תקינה הוא להנחיל ערכים של אמת ויושרה, גם במצב שבו יאלצו לתת הסברים קשים מול מי שנמצא מעליהם. תרבות ארגונית חיובית איננה מסתירה כשלים ובעיות, אלא להיפך- היא פותרת אותם. מהעולה לעיל ניתן לומר שדבר זה לא נעשה בצה"ל בצורה נאותה או מספקת. לצורך המחשת נקודה זו, אבקש להביא את הדוגמה הבאה.

7 | חדשות ערוץ 12, "שעות לפני טבח חמאס: גילויים חדשים", [קישור לכתבה](#)

8 | העיתונאי אבי אשכנזי, "חיל האוויר, מערך המודיעין ואוגדת עזה: תחקירי צה"ל על השבעה באוקטובר ייחשפו", [קישור לכתבה](#)

9 | כתב עיתון גלובס אסף גלעד, "17 שנה אחרי מחדל מחסני החירום: איך יכול להיות שחיילים מגייסים ציוד ברשת", [קישור לכתבה](#)

10 | תחקיר זמן אמת עונה 8, "פרק -10 כשנפלו השמיים", [קישור לכתבה](#)

11 | מערכת טוב חדשות, "אין מנהל לצבא": אלוף במיל' בריק על התרבות הארגונית הקלוקלת בצה"ל", [קישור לכתבה](#)

12 | כחבת הצפון של עיתון מעריב, שקד שדה, "מברק דרך בוגי ועד כוכבי: המחדל הכי גדול שלא מדברים עליו נחשף | בריק, [קישור לכתבה](#)

מקרה בוחן - התצפיתניות והאמירה "אם תמשיכו להציק בנושא, תעמדו למשפט"

תצפיתניות מעידות על כך שבמשך חודשים התריעו שוב ושוב והניפו דגלים אדומים על המצב בשטח (פעילות חריגה על הגדה, תרגילים מסיביים, סיורי בכירי חמאס ועוד), אך זכו להתעלמות, לזלזול ולאיזומים מצד מפקדיהם.¹³ זוהי עדות לתרבות ארגונית משפילה ומאיימת, שבה אין מקום לשיח פתוח וכן, ויש שיגידו, נובעת מהיותן נשים בתפקיד זוטר. בצבא חשוב לשמור על משמעת מול המפקדים, שהרי המפקד מוביל את הצוות. אולם במקרה זה אין מדובר בעניין משמעת, אלא בתרבות, שעושה רושם, שאינה מקדמת "סיעור מוחות" ונראה כי אינה מאפשרת לחיילים זוטרים להשמיע את עמדתם ולהשפיע, כאילו יש רמיסה של מי שלא מוגדר בכיר.

בנוסף, ניתן להזכיר את הביקורת הקשה שמתח אייל אשל, אביה של התצפיתנית סמלת רוני אשל ז"ל על מינויו של האלוף בינדר לראש אמ"ן תוך שהוא הגדיר אותו כאחד מ"אבות כשלון השבעה באוקטובר". מינוי זה יכול להעיד על כך שהתרבות הארגונית השלילית בצה"ל ממשיכה להתקיים גם כיום. נטען כי בכירי צה"ל ממשיכים במינויים על בסיס "חבר מביא חבר" ואינם מקבלים את הדעה שיש לרענן את השורות עם אנשים שאין להם נגיעה לכישלון צה"ל ב-7.10.14. אני סבורה כי גם אם האלוף בינדר הוא קצין מוערך ומצטיין ושזכויותיו עומדות לצידו, די בהיותו חלק מהכישלון המבצעי של השבעה באוקטובר, כדי להעדיף ולהימנע ממינויו בעת הזו. לכך יש להוסיף את כאבן של משפחות התצפיתניות שנהרגו, שמלינות על חלקו בתוצאות הקשות. על אף האמור לעיל, חשוב לציין כי בגף דחה את העתירה נגד המינוי ולכן ברמה המשפטית המינוי אינו פסול.

לסיים, אבקש להעלות מה ניתן לעשות כדי לשנות או לשפר את התרבות הארגונית הקיימת בצה"ל.

לפי המסקנות אליהן הגעתי, על צה"ל לבצע בהקדם האפשרי רה-ארגון עמוק באמצעות מיפוי הכשלים והגדרה מחדש של התרבות, האקלים הארגוני (עד לרמת היחידות השונות), הערכים, ונורמות ההתנהגות. **הצעד הראשון לשינוי תרבותי הוא להבין מה צריך לשנות בארגון? ולהשיב על כך באומץ.**

על מנת להסביר למה הכוונה, אציין כי ארגונים גדולים הם מסובכים, וביצוע שינויים ללא הבנה מלאה ונכונה של המערכת, עלול לגרום לתוצאות לא רצויות. לשם ביצועים מורכבים בוודאי בארגון ותיק כמו צה"ל, ניתן להיעזר ביועצים חיצוניים אובייקטיביים, במודלים שונים, כגון מודל "בורק-ליטווין" ומודל "ג'ון קוטר" המשמשים ככלים אבחוניים לזיהוי תחומים לשיפור ארגוני, וכן במודלים מחקריים נוספים. יחד עם זאת, בראש ובראשונה יש להתאים את השינויים למציאות בשטח, לשמוע את קולותיהם של חיילים וקצינים בכל הדרגות, גם הזוטרים ביותר, ולא לפעול על פי חומר תיאורטי או אקדמאי בלבד.

שינוי אסטרטגי שקשור ל"אנשים תחילה" הוא תהליך חשוב להתחלה של שינוי אמיתי בארגון כושל. למרות שזה לא עניין פשוט ליישום, על כל גורם בצבא לבחון את עצמו באופן ביקורתי, ולהתאמץ להגיע לחקר האמת ולהבין את השינוי שדרוש לשיפור המערכת. ערכי הליבה שצה"ל חייב להנחיל הם **אמירת אמת ויושרה - בכל מחיר**, גיוס טאלנטים שייבחנו על פי כישורים ויכולות ולא רק על פי תנאי סף מחמירים, ו**בליבה - קידום נשים למוקדי קבלת ההחלטות ברמה המבצעית והאסטרטגית**. יש למגר באופן מעמיק את שיטת "חבר מביא חבר" ובמקום זאת למנות אנשים שמתאימים לתפקיד. לשם המחשת הנושא, להלן

13 | כתב חדשות ערוץ 12 ירון אברהם, "התצפיתניות התריעו, המפקדים התעלמו: "אם תמשיכו להציק, תישפטו", [קישור לכתבה](#)

14 | עיתונאית ערוץ 13 נטעלי שם טוב, "אביה של התצפיתנית שנרצחה ב-7 באוקטובר: 'מינוי בינדר - מרתיח'", [קישור לכתבה](#)

מספר דוגמאות לצעדים הקשורים לביצוע רה-ארגון מוצלח בארגונים ותיקים גדולים:

גיוון רקעים - שוק העבודה הפרטי הבין מזמן את החשיבות בגיוון בצוותים כי גיוון תעסוקתי מביא לתועלות שונות. על פי מחקרים, צוות מגוון מסוגים שונים, כמו למשל מבחינת השכלה, יהיה בעל מגוון רחב יותר של דעות וגישות, מה שיכול להוביל לקבלת החלטות טובות יותר. בעוד שארגונים גדולים כגון חברות הייטק למשל, השכילו להקים צוותים שמורכבים ממגוון רחב של כישורים, יכולות, רקע והשכלה, למרבה הצער, נראה כי צה"ל נמצא שנים רבות מאחור בעניין זה.

יצירת מרחב בטוח ואקלים חיובי - על צה"ל לוודא שכל הישויות הקשורות אליו מבפנים ומבחוץ, ירגישו בנוח לשתף מחשבות ורגשות, תוך יצירת אווירה של כבוד והבנה, כך שמבחינה מקצועית אנשים יוכלו להתבטא בצורה חופשית. בחברות הייטק, למשל, מנסים למצוא מועמדים שלא חוששים לעמוד על שלהם מבחינה מקצועית, גם מול המנהל שלהם. חשיבה שונה מזו של המנהל היא קריטית לפעמים למניעת בעיות עתידיות בחברה.

גישה ממוקדת קידום - על צה"ל לעודד מוטיבציה לקידום אוכלוסיות בצבא, ולאפשר גמישות בתנאי הסף על בסיס מבחנים ייעודיים לתפקיד, יכולות, כישורים וניסיון מקצועי. גישה צרה של קידום אוכלוסיות כגון "קליקה" מסוימת, מונעת בהכרח גיוון מחשבתי וכנגזרת מכך גיוון בקבלת ההחלטות.

"שולחנות עגולים" - על מפקדי צה"ל "לרדת לשטח", לשמוע את תלונות וביקורת החיילים ממקור ראשון וללא כל חשש בחשיפתם, לאחר מכן לרכז את המידע למערכת מידע ארגונית אחת, ולהסיק מכך מסקנות חוצות-ארגון.

קביעת ערכים חדשים, אמונות ונורמות התנהגות כאיגרת שתופץ בכל צה"ל ותגיע לכל חייל.

לסיכום, לאור מחדלי השבעה באוקטובר של צה"ל, הכרחי ליצור תגובה מהירה עם תוכנית עבודה למצבי משבר. קביעה מחודשת של סט ערכים והתנהגויות, כחלק מתרבות ארגונית חיובית, היא חיונית לתהליכי קבלת ההחלטות ולתפקודו המיטבי של צה"ל. הנקודות הללו גם באו לידי ביטוי בציטוט: **"עליכם מוטלת המשימה של להמשיך קדימה, לתקן את מה שצריך ולהצמיד את היחידה להישגים"** כפי שאמר מפקד 8200, תא"ל יוסי שריאל, כשהתפטר מתפקידו ב- 12.09.2024.¹⁵

מורן אללוף, היא חוקרת איראן וחיזבאללה, וחברת פורום דבורה. התקבלה בשנת 2018 להתמחות במכון למדיניות נגד טרור (ICT), באוניברסיטת רייכמן. במסגרת ההתמחות השתתפה במחקרים ממוקדים על איראן וחיזבאללה.

מורן קיבלה תעודת הוקרה ייחודית על פעילותה במכון מטעם פרופ' בועז גנור, מייסד ולשעבר ראש המכון. בשנת 2023 זכתה במקום השני מטעם "קרן רגוניס" על עבודת המחקר שהכינה בנושא: "צפון קוריאה וסין כקטליזטור להתעצמות הגרעינית והבליסטית של איראן".

במהלך מלחמת "חרבות ברזל" סייעה למטה משפחות החטופים במחקר על מימון חמאס, אשר הועבר למשרדי עו"ד המייצגים בארה"ב.

15 | העיתונאי בן כספית, "אהיה האחראי לכל זה עד יומי האחרון": הפגישות שהובילו להתפטרות מפקד 8200 | בן כספית, [קישור לכתבה](#)

חמ"ל בכל בית

החברה האזרחית בישראל ותפקידיה במלחמת חרבות ברזל

ליאת אלרט, 2024 | שנה ל-7 באוקטובר

קבוצות הוואטסאפ המתפוצצות מהצעות התנדבות, רשתות חברתיות גועשות מתמונות של קטיף, איסוף ציוד, הסעות לחיילים - אלו היו המראות שניבטו כמעט לכל אחד בישראל בשבועות הראשונים של המלחמה. נדמה היה שכולם שם - בעשייה הזו, מי שלא גויס למילואים, התנדב למאמצי המלחמה: מטבחים מבשלים נפתחו בבתים רבים, בני נוער התנדבו לסייע למשפחות המילואים, הוקמו חמ"לים להסברה, לציוד רפואי, לתמיכה בחקלאים, לציוד מגן לחיילים, נפתחו חנויות יד שניה למפונים והתארגנויות שדאגו לכבס להם.

הסולידריות הישראלית היתה בשיא תפארתה בחודשי המלחמה הראשונים. האם מדובר במגמה חד פעמית סביב הקשיים של מלחמת חרבות ברזל, או בתופעה שהתחילה כבר מזמן?

תפקידים של החברה האזרחית בישראל וארגוני המגזר השלישי הוא קריטי בימי משבר ומלחמה ובהבטחת החוסן, המאפשר אורך רוח ויכולת הכלה לאומית ארוכים יותר. המאמר יסקור את מצבה של החברה האזרחית בישראל לפני המלחמה ובמהלכה וידון בתפקיד החברה הישראלית בשלבי השיקום, בימים של שגרה, בראי המעורבות האזרחית של החברה הישראלית והחוסן חברתי הנובע מכך.

החברה הישראלית, חברה מעורבת.

החברה האזרחית בישראל מתאפיינת במעורבות חברתית גבוהה, מגוון רחב של תחומי עיסוק בארגוני המגזר השלישי ואחוז גבוה של מתנדבים, בהשוואה עולמית. מגמות אלו מעידות על כך שישראל מחזיקה בחברה אזרחית חזקה ומעורבת, עם אזרחים פעילים המבקשים לתרום לשיפור החיים במדינה. פעילות זו מאפשרת גמישות ויכולת הסתגלות למצבים שונים בהתאם לצרכים. חברה אזרחית כזו משקפת חוסן חברתי ודמוקרטי, וחוזקתה בישראל מצביעה על עוצמתה של הדמוקרטיה ויכולת האזרחים להתמודד עם מצבים משתנים.

במדינה שבה ההתאגדות האזרחית היא דומיננטית, תפקידה של החברה האזרחית משמעותי בתחומים רבים של החיים: רווחה, בריאות, חינוך, ספורט דת וקהילה. אבל אלו לא התחומים היחידים שבהם משפיעה החברה האזרחית. לפני מלחמת חרבות ברזל, לדוגמה, המאבק נגד הרפורמה המשפטית כלל מעורבות גבוהה של ארגונים רבים, שהתארגנו להפגנות ולפעילויות ציבוריות. התארגנויות לא ממוסדות, ספונטניות וולונטריות הן חלק בלתי נפרד מהחברה האזרחית, למרות שהן עצמאיות לחלוטין ואינן כפופות להגדרות ניהול תקין או חוקיות מסוימת. מצב זה ממחיש את כוחה של החברה האזרחית להשפיע על סדר היום הפוליטי והחברתי, עם יכולת פעולה גמישה ומהירה לכל שינוי בתנאים של חוסר וודאות.

החברה האזרחית, הכוללת ארגונים ויחידים המתאגדים בהתנדבות כדי לקדם אינטרסים משותפים, היא מרכיב חיוני בכל דמוקרטיה מתקדמת¹. המגזר השלישי הוא חלק מהחברה האזרחית וכולל את החלק המאורגן והממוסד בחברה האזרחית, המקדמת יוזמות ומענים ציבוריים תחת פיקוד ורגולציה. המגזר השלישי בישראל נסמך, במידה רבה, על מימון ממשלתי. כ-50% מהכנסותיו מגיעים ממקורות ציבוריים.

זאת, בניגוד למגזרים שלישיים במדינות אחרות, כמו ארצות הברית, שבהן התלות בתרומות פרטיות ובקרנות גבוהה יותר לעומת התלות במימון ממשלתי. למרות היתרונות של קבלת מימון ציבורי, התלות במימון ממשלתי עלולה להשפיע על עצמאות הארגונים ועל יכולתם לעסוק בפעילות של תמיכה וביקורת כלפי הממשלה.

המגזר השלישי בישראל נמצא בצמיחה מתמדת. בשנת 1991 היו בישראל כ-17,000 ארגונים, וכיום רשומים בגאידסטאר למעלה מ-44,420 ארגונים ללא מטרת רווח. הארגונים עוסקים בתחומים מגוונים: 29% בסוגיות דת, 25% בחינוך, 14% ברווחה, ו-10% בקהילה וחברה. סך ההכנסות השנתיות של הארגונים עומד על כ-133 מיליארד ש"ח. מחצית מההכנסות היא ממימון ממשלתי וכ-20 מיליארד ש"ח מתרומות. היתר ממשותפים וממכירת שירותים². תרומת המגזר השלישי לשוק העבודה ניכרת, עם כ-12% מכלל המשרות במשק הישראלי, שהם כמעט חצי מיליון משרות³.

ומה לחברה אזרחית והמגזר השלישי בעת מלחמה?

בכל העולם, המגזר השלישי ידוע ביכולתו המהירה להגיב למשברים⁴ ולסוגים שונים של אירועי קיצון, כגון סכסוכים מזוינים ואסונות טבע. תכונה זו משותפת לחברות אזרחיות חזקות בעולם, אשר נרתמות לספק סיוע ותמיכה, כאשר התגובה הממשלתית מתעכבת או אינה מספקת. בישראל, יכולת הפעולה הגמישה והמהירה של ארגונים אלו הייתה בעלת השפעה מכרעת, הן בעידן שלפני המלחמה והן במהלכה.

תמונות הישראלים המגיעים לאתרי אסון ומשבר בעולם מכבבות תמיד בראש החדשות. הידע והנסיון שנצבר בשירות קרבי וערך ההתנדבות הם חלק משמעותי מהיכולת הישראלית לתרום בעת משבר, אבל זו גם תולדה של התמודדויות קודמות שידעה החברה הישראלית.

במלחמת המפרץ, לראשונה, במצב מלחמה, העורך היה המוקד, והלחימה עברה מתקיפת גבולות המדינה לתקיפת האוכלוסייה. הצרכים השתנו: בעת חירום, מלחמה או פיגועים, המענה אינו נתמך רק על ידי גורמי הביטחון והצבא, אלא נדרשת גם מעורבות אזרחית פעילה ומהירה להבטחת חוסן וטיפול בצרכים אזרחיים. גם הצבא שינה את המענה לאוכלוסייה, כאשר עבר מתפיסת ההגנה האזרחית להקמת פיקוד העורף.

במצבי חירום בישראל ובעולם החברה האזרחית נוטלת על עצמה תפקיד חיוני ומייצרת רצף פעילות תפקודי לגורמים מוניציפאליים וממשלתיים. רעידות אדמה ומלחמות מסביב לעולם, הוכיחו את כוחם של ארגוני המתנדבים. גם בישראל, מעורבות המגזר השלישי בחירום תמיד הייתה משמעותית. מלחמת לבנון השנייה היא דוגמא מובהקת לכך, אז היקף המעורבות החברה האזרחית היה משמעותי ואף העלה ביקורת לגבי תפקוד הממשלה⁵. רענן דינור, מנכ"ל משרד רה"מ לשעבר, המחיש את העניין בדבריו בפורום קיסריה בשנת 2007:

2 | גאידסטאר ישראל: <https://www.guidestar.org.il/home>

3 | מנהיגות אזרחית: [/https://migzar3.org.il/thirdsector](https://migzar3.org.il/thirdsector)

4 | המגזר השלישי בישראל: בין מדינת רווחה לחברה אזרחית, בניין גדרון, מיכל בר וחגי כץ, 2004

5 | ראה דוח מבקר המדינה, שנת 2007

"המעורבות של גורמי החברה האזרחית אינה מלמדת על חולשת הממשלה. עם זאת הממשלה מחויבת לספק את שירותי הליבה, וגורמי החברה האזרחית יכולים לספק את שירותי הרשות. יש לי אמון רב בכך ששיתוף הממשלה עם גורמי החברה האזרחית הוא מכפיל כוח. לשם כך יש ליצור את מסגרות הפעולה המשותפות ולהגדיר את חלוקת התפקידים הראויה".⁶

מאז מלחמת לבנון השנייה, החברה האזרחית והמגזר השלישי הפכו מאורגנים יותר, מספרן וגודלן של העמותות עלו, היקף המתנדבים גדל ותחומי הפעילות שלהן התרחבו. בצד זאת, במהלך השנים האחרונות, החברה האזרחית התמודדה עם מתח חברתי ופוליטי גובר, שהושפע ממערכות בחירות חוזרות, שינויים בהרכב הממשלה, וממשבר שנגרם ממגפת הקורונה, אשר פגע בהכנסות ובפעילות של עמותות רבות. בנוסף, מבצעים צבאיים, במיוחד בדרום, הציבו אתגרים נוספים לארגונים.

החברה האזרחית בבוקר ה-7 באוקטובר

בבוקר ה-7 באוקטובר 2023, מדינת ישראל, רוויית המלחמות והטרואומה, התעוררה למציאות חדשה.

מלחמת "חרבות ברזל" היא העוצמתית ביותר שחוותה המדינה וככזו, גם בעלת השפעה ניכרת על החברה האזרחית ותפקידה. במהלך הלחימה נדרשה החברה האזרחית להתמודד עם צרכים חירומיים חדשים, כגון מתן סיוע לפליטים, תמיכה נפשית לנפגעי טרור ולאזרחים במצוקה, חלוקת מזון ופעולות הסברה בישראל ובעולם, וסיוע כלכלי למשפחות שנפגעו מהלחימה. המלחמה גם הביאה לגל התנדבות רחב היקף, כאשר למעלה ממיליון ישראלים התנדבו בפעילויות סיוע שונות. בפעילות ההתנדבותית חלה עליה משמעותית, עם גידול של 40% בהשוואה לשנים קודמות, מה שמצביע על חוסן ויכולת תגובה של החברה האזרחית להתמודד עם משברים. מלחמת חרבות ברזל מתאפיינת במגוון של תחומי התנדבות חדשים, כגון הסברה ועזרה בחקלאות, לצד מגוון רחב של התנדבויות "מסורתיות", כגון אריזה וחלוקת מזון. רבים מהמתנדבים אף משלבים בין פעילות התנדבות לתרומה של ציוד וכסף. מנתוני הרשות הלאומית להתנדבות עולה כי 47% מההתנדבות מתקיים במסגרת יוזמות אזרחיות בלתי מאוגדות.

המלחמה הדגישה גם את הקשיים הלוגיסטיים והכלכליים שהמגזר השלישי מתמודד איתם. עמותות וארגונים מאוגדים ומאורגנים, שלא היה להם תקציב זמין לפעולה מיידית, לא יכלו לפעול עד לקבלת תרומות, מכיוון שתקציבי המדינה חולקו רק חודשים לאחר מכן. הקשיים בתיאום ובהקצאת משאבים, במיוחד באזורים פריפריאליים כמו הצפון והדרום, היו ברורים ודרשו מהארגונים לא רק להגדיר מהם צרכיהם אלא לוודא כי אין ארגון אחר שכבר נותן לכך מענה. סוגיה זו יצרה קושי רב לסנכרן בין שלל היוזמות הפרטיות בצמחו באחת.

בנוסף, מלחמת חרבות ברזל הביאה עימה תופעה חדשה: הקמת למעלה מ-1,000 יוזמות אזרחיות חדשות שפעלו בכל חלקי החברה בישראל. מדובר ביוזמות עצמאיות של אזרחים, שאינן חלק מפעילות ארגון פורמלי. יוזמות אלו, אשר פעלו במהירות, כיסו מגוון רחב של תחומי פעילות, קהלי יעד והיוו מעין מרכזים רב-תכליתיים לטיפול במגוון רחב של צרכים. ארגונים ארציים גדולים כמו החברה למתנ"סים, הג'וינט והסוכנות היהודית פעלו ביעילות במתן מענים רוחביים. נתח ניכר מפעילות הארגונים הוסב לתמיכה בחיילים, במילואימניקים, בהכנת מזון ליחידות צבאיות וברכישת ציוד. בנוסף, היקף הטרואומה, בעקבות

6 | מדבריו של רענן דינור, מנכ"ל משרד רה"מ בתקופת מלחמת לבנון השנייה בפורום קיסריה 2007

7 | דפוסי התנדבות במלחמת חרבות ברזל לקט נתונים לרגל יום ההתנדבות הבינלאומי 5.12 מאת המועצה הלאומית להתנדבות.

אירועי ה-7 באוקטובר, בא לידי ביטוי גם במעני החברה האזרחית, כאשר היקפים ניכרים מפעילות הארגונים הוקדשו למתן מענה עבור משפחות החטופים, חיילים פצועים ומשפחות החללים. פעילות זו הדגישה את הצורך בכוחם של ארגונים אלו, במיוחד נוכח שילוב הכוחות עם הרשויות המקומיות בעת פינוי תושבים⁸. שילוב הכוחות בין הדרג המקומי לדרג הארצי בקרב החברה האזרחית היה קריטי במהלך המלחמה.

הרשויות המקומיות החלו יותר ויותר לתפוס תפקיד ניהולי של הארגונים, תכללו ותאמו בין הארגונים בהיקפים שלא היו קודם לכן. היו נסיונות לייצר שולחנות עגולים רב מגזריים, הן על ידי משרד ראש הממשלה וגם ברמה המקומית. הרשויות שפנו כמו גם הרשויות הקולטות (לדוגמא מוא"ז תמ, אילת, טבריה, תל אביב, ירושלים, נתניה) הקימו שולחנות תיאום, על מנת לתת מענה לקשיים בתיאום ובהקצאת משאבים, במיוחד באזורים פריפריאליים כמו הצפון והדרום.

המעורבות של הפילנתרופיה במתן סיוע כספי מידי, יחד עם התגייסות קהילות יהודיות מרחבי העולם בהיקפים חסרי תקדים, היו משמעותיות מאוד והיוו גלגל הצלה לפעילות ארגוני החברה האזרחית. חברות עסקיות רבות נרתמו למאמץ המלחמתי, בהיקפים כספיים גדולים ובהפעלת מתנדבים מקרב עובדיהן. במסגרת יוזמת "עסקים נרתמים לקהילה בחירום" יותר מ-200 חברות עסקיות פועלות בשיתוף עם ארגוני גג, ארגוני תשתית חברתיים, פיקוד העורף, משרדי ממשלה, רשויות מקומיות וארגונים חברתיים ארציים.

על אף התארכות חודשי המלחמה, לא ניכר שהמוטיבציה, הרצון והיכולות של הארגונים לפעולה פחתו. עם זאת, עלו קשיים במהלך המלחמה, והוצפו פערים טכנולוגיים המונעים מעמותות לנהל את משאביהן ביעילות, ביכולות גיוס משאבים וחיבור ותכלול בין הארגונים השונים ומניעת כפילויות במענים או חוסר במענים אחרים. כל הקשיים הללו עודדו את חברות הטכנולוגיה ואת קהילת האימפקט בישראל לקדם יזמות שתסייע לארגוני החברה האזרחית להתמודד באופן מיטבי יותר. כך שנראה שפעילות החברה האזרחית בעת מלחמת חרבות ברזל גם עודדה חדשנות טכנולוגית.

תהליכי שיקום והתארגנות מחודשת. החברה האזרחית ביום שאחרי המלחמה

כבר כעת יש מעורבות גבוהה של ארגוני מגזר שלישי ושותפויות בין מגזריות בשיקום ישובי הדרום והם יהיו חלק משמעותי גם בשלבי השיקום בצפון. על אף שהנוכחות המשמעותית של ארגוני המגזר השלישי היא בעיקרה במרכז ובירושלים. בכדי להבטיח שהחברה האזרחית תוכל להמשיך ולהיות משמעותית בתהליכי צמיחה ושיקום, ולתת מענה לכל אתגר ביטחוני עתידי, יש לקדם מספר מהלכים. צעדים אלה יחזקו את פעילותם ואת אפקטיביות צעדי הסיוע והשיקום:

הסדרת חיזוק שיתופי פעולה בין הארגונים: מספרם הרב של הארגונים במגזר השלישי מחייב הגברת שיתופי פעולה להבטחת תיאום ולמקסום אפקטיביות. אחת האפשרויות היא בניית מערכים מוסדרים ברמה לאומית, או מערכים אזוריים לתיאומים בין הארגונים והרשויות, בכדי להבטיח פעולה יעילה ומדויקת.

הבטחת תמיכה כלכלית יציבה: תמיכות המדינה מחולקות אחת לשנה ובדרך כלל גם רטרואקטיבית. לכן יש להסדיר את המימון מראש ולבחון מודלים של מימון קבוע, בכדי להבטיח תמיכה כלכלית יציבה וארוכת טווח לארגוני המגזר השלישי והבטחת המשכיות הפעילות ויכולת התכנון לטווח ארוך ולא להסתמך על מענקי תמיכה חד פעמיים.

8 | פעילות החברה האזרחית בישראל במלחמת חרבות ברזל, מגמות ותובנות ראשוניות. מאת: פרופ' מיכל אלמוג, רונית בר, רון ברקאי והילה מרמוס.

פיתוח מערכות טכנולוגיות מתקדמות וניהול מבוסס נתונים: ארגוני המגזר השלישי זקוקים לכלים טכנולוגיים מתקדמים וליכולות ניהול מבוססות נתונים כדי לשפר את היעילות וההשפעה של פעולתם. גם המדינה, התומכת בהם רוצה לדעת מהי מידת השפעתם, באופן מהיר יותר, בכדי לסייע בניתוב הצרכים והמענים. השקעה במערכות לניהול מידע ובכלים לניתוח נתונים תאפשר תכנון וניהול מושכל של סקטור חיוני ונדרש, שהשפעתו הולכת וגוברת.

גישה פרואקטיבית מצד המדינה: המדינה צריכה את המגזר השלישי, ועל כן מומלץ לאמץ גישה יותר יזומה ביחסה לחברה האזרחית, המשלבת תמיכה כספית יציבה ופתרונות מבוססי מדיניות המקדמים שיתוף פעולה בין המגזר השלישי לרשויות השלטון.

לסיכום, ככל שהחברה האזרחית בישראל ממשיכה להתפתח ולהסתגל לאתגרים החדשים, תפקידה בשיקום חברתי וכלכלי יהפוך לחשוב יותר מתמיד. שיקום אזורים פגיעים כמו הצפון והדרום, שיפור התיאום ושיתוף הפעולה בין הארגונים והבטחת תמיכה כלכלית וטכנולוגית ארוכת טווח יהוו את המפתחות להצלחתה. בעידן שבו החברה האזרחית משחקת תפקיד קריטי בשמירה על חוסנה של החברה הישראלית, יש להבטיח שהיא תהיה מצוידת במשאבים ובכלים הדרושים להצלחתה. שילוב כוחות בין המגזרים יבטיח גם את המשך תרומתה המשמעותית לדמוקרטיה הישראלית.

ליאת אלרט, מומחית למדיניות ציבורית, חדשנות חברתית, המגזר המוניציפאלי בישראל, קהילות יהודיות, קשרי חוץ וניהול שותפויות רב מגזריות. בתפקידה המקצועיים ליוותה עמותות וארגונים רבים בימי שגרה וחירום בין היתר, במהלך מלחמת לבנון השנייה ובליווי נקודתי של הרשויות בעוטף עזה מטעם משרד רה"מ. בתפקידה האחרון כמנכ"לית האגודה לעידוד וקידום מרכזים קהילתיים בישראל, מנהלת האגף לשותפויות אסטרטגיות וקשרי ממשל בחברה למתנ"סים ליוותה פעולתם של עשרות ארגונים במעני החירום לאוכלוסייה בישראל ועבדה יד ביד עם פילנתרופיה, ממשלה והמגזר העסקי.

תודה מיוחדת לרונית בר, מנכ"לית המועצה הלאומית להתנדבות על הסיוע בכתיבת המאמר.

השפעת מלחמת חרבות ברזל על השוויון המגדרי בישראל

לילך אשתר, 2024 | שנה ל-7 באוקטובר

אירועי השבעה באוקטובר ובעקבותיהם מלחמת חרבות ברזל, יצרו אשליה של קידום מעמד הלוחמת הישראלית בצבא ובחברה כולה. לא כך הוא. למעשה, זהו תחילתו של מאבק חדש על מקומה של האישה הלוחמת בצבא הישראלי. אנו נמצאים ברגרסיה שכבר החלה. מקרי האונס וחיטופות הנשים שהתרחשו בשבעה באוקטובר החזירו את השיח הציבורי שנים אחורה, בהן אישה מוגדרת תחילה על פי הפיזיולוגיה שלה, הרחם, יכולת ההולדה שלה, ולאחר מכן, על פי קריטריונים נוספים. במקביל, צרכי הצבא במלחמה הביאו לגיוס שלא היה כמותו, של מערך המילואים, חזרה מפתור של אזרחים לצבא, כניסת כוחות ללחימה ברצועת עזה, ופריסה רחבה בגבול הצפון. בתהליך זה, אין כמעט ייצוג לנשים לוחמות, והפער בין המינים הולך וגדל.

יש לזכור, שכיום, מערך המילואים עיבה באופן משמעותי את המערך הסדיר, ובכל החטיבות המתמרנות, אין נשים לוחמות. כלומר, סטטיסטית, גם ללא מספרים חלוטים, אחוז הגברים הלוחמים גדל משמעותית ביחס לאחוז הנשים הלוחמות. לא מדובר רק באחוזי מגויסים, אלא, גם בחלוקה בין תפקידי עורף ולחימה. החלוקה הדיכוטומית הקיימת בצבא בין גברים ונשים נעשתה ברורה ושקופה. נשים נמצאות בתפקידי עורף ומפקדה, וגברים נמצאים בתפקידי לחימה. כל החטיבות המתמרנות ברצועת עזה הן על טהרת הלוחמים. כל חטיבות ההגנה בגבולות הסכסוך, סוריה, לבנון, רצועת עזה, הן על טהרת הגברים. הנשים הלוחמות, כולן בגבולות שלום, הרשות הפלסטינית, ירדן ומצרים.

כניסת פראמדקיות, רופאות, או מספר חיילות יהלום או עוקץ לשטח הלחימה ברצועת עזה הוא מתוקף הכשרתן המקצועית, ולא כחלק מכוחות לוחמים אורגניים. גם שהות חיילות במפקדות ברצועה, בתפקידי אג"מים או בתפקידי לוגיסטיים, אינה מצמצמת את הפער. גיוס נרחב של נשים לפיקוד העורף, בתפקידי הסברה, ומוכנות לחירום, רק מגדילים את הפער. אפילו במערכים עורפיים אלו, הקצינים הגברים נמצאים בחזית ההסברה, הפיקוד וקבלת ההחלטות.

בשבעה באוקטובר נלחמו נשים כגברים, אזרחים כחיילים, לוחמי חי"ר, חיילים שאינם לוחמים, חברי כיתות כוננות, שוטרים ויחידות מיוחדות יחד. זהו אירוע חד פעמי שנבע ממצב חירום קיצוני, שאפשר לכל מי שיכול היה ורצה, להשתתף בלחימה. בשמונה באוקטובר, קרבות הבלימה הסתיימו, ורוב מערך המילואים כבר נפרס בגבולות, במתקני האימונים ובימ"חים.¹ בתשעה באוקטובר, מאות אלפי נשים ישראליות הפכו לאשת המילואימניק, ונשאו בעול למשך חודשים בעורף, בעוד בני זוגן בחזית. הימשכות המלחמה שמה את ישראל במלחמת התשה ארוכת ימים, שתשנה את המציאות הישראלית שלה הורגלנו.

1 | יחידת מחסני חירום. יחידה צבאית שתפקידה העיקרי ארגון ותחזוקה של ציוד המיועד ליחידת מילואים בעת גיוס חירום של חייליה.

לפנינו לוחמה / מלחמה בעצימות שונה ומתמשכת. בעקבות השבעה באוקטובר ניתן לראות מספר תהליכים המתרחשים בצבא:

1. ביקוש עולה ללוחמים, בדגש על יחידות מתמרנות² ובעדיפות ליחידות בט"ש.³
2. הצבא מתעצם וגדל.
3. משך השירות הסדיר, המילואים, וכמות ימי המילואים גדלו.
4. הקמה והגברת ייצור של מפעלים ביטחוניים ושל התעשייה הצבאית.

לנקודות שצוינו לעיל יש השפעה על יחסי המגדר במספר רבדים:

בצבא:

1. הגדלת הפער בין לוחמים ובין אלו שאינם לוחמים. רוב הגברים לוחמים, רוב הנשים אינן לוחמות.
2. הגדלת הפער בין סוגים שונים של הלוחמים: לוחמים בהגנה מול לוחמים מתמרנים. הגברים מתמרנים, הנשים בהגנה.

המרחב האזרחי:

1. רוב הנשים בבית עם הילדים, חוזרות לתפקידן "הטבעי".
2. התבסס מעמד המכונה "אשת המילואימניק" אשר כולל הכרה רשמית וזכויות בחוק.
3. תפיסת החזרת החטופות לפני החטופים, וחיילות לפני חיילים. מגדר הוא ראשית הצירים.

התקבעות מושגי יסוד:

שחרור חטופות קודמות לחטופים, חיילות לפני החיילים, סדיר ומילואים⁴ - הטיעון הרווח על סדר קדימות זה, הוא כנראה סוגיית ההיריון. סוגייה זו, בלי קשר לנכונותה, מחזירה את הדיון על השוויון למושגים פיזיולוגים נקביים וזכריים.

מעמד אשת המילואימניק⁵ - מעמד עם זכויות. המלחמה הארוכה והעול שנוצר על נשות המילואימניקים, יצרו מעמד חדש, שיש לו זכויות מוכרות, שמגדיר בצורה ברורה את מעמד הלוחמים מול אלו שתומכים בהם. הנשים, ככלל, נמצאות בקבוצה השנייה.

מאבקים ציבוריים הפוגעים בתפיסת השוויון:

מאז תחילת המלחמה, החל גם מאבק כנגד הצבת חיילות מחיל החינוך, מ"כיות וצוערות, לתפקידי שמירה על אסירי חמאס, בגין חשש להטרדה מינית.⁶ זאת בעוד גברים באותו סטטוס רובאי המשרתים במשימה

2 | מתמרנות, אופרטיביות - יחידות התקפיות, חוצות גדר.

3 | בטחון שותף - הגנה על גבולות המדינה, בתוך המדינה.

4 | לפי דיווח בווישינגטון פוסט, חמש הקטגוריות הבאות - אם ייצאו אל הפועל - יהיו אלה: גברים מבוגרים (מעל גיל מילואים), חיילות, גברים במילואים, חיילים בשירות סדיר וגופות ישראלים שמתו ב-7.10 או בשבי.

<https://www.mako.co.il/news-military/6361323ddea5a810/Article-5739369e6c91c81026.htm>

5 | פורום נשות המילואימניקים <https://www.forum-neshotmil.co.il/news>

6 | מבקר המדינה מתניהו אנגלמן, הגיב היום (שלישי) על הפרסום ב"כאן חדשות" על הצבת צוערות ללא הכשרה קרבית בשמירה על מחבלי הנוח'בה: "סיכון מיותר להטרדות מיניות"

זהה לא נאבקו בהצבתם. מאבק זה מעורר שיח ציבורי שבסיסו, חולשה ופגיעות נשים. כל זה מטיל צל כבד על הדרישה לשוויון מלא בצבא בין גברים ונשים.

כך גם מאבק הורי התצפיתניות בגזרת החרמון,⁷ המסרבים לשלוח את בנותיהם לבסיס הקרוב לגבול, בעוד שבמפקדה בה הן משרתות, משרתים רוב גדול של גברים שאינם לוחמים ואין על שרותם במקום מחלוקת. מאבקים אלו שמים במודע או שלא במודע, את הנושא המגדרי בבסיס הדיון התקשורתי. דיון מסוג זה מערער את התפיסה שהתגבשה אצל חלק מהאוכלוסייה, שההבדל המגדרי אסור שיהיה חסם מפני השתלבות נשים בכל תפקיד או מקום בצה"ל. תפיסה זו עשויה להתערער ברגע שנשים עצמן מעלות את נושא המגדרי כטיעון עיקרי למניעת שירותן של הנשים באופן שוויוני.

נשים כפתרון למצוקת כח האדם

מצוקת כוח האדם הלוחם בצה"ל היא הנקודה הארכימדית עבור קידום הנושא המגדרי. הדיון הציבורי כעת בנושא זה מתנהל סביב גיוס החרדים. על ארגוני הנשים למקד את הדיון במימוש פוטנציאל הגיוס של לוחמות, במערך הסדיר והקבע. בתוך הצבא עצמו נמצא מאגר ענק של נשים המשתוקק להיות משמעותי. אך הוא כבול בידי הארגון עצמו. גברים רבים חוזרים לשרות קבע ומילואים,⁸ אך נשים מעטות חוזרות ובוודאי לא למערך הלוחם.⁹ דפוס דומה מתקיים במערך ההגנה המרחבית. מאות כיתות כוננות הוקמו ברחבי הארץ, כאשר מספר הלוחמות בהן קטן באופן משמעותי ממספר הגברים.

לאחר מלחמת יום כיפור, גדל הצבא באופן חסר תקדים, וההערכה היא שמערך המילואים גדל ב-81%. במסגרת גידול כוח אדם זה, "הפכו מפקדי יחידות המילואים לסוג של 'יזמים ארגוניים'" (ספראי, בן-ארי, כלומר, הצבא גילה גמישות גדולה ויצירתיות לנוכח גודל המשימה, והכשלוך. יחידות רבות הוקמו, אזרחים גויסו, עם מעטפת מטכ"לית מאפשרת. מאחר ורוב מוחלט של גברים נמצא כעת בנקודות המפתח בתוך הצבא, וכולם שייכים תפיסותית לצבא של השישה באוקטובר,¹⁰ אין להניח שמימוש פוטנציאל הנשים יכנס בתוך היצירתיות והסרת החסמים בעת הזו. אין מנוס מלפעול כעת. זו שעת כושר מיוחדת במינה להשפיע מחוץ לצבא.

דברים כאלה", אמרה לו אחת החיילות, והקצין, סרן אלעד חן, השיב: "שמונה חודשים לא היה שום אירוע חריג, של תקיפה פיזית". אותה מפקדת לא השתכנעה, וכשחן ביקש ממנה להיות "סבלנית", העירה לו: "אנחנו פחות סבלניות לגבי הביטחון שלנו".
<https://www.ynet.co.il/news/article/r1cg1dqmc>

7 | הורי תצפיתניות בגבול הצפון איימו שייפנו לבג"ץ אם לא יפנו אותן לבסיסים עורפיים: "הן בחרדות"
<https://www.maariv.co.il/news/israel/Article-1107732>

8 | עקב מצוקת כוח האדם: צה"ל הקים גדוד ללוחמי יחידות מיוחדות בגילי פטור
<https://www.israelhayom.co.il/news/defense/article/15714022>

9 | רס"ן אור כהן, המפקדת הראשונה בספינת דבורה, דיברה על כשירות הלוחמות... "איפה הנתונים הגבוהים של לוחמות שאנחנו רואים בנתוני השירות הסדיר במילואים? לא מוצאים להן תפקיד במילואים. יש הרבה לוחמות במילואים שלא מצוותות וזה פוגע בכשירות המבצעית שלהן".
<https://www.ynet.co.il/news/article/ry4x500vqr>

10 | "אשר לשריון המתמרן, יש להכיר כי בתפקיד זה קיימים סיכונים מהותיים כבר בשלב ההתנסות, ואלו כוללים, בין היתר, סיכונים מבצעיים, בריאותיים ובטיחותיים", כתב הלוי בנייר עמדה המתייחס לעתירות לבג"ץ על שיבוץ נשים לתפקידי לחימה נוספים, שהגישו עורכי הדין ינור ברטנטל ועדי קליין ממשרד ויינברגר ברטנטל. "נטילת סיכונים זו נכונה רק בהינתן סיכויים ממשיים להצלחה. קביעת, המבוססת על העקרונות הר"מ, ניסיוני הרחב והנתונים הקיימים, היא שזהו אינו המצב ביחס לשילוב נשים במערך השריון המתמרן. פתיחת מקצוע לוחמת טנקים בהגנת גבולות, אינה מלמדת ואינה יכולה ללמד על היתכנות לשירות נשים בשריון המתמרן".
<https://newmedia.calcalist.co.il/magazine-07-12-23/m02.html>

בעקבות האמור לעיל, יש לדרוש ולחתור להשגת יעדים שלהלן:

1. כל חיילי צה"ל וכל חיילות צה"ל יוכשרו לרובאי 03.
2. שינוי תפיסת גדודי הבט"ש המאפשרת להם להפוך לגדודים מתמרנים.
3. פתיחת חטיבות חי"ר 07 עבור נשים.
4. גיוס מילואים מלא של נשים לחמות.
5. גיוס למילואים נשים בנות 40-50 פלוס, בכל סוג של רובאי לתפקידי תצפיתניות, סמב"ציות, ק.חמ"ל, מבצעים, משטרה צבאית, הדרכה, תובלה, לוגיסטיקה וכל תפקיד מטה שצה"ל זקוק.

ישראל נמצאת כעת במשבר נוסף ברצף של סדרת משברים, העתידים לעצב את זהותה. כל מי שיהיה שותף לחיבור החלקים השבורים יוכל לתת משלו לזהותה המתגבשת. אנו בשעה חשובה ביותר עבור עתידו של השוויון המגדרי בישראל. בתוך כך, אנו חייבות, כמו כולם, דין וחשבון עצמי, ובחינה עמוקה של הקונספציה בה אנו אוחזות. אנו חייבות זאת לגיבורות, והנופלות במערכה, ולחברה הישראלית כולה.

מקורות:

ספרים:

אלאור ת. (2007) בעקבות האישה והאיש, הטבע והתרבות – היסטוריה התרבותית של ההבחנה בין המינים. בתוך ינאי נ., אלאור ת., לובין א., נווה ח. (עורכות) דרכים לחשיבה פמיניסטית, מבוא ללימודי מיגדר (עמ' 92-93). האוניברסיטה הפתוחה. מקמילן מ. (2020) מלחמה, כיצד עיצבו אותנו סכסוכים (עמ' 179-183). עם עובד.

כתבי עת:

ספראי מ, ובן ארי א. (2021) "מאחורי הקלעים" של הגידול בכוח האדם בעקבות מלחמת יום הכיפורים - ניתוח המנגנונים הארגוניים, בין הקטבים, בניין כוח אדם, (27-26) 151-164.

אתרי אינטרנט:

- Ynet (2024). "מחבל יכול לשלוח נשיקה": מ"כיות גויסו בצו 8 לשמור על הנוחבות | תיעוד. <https://www.ynet.co.il/news/article/r1cq1dqmc>. YNET. נדלה בתאריך 2/9/2024.
- אברהם, י. (2023). אחרי נשים וילדים: דיווח - 5 הקטגוריות הבאות לשחרור חטופים. <https://www.mako.co.il/news-military/6361323ddea5a810/Article-5739369e6c91c81026.htm>. נדלה בתאריך 2/9/2024.
- גיל-עד, ה. (2024). אלף נשים משרתות במילואים: "צה"ל לא יודע לתת לנו מענה כמו לגברים". <https://www.ynet.co.il/news/article/ry4x500vqr/>. נדלה בתאריך 2/9/2024.
- גרינצייג, א. (2024). מבקר המדינה על הצבת חיילות לשמירה על מחבלי נוח'בה: "סיכון מיותר". כאן 11. <https://www.kan.org.il/content/kan-news/defense/732412>. נדלה בתאריך 2/9/2024.
- דורי, ר. (2023). "צה"ל מתייחס לנשים כחפצים. זה משפיל שב-2023 מתפעלים מאשה שנוהגת בטנק". מוסף כלכליסט. <https://newmedia.calcalist.co.il/magazine-07-12-23/m02.html>.
- מעריב און ליין. (2024). הורי תצפיתניות בגבול הצפון איימו שייפנו לבג"ץ אם לא יפנו אותן לבסיסים עורפיים: "הן בחרדות". מעריב. <https://www.maariv.co.il/news/israel/Article-1107732>. נדלה בתאריך 2/9/2024.
- פורום נשות המילואימניקים, <https://www.forum-neshotmil.co.il>. נדלה בתאריך 2/9/2024.
- שובל, ל. (2024). עקב מצוקת כוח האדם: צה"ל הקים גדוד ללוחמי יחידות מיוחדות בגילי פטור. ישראל היום. <https://www.israelhayom.co.il/news/defense/article/15714022>. נדלה בתאריך 2/9/2024.

לילך אשתר, רס"ן במיל, רבש"צית, לשעבר ק. הגמ"ר גזרת לבנון.

בעלת MA - במשפטים והיסטוריה אוניברסיטת בר אילן. בעבר יועצת השר לבטחון פנים, ומובילת תהליכים במגזר המשלתי. מומחית בנושאי הגנה מרחבית, הגזרה הצפונית וגאופוליטיקה של הגבולות.

המרחב ההינדו פסיפי בראי חרבות ברזל

ד"ר לורן דגן עמוס, 2024 | שנה ל-7 באוקטובר

ב-7 באוקטובר, 2023, ארגון הטרור חמאס פתח במתקפה אכזרית וחסרת תקדים נגד אזרחי ישראל. המתקפה כללה יותר מ-3,000 שיגורי טילים, וחדירתם, לפי הערכות, של כ-3,000 מחבלים לשטח ישראל. המחבלים ביצעו פשעים מזוויעים כנגד אוכלוסייה אזרחית - ילדים, נשים, גברים וקשישים. בתגובה לכך, מדינת ישראל פתחה במלחמת "חרבות ברזל" כנגד ארגון הטרור חמאס ברצועת עזה. מאמר זה מבקש לבחון כיצד מדינות במרחב ההינדו פסיפי הגיבו למתקפת ה-7 באוקטובר והאם וכיצד הן מעצבות את האסטרטגיות שלהן בעקבות מלחמת "חרבות ברזל".

במוקד המאמר, ניתוח תגובתן של המדינות המובילות הממוקמות במרחב ההינדו פסיפי: יפן, קוריאה הדרומית, הודו וסין. הבחירה במדינות אלה אינה מקרית. יפן, קוריאה הדרומית והודו מהדקות את קשריהן עם מדינת ישראל בשנים האחרונות, בפן הדיפלומטי כמו גם בקשריהן הביטחוניים. מדינות אלו גם חולקות איומים משותפים, מצפון קוריאה ובעיקר - מסין.

ב-7 באוקטובר נופצה הנחת יסודי שהייתה לשחקניות רבות בזירה הבינלאומית, על פיה המלחמה הבאה (במקביל או לאחר מלחמת רוסיה-אוקראינה) תתקיים במרחב ההינדו פסיפי בכלל, ובין סין לבין טיוואן, בפרט. רובד נוסף שמדאיג את המדינות בנוגע למלחמת "חרבות ברזל" הינו החשש לביטחון האנרגטי שלהן, המתבסס על נפט וגז המיובאים מהמפרץ הפרסי, העלול להתערער כתוצאה מאי היציבות באזור. עיקר העניין של המדינות במרחב ההינדו פסיפי בכל הקשור ל"חרבות ברזל" נובע מהאיומים שעלים מתמודדות המדינות הללו וגם בשל הנוכחות האמריקאית, שעומדת לבחינה במרחב ההינדו פסיפי.

יפן

בשנים האחרונות, ישנה מגמת התקרבות ביחסי יפן-ישראל, בפרט ברובד הביטחוני. בשנת 2022, רא"ל במיל' ח"כ בני גנץ (שר הביטחון דאז) ביקר ביפן, והמדינות ציינו 70 שנה ליחסיהן הדיפלומטיים. יפן, כמו שאר המדינות במרחב ההינדו פסיפי, שינתה את המדיניות הביטחונית שלה על רקע הפקת הלקחים ממלחמת רוסיה-אוקראינה. במשך שנים ארוכות, יפן נמנעה ממעורבות ישירה במזרח התיכון. המלחמה הנוכחית גרמה לה לחשב מסלול מחדש. ישראל היא נכס חשוב לשינוי זה, בשל ניסיונה ומעמדה הביטחוני בעולם. בפרט, מתעניינים היפנים בשיתוף פעולה הקשור להגנה מפני טילים (לאור האיום שנשקף מצפון קוריאה), כמו גם הגנת סייבר.

במוקד האינטרסים של יפן במזרח התיכון עומד הביטחון האנרגטי שלה. כ-90% מהצרכים האנרגטיים של יפן מסופקים על ידי מדינות האזור. משום כך, ישנו אינטרס יפני משמעותי לשימור היציבות באזור. לפיכך, אין זה מפתיע שהיפנים היו מודאגים בעיקר מהכישלון המודיעיני של ישראל בבוקר ה-7 באוקטובר. נקודת עניין יפנית נוספת במלחמה הנוכחית הינה הכשירות של "כיפת ברזל". העליונות בהגנה אווירית, שישראל כל כך מתגאה בה, מהווה חלק משמעותי במוניטין של ישראל במרחב ההינדו פסיפי.

<https://www.voanews.com/a/doubts-cast-china-will-be-ready-to-invade-taiwan-by-2027/7574367.html> | 1

[-https://www.scmp.com/week-asia/politics/article/3239033/israel-gaza-war-can-japan-leverage-its-middle-east-ties-create-dialogue-defuse-tensions](https://www.scmp.com/week-asia/politics/article/3239033/israel-gaza-war-can-japan-leverage-its-middle-east-ties-create-dialogue-defuse-tensions) | 2

מבחינה דיפלומטית, יפן הגיבה תחילה באופן ניטרלי וגינתה את ההתקפות האוויריות של ישראל ברצועת עזה. למעשה, עד ה-11 באוקטובר 2023, יפן לא התייחסה באופן רשמי לפעולות חמאס, כמו גם לזכותה של ישראל להגן על עצמה. בנובמבר 2023 ניתן לזהות שינוי במגמה זו - יפן הביעה רצון להעביר מסרים לאיראן על מנת למנוע הסלמה. בנוסף, הוחלט על הטלת סנקציות על חברות ויחידים שמעבירים כספים לחמאס. יחד עם זאת, יפן גם קראה לישראל להשהות את ההתקפה הישראלית על רצועת עזה הנצורה לצורך הכנסת סיוע הומניטרי.³

ביפן, כמובן, מתייחסים ולומדים את תגובת המערב לתוקפנות כלפי ישראל וההתמודדות מול המלחמה. ההתקרבות של רוסיה וסין, במיוחד בראי מלחמת רוסיה-אוקראינה, וההתנהלות הדומה של שתי המעצמות בכל הקשור למלחמת "חרבות ברזל" מצביעות על צירים ברורים במערכת הגלובלית שגם במרחב ההינדו פסיפי לא ניתן להתעלם מהם, כמו החיבוריות בין ציר איראן-סין-רוסיה-צפון קוריאה (להלן "הציר") אל מול הציר המערבי. נראה שבעיקר מה שעומד בפני היחסים בין יפן וישראל כיום זה המצב הפוליטי הבעייתי שבו דעת הקהל היפנית לא מקבלת את הנרטיב הישראלי בכל הקשור לסכסוך הישראלי פלסטיני, בעוד שהדרג המדיני והביטחוני רואה חשיבות בניסיון הרב שיש לישראל להציע.

קוריאה הדרומית

מספר ימים לאחר המתקפה הנוראית של ה-7 באוקטובר נשיא קוריאה הדרומית, יון סוק אול, גינה את ההרג חסר ההבחנה בין אזרחים וחיילים וחיטפתם של בני ערובה לרצועת עזה. גם אם קוריאה הדרומית לא הביעה עמדה חד משמעית בעד ישראל, מדובר בגינוי רשמי ופומבי של קוריאה הדרומית את החמאס.

בנוסף, יזם יון ישיבת קבינט דחופה לאור האירועים ברצועת עזה. מטרת הישיבה הייתה בחינת השפעות של המצב ברצועה על הכלכלה והביטחון של קוריאה הדרומית. במהלך הישיבה, הועלו חששות כבדות מהתפרצות מלחמה בין ישראל ללבנון, שעלולה להיגרר בעקבות העימות ברצועת עזה, במיוחד לאור התמיכה של חיזבאללה בחמאס. דבר זה עלול להוביל לעימות אזורי נרחב בעל השלכות על הזירה האזורית והגלובלית.

נוסף להשפעות אלו, עבור קוריאה הדרומית ישנה זווית חשובה נוספת, שבה הם מתעניינים במסגרת המלחמה - מעורבותה של צפון קוריאה. צה"ל חשף את המעורבות של היריבה המרה של קוריאה הדרומית, צפון קוריאה, כספקית טילים לחמאס. בנוסף, הכריז קים ג'ון און, המנהיג העליון של צפון קוריאה, על תמיכה בפלסטינים והביע רצון לשלוח להם סיוע.⁴ כל זה מעמיד את קוריאה הדרומית באופן ברור כנגד הציר שהוזכר לעיל, שצפון קוריאה לוקחת בו חלק. ככל שחברות הציר ינקטו בפעולות אנטי-מערביות, יתחזק הרצון של קוריאה הדרומית ויפן לממש את האינטרסים שלהן, לאור הצרכים המשותפים עם מדינות המערב.

<https://asia.nikkei.com/Politics/Middle-East-crisis/Japan-foreign-minister-heads-to-Israel-to-urge-humanitarian-pause> | 3

[-https://www.wsj.com/livecoverage/israel-hamas-war-gaza-strip-2023-11-01/card/kim-jong-un-orders-north-korean-officials-to-support-palestinians-says-south-korea-fWI7GNae6HEIXsIS3Nll](https://www.wsj.com/livecoverage/israel-hamas-war-gaza-strip-2023-11-01/card/kim-jong-un-orders-north-korean-officials-to-support-palestinians-says-south-korea-fWI7GNae6HEIXsIS3Nll) | 4

הודו

ב-7 באוקטובר, לאחר שנחשפו המאורעות הקשים בעוטף עזה, החלו מנהיגי העולם לפרסם גינויים. הבולט במנהיגים אלו היה ראש ממשלת הודו, נרנדרה מודי. בציוץ שהעלה מודי לרשת X (לשעבר טוויטר), כתב כי הוא "מזדעזע עמוקות מהחדשות על פיגועי טרור בישראל. מחשבותינו ותפילותינו עם הקורבנות התמימים ומשפחותיהם. אנו עומדים בסולידריות עם ישראל בשעה קשה זו". לכאורה, מדובר בעוד גיני היוצא מהדמוקרטיה הגדולה בעולם. עם זאת, מי שמכיר את מורכבות היחסים בין הודו לישראל, מזהה כאן את המשך המגמה שהחלה בשנת 2014, עם עלייתו של מודי לשלטון. בניגוד לקודמיו, מאז שנהיה לראש ממשלת הודו, העלה מודי את רף היחסים בין הודו לישראל באופן משמעותי. לראשונה היחסים בין הודו לישראל הפכו להיות רשמיים.

על רקע המלחמה, אימצה העצרת הכללית של האו"ם החלטה סמלית במהותה, הקוראת להפוגה הומניטרית ללא אזכור של חמאס. החלטה זו התקבלה ברוב קולות, תוך הימנעות של 45 מדינות - וביניהן הודו. הדבר משמעותי משום שבהחלטה חמאס ואירועי ה-7 באוקטובר לא הוזכרו כלל.

את התמיכה בישראל ניתן לראות גם בהמשך מיצובה של הודו את עצמה כשחקנית חשובה במפרץ הפרסי והמזרח התיכון. זאת, במיוחד לאור החזון שעליו הכריזו מודי ונשיא ארה"ב, ג'ו ביידן, בספטמבר 2023 בוועידת G20 בניו דלהי, השואף לחבר את הודו לאירופה דרך המפרץ הפרסי וישראל. כך למשל, נגלית החשיבות הרבה שהודו מייחסת לאזור בהצטרפותה למסגרת I2U2, שמגבירה את הנוכחות ההודית אל מול ישראל ואיחוד האמירויות.

נדבך נוסף שיש לשים עליו דגש בהקשר ההודי הינו המכנה המשותף בין הודו לישראל - המתמודדות שתיהן עם מתקפות טרור קשות על ידי ארגונים אסלאמיסטיים קיצוניים סוניים. המכנה המשותף מקל על גיוס התמיכה של הודו, שמכירה ומתמודדת עם הרוע מארגונים אלו שנים רבות. לכאורה, הפגנות התמיכה מצד הודו מספקות לישראל תנאים נוחים במיוחד. עם זאת, ישנו נושא אחד שבו הודו נשארת איתנה בעמדתה - הצורך בפתרון הסכסוך במתכונת "שתי מדינות לשני עמים".

סיכום ומסקנות

מלחמת "חרבות ברזל" היא לא רק עניין פנים-אזורי שישראל מתמודדת איתו, אלא סוגייה בעלת השפעה רחבה, גם עבור מדינות המרחב ההינדו פסיפי, אשר מתמודדות בעצמן עם איומים מצד האסלאם הרדיקלי ועם המתחים הגיאופוליטיים הנובעים ישירות מהתחרות הבין-מעצמתית. אמנם, איום הייחוס של המדינות במרחב ההינדו פסיפי נוגע בעיקר לסין ולצפון קוריאה, אך התמונה האסטרטגית היא הרבה יותר רחבה ומורכבת נוכח הבריתות ויחסי התלות הקיימים בין סין ובין מדינות אחרות באסיה.

אחד הדברים החשובים שהמלחמה מול החמאס ברצועת עזה מחדדת לנו בראייה גלובלית, הינו קיומו של הציר - איראן, רוסיה, סין, צפון קוריאה. לעניין צפון קוריאה, האיום שהיא מציבה כלפי המדינות האסיאתיות הביאה אותן להתלכדות אינטרסים. לגבי סין, האחרונה מעוניינת לחזק את מעמדה במרחב ולהוות חלק משמעותי בעיצוב הסדר החדש, מה שמוביל גם לאתגר אמריקאי, אך לא רוצה להוביל לשינויים דרסטיים באזור. אם נתייחס לאיראן בציר שנוצר, היא נחשבת ידידה בקרב הרבה ממדינות אסיה. החיבור של איראן עם צפון קוריאה וסין מעמיד את יחסיהן של המדינות האסיאתיות הללו עם איראן מול אתגר גדול. מצד אחד, עבור יפן, קוריאה הדרומית והודו חשוב לשמור על הביטחון האנרגטי שלהן,

ומערכה כוללת תעמיד אותן בסכנה גדולה כי הן נשענות על דלקים שמקורם גם ממדינות הציר ומדינות המפרץ האחרות. במערכה כוללת דרכי התובלה עלולים להיפגע ולפגוע בשרשרת האספקה של מדינות אלו. מצד שני, הן לא יכולות להתעלם מהנוכחות של השחקניות השונות בציר במרחב ההינדו פסיפי, מה שמציב להן אתגר מול מדינות שנחשבות ידידותיות עבורן - רוסיה ואיראן - אך גם מחזקות את יריבותיהן, סין וצפון קוריאה.

ד"ר לורן דגן עמוס, היא חוקרת המתמחה במדיניות החוץ והביטחון של הודו. עבודת הדוקטורט שלה עסקה בעמדתה של הודו כלפי הסכסוך הישראלי-פלסטיני. בנוסף לכך, ד"ר דגן עמוס כתבה תזה בהצטיינות בנושא "היחיד, החברה והמדינה במשנותיהם של מרטין בובר ומהטמה גנדי", בה חקרה את התפיסות הפילוסופיות של שתי הדמויות הללו. ד"ר דגן עמוס היא חברת פורום דבורה ומרצה באוניברסיטת בר אילן מאז 2013. בשנים האחרונות, היא הרחיבה את תחומי המחקר שלה גם לאזור ההינדו-פסיפי, בו היא חוקרת אסטרטגיות ביטחוניות חדשות ואת הדינמיקות הגיאופוליטיות המעצבות אזור חשוב זה.

שלטים בקנה ומפגינים בצריח

אופיר דיין, 2024 | שנה ל-7 באוקטובר

המאבק על תדמיתה של ישראל בקמפוסים הליברליים בארצות הברית הגיע לנקודת מפנה. זו ההזדמנות של ישראל להחליט האם היא מעוניינת להמשיך לדשדש או לפעול כדי להתחיל לנצח.

לפני שבעה באוקטובר

תדמיתה של ישראל באוניברסיטאות הליברליות בארצות הברית לא הייתה מזהירה גם לפני שבעה באוקטובר, בלשון המעטה. כבר עשור לפחות שהסטודנטים, המרצים ואנשי ההנהלה באותם קמפוסים נהיים יותר ויותר אנטי-ישראלים. בשנים שלפני אוקטובר 2023, בחלק מהמקומות, התנגדות עזה לישראל כבר הפכה לתו תקן להיותך סטודנט נאור ומוער (woke).

עם זאת, לא בכל האוניברסיטאות האמריקאיות זהו המצב, אלא בעיקר באלה הממוקמות לחופי ארצות הברית, בערים ובמדינות המזוהות עם השמאל האמריקאי, כמו ניו יורק וברקלי, ובמקומות שבהם אנטישמיות שמקורה בקבוצות לבנות נפוצה יותר. בחלק גדול מהאוניברסיטאות המצב שונה בתכלית. באוניברסיטאות בעלות אוריינטציה נוצרית, ההערכה הדתית ליהודים מתורגמת לתמיכה בישראל, ובאוניברסיטאות המזוהות עם הימין הרפובליקני, הזהות הערכית בין ארה"ב לישראל מתבטאת בתמיכה במדינת היהודים.

בין שתי דוגמאות אלו - האוניברסיטאות האנטי-ישראליות והאוניברסיטאות הפרו-ישראליות - קיימות גם אוניברסיטאות הנוקטות עמדה ניטרלית. הדבר נובע מכך שלרוב הסטודנטים האמריקאים לא מאוד אכפת מהמתרחש במזרח התיכון. עם כל הכבוד לדמוקרטיה היחידה במזרח התיכון, הנושא לא מאוד משפיע על חיי היום-יום שלהם באמריקה הרחוקה. האתגר החדש של ישראל הוא בכך שסטודנטים וסטודנטיות נאלצים להביע את דעתם בנושא, מפני שהוא עולה לסדר היום בתדירות גוברת.

ההפגנות נגד ישראל באותן אוניברסיטאות, לצד התבטאויות חריפות ולעתים אנטישמיות של מרצים ואנשי סגל, לא חלפו ללא יחס מצד הסטודנטים. חבריי ואני, כחברי ארגון "סטודנטים תומכי ישראל", הפגנו, מחינו, רתמנו את הקהילה היהודית וניהלנו שיחות רבות עם בעלי תפקידים בקולומביה. התגובה של האוניברסיטה הייתה אחת: "התערות בסטודנטים יהודים ופרו-ישראלים היא נושא פוליטי, ולכן האוניברסיטה לא תעסוק בו". לדבריהם, למרצים עומד החופש האקדמי, ולסטודנטים עומד חופש הביטוי. במילים אחרות - אם אין אלימות, זה לא מעניין.

ומה ישראל עושה?

נושא ה"הסברה" נדון רבות, ואין צורך להכביר במילים עליו, אך הפן הפחות מדובר הוא המענה שנותנת לו מדינת ישראל. עוד לפני שבעה באוקטובר היו בישראל לפחות שישה גופים רשמיים העוסקים בדיפלומטיה ציבורית - משרד ההסברה, מערך ההסברה הלאומי, משרד החוץ, המשרד לעניינים אסטרטגיים, משרד

התפוצות והמאבק באנטישמיות, ובהיבטים מסוימים, גם דובר צה"ל. נוסף על כך, ישנם גופים אזרחיים העוסקים בנושא, אך הם אינם בהכרח מתואמים עם המדינה או בינם לבין עצמם. פשיטא, שכאשר ישנם גופים רבים כל כך העוסקים באותה המלאכה, הם עלולים להתחרות על משאבים וכישרונות, דבר הפוגע בתוצאה הסופית.

השבר הגדול

כאמור, עוד לפני שבעה באוקטובר, המצב של ישראל בקמפוסים לא היה מזהה. אולם בהתחלה, בימים הראשונים שלאחר המתקפה הרצחנית, היה נדמה שהפעם הדברים יהיו שונים. הפראיות והאכזריות של מחבלי החמאס עוררו זעזוע. אולם הזעזוע החזיק פחות משבוע, ועוד לפני הכניסה הקרקעית של צה"ל לרצועת עזה, ההזדהות עם ישראל הפכה כמעט מיד לגינויים מקיר לקיר.

העוינות לישראל התבטאה בתחילה בדרכים הרגילות: הפגנות אנטי-ישראליות קיצוניות וקריאות למחיקת ישראל מהמפה. אולם ככל שהמלחמה נמשכה, המצב הסלים. ההפגנות הפכו למאהלי מחאה שחסמו שטחים נרחבים בקמפוסים. בחלקם אף הוקמו שרשראות אנושיות שדחקו מהאוניברסיטאות כל מי שנחשד כציוני או נשא סממן יהודי, כמו כיפה או שרשרת מגן דוד. באוניברסיטאות קיצוניות כמו קולומביה, המאהלים הפכו להתבצרויות בתוך בנייני האוניברסיטה, ולעתים אף כלאו עובדי תחזוקה. רק אז התעוררו הנהלות האוניברסיטאות, וקראו למשטרה לפנות את הסטודנטים המוחים.

מתווכחים נגד הזרם

בזמן שכל זה מתרחש אי שם מעבר לאוקיינוס, כאן בישראל החליטו שבמקום לגייס את כלל המאמצים לטובת העניין, עדיף להתווכח. יוצאת דופן היא חברת הכנסת גלית דיסטל-אטבריאן, אז שרת ההסברה, שהחליטה לעשות מעשה ולסגור את משרדה. משרד זה גזל כספים ומשאבים, ללא השפעה אמיתית, כפי שניתן היה לראות במספר העוקבים המועט (1,100) של המשרד בטיקטוק, אחת מזירות הקרב המרכזיות בתקופה זו.

חברי הקואליציה הנותרים המשיכו להתנצח ולהתווכח, לצד המשך הנגיסה בסמכויות ממשרד החוץ. במקום לגייס דוברים מוכשרים, גרמו לעזיבתם של אלה שכבר גויסו למערך ההסברה הלאומי. הנטל המרכזי נפל, כרגיל, על דובר צה"ל - גוף צבאי שאינו אמור לדבר נושאים אזרחיים. העומד בראשו לובש מדים, דבר הצורם לקהלים בין-לאומיים. בנוסף, יוזמות אזרחיות, מצוינות ככל שיהיו (ויש ביניהן מצוינות באמת), אינן יכולות להחליף את המדינה.

לאן ממשיכים מכאן?

רבים בקהילות היהודיות בארצות הברית וגם בישראל נשמו לרווחה למראה התמונות של משטרת ניו יורק מפנה את הסטודנטים המתבצרים, אך לטעמי לא הייתה סיבה לשמוח. להיפך, עדיין ניבט חשש ממשי, משום שנקבע תקדים מסוכן. אם בעבר ידעו סטודנטים קיצוניים שהם ינזפו אחרי הפגנה אלימה שבה

השוו את ישראל לגרמניה הנאצית, קל וחומר יענשו אם יקימו מאהלי מחאה בשטח הקמפוס, כעת הם יכולים להעריך כי מעשים דומים בעתיד לא יגררו אחריהם סנקציות שמאיימות עליהם, ורק כאשר ישתלטו על מבנים ויזרעו כאוס במשך ימים - תגיע תגובה.

יש להניח, אפוא, כי להבא, כשירצו הסטודנטים למחות ולהפגין, עמדת הפתיחה תהא הנקודה הקיצונית ביותר שבה הפסיקו ולא נענשו, ומשם יסלימו.

אם לא ישתנו הדברים בצורה משמעותית, נדמה שנראה עוד ועוד מחאות שכאלה בשנים הקרובות גם אם בעצימות משתנה. אזי רובץ לפתחן של האוניברסיטאות, כבר כעת, אתגר משמעותי. עליהן להחליט היכן הן מותחות את הקו והאם יענישו על קריאות ומעשים שלא הענישו עליהם בעבר. האם תינתן במה למחאות שבהן המסר הוא שאין לישראל זכות קיום? עד פרוץ המלחמה הנוכחית, המסר הזה הובלע בסיסמאות, אך כעת משהקלפים הונחו על השולחן ונדמה שכבר לגיטימי לקרוא בקול להשמדתה של מדינת היהודים, קריאה שעד כה רק הקיצוניים שבאויבינו העזו לקרוא, לא יהיה מנוס מלהכריע בסוגייה זו ובדומות לה. בהתאם, על האוניברסיטאות יהיה לנסח קוד התנהגות ותקנונים מותאמים.

השלכות על הביטחון הלאומי

מה שמתרחש בקמפוסים הוא לא רק עניינה של הקהילה היהודית המקומית, ואפילו לא רק של עוקבים ישראלים אדוקים, אלא עניין של ביטחון לאומי ממש. אף שיש בקרב מקבלי ההחלטות בישראל מי שחושב כך, ניתן להיווכח שאותם סטודנטים אינם צעירים קיצוניים שיתבגרו ויבינו שהגזימו. חלקם מלאי שנאה יוקדת לישראל, שבעתיד ישתלבו בתפקידי מפתח בפוליטיקה, באקדמיה ובתעשייה האמריקאית והעולמית.

אותה סטודנטית שחסמה את כניסת היהודים לקולומביה תצביע "לא" בעוד עשור בקונגרס על הענקת סיוע ביטחוני לישראל, ואותו סטודנט שהתבצר בבניין "המילטון" יהיה זה שיכריע בעוד שני עשורים שלא לפתוח סניף של חברתו הבין-לאומית בישראל. לכן, אסור לנו להזניח את הזירה הזו, גם בשביל היום אבל גם, ואולי בעיקר, בשביל העתיד.

פינוי לשם

שינוי המצב מן הקצה אל הקצה לא יתרחש תוך חודשים בודדים, כפי שהיינו רוצים, ולו רק בגלל הנחיתות המספרית העצומה שאנו נתונים בה בזירת הרשתות החברתיות ובזירה המעשית. באוניברסיטאות בארה"ב ישנם עשרות מונים יותר צעירים וסטודנטים ממדינות עוינות לישראל ותומכיהם מאשר ישראלים ותומכיהם.

שינוי המציאות בטווח הרחוק יצריך מישראל חשיבה ומשאבים לבניית תכנית אסטרטגית מקיפה ויישומה. תכנית כזו תצטרך לכלול שלל היבטים, אך בסיסה בהגדרה מחודשת של חלוקת האחריות בין גופי המדינה השונים. לשיטתי, משרד החוץ חייב להיות הגוף שירכז את נושא ההסברה הלאומית. לפיכך, הנני מציעה כי סמכויות בתחום ההסברה הלאומית יועברו למשרד החוץ, כגורם המתכלל את כלל היבטי ההסברה. זאת משום שבידי משרד זה הידע, המומחיות, הפריסה העולמית והקשרים הדיפלומטיים הרלוונטיים. משרד החוץ יוכל לסייע בקביעת המדיניות ולספק תובנות על הנרטיבים, במדיניות שונות. בזכות יכולות אלו, לצד הקצאת משאבים נכונה, ניתן יהיה ליישם תוכנית פעולה רב שנתית, מעודכנת, שבכוחה לייצר השפעה ממשית.

למתן סמכויות בידי משרד החוץ, כאמור, יתרון במספר מישורים: הקצאת התקציבים תהיה יעילה יותר, המסרים יהיו אחידים יותר, לא תתנהל תחרות על המשאבים והכשרונות, ובעוד שיש משרדי ממשלה שקמים ונסגרים בהתאם לצרכים פוליטיים, אד-הוק, אין חשש שכזה ביחס למשרד החוץ, כך שניתן יהיה לתכנן גם לטווח הרחוק.

אשר לגופי ההסברה האחרים הקיימים כיום - דומה שיהיה צורך לקבל החלטות מושכלות ביחס לנחיצותם או תפקידם בתחום ההסברה הלאומית. ראוי שמרכז ההסברה הלאומי, אשר ירכז את כלל פעילות ההסברה על כל רבדיה, ישב תחת משרד החוץ ודובר צה"ל יחזור לעיסוקו המקורי - לדבר את צה"ל ולא את מדינת ישראל. אשר ליתר משרדי הממשלה הרלוונטיים (משרד ההסברה והמשרד לעניינים אסטרטגים) - ראוי לבחון את נחיצותם ואת עיסוקם בנושא ההסברה הלאומית, באופן שלא תיווצר כפילות מיותרת. בהתאם לכך, על משרד התפוצות להתמקד בתפוצות ולא ב-BDS. מערך ההסברה הלאומי גם יעמוד בקשר רציף עם משרדי הממשלה השונים שאינם קשורים ישירות לנושא, אך יכולים לתרום לו ולהנחותם לפעולה בהתאם.

למשל, משרד התקשורת ומחלקת הסייבר במשרד המשפטים יוכלו לנהל שיח עם התקשורת הממוסדת והרשתות החברתיות לצמצום מידע כוזב ונרטיבים לא מאוזנים כלפי ישראל. משרד המשפטים יוכל לחקור את הכספים המגויסים בקמפוסים, שמגיעים, לפי דיווחים, גם לגורמי טרוו.

הקצאת משאבים יעילה ומכוונת מטרחה, תאפשר למדינה אף לסייע ליוזמות ההסברה של החברה האזרחית. נוכחנו לראות, מאז שבעה באוקטובר, כי קמו עשרות יוזמות פרטיות שסייעו בהסברה הלאומית ועשייתן הייתה חיונית וחשובה.

סיכומם של דברים, ביכולתה של מדינת ישראל לשנות את המצב. היא רק צריכה להעמיד את ההסברה בראש סדר העדיפויות ויפה שעה אחת קודם.

אופיר דיין, היא חוקרת במכון למחקרי ביטחון לאומי, INSS, חברת פורום דבורה ובעלת טור במקור ראשון, מופיעה כפרשנית בכלי תקשורת שונים.

היא נולדה וגדלה במעלה שומרון ושימשה כמדריכה, מפקדת מעו"ז ומתנדבת שנת שירות בתנועת הנוער בית"ר.

בצבא שרתה כקצינה בתפקידי שטח בדובר צה"ל והוענקה לה הצטיינות מראש אגף המבצעים על תפקודה במבצע צוק איתן, בו שרתה כדוברת חטיבה 188 שלחמה בסג'יעיה. במלחמת "חרבות ברזל" היא שירתה כדוברת אוגדה 252, אוגדת המילואים הראשונה לתמך מאז מלחמת לבנון הראשונה ב-1982.

אופיר כותבת כעת את עבודת הדוקטורט שלה והיא בעלת תואר שני במדיניות ביטחון בין-לאומית ותואר ראשון ביחסים בין לאומיים, שניהם מאוניברסיטת קולומביה בניו יורק. בזמן לימודיה בקולומביה, אוניברסיטה הידועה בהיותה אנטי-ישראלית, היא הובילה את המאבק על שמה של ישראל. כנשיאת ארגון "סטודנטים תומכי ישראל".

הכרה וצדק לקורבנות האלימות המינית ב-7 באוקטובר: אתגרים אסטרטגיים ומשפטיים

עו"ד אל"ם (מיל') שרון זגגי פנחס, 2024 | שנה ל-7 באוקטובר

"לדמעות שלך יש פה
והן רוצות לצעוק
לדמעות שלך יש פה,
הן לא רוצות לשתוק..."

...אני כאן לידך, גוזל פצוע,
את מה שלא תאמרי אני אשמע
אני איתך זועקת ודורשת
את עלבונך ואת הנקמה"

"לדמעות יש פה" / סמדר שיר

אזהרת טריגר: המאמר כולל תכנים קשים לקריאה.

מתקפת שבעה באוקטובר - רקע

בשעה שש וחצי בבוקר, שבעה באוקטובר 2023, השתנו לעד דפי ההיסטוריה של מדינת ישראל. בשעה זו בקירוב, בחסותה של מתקפת טילים רחבת היקף, פלשו מיליציות חמושות של ארגון החמאס, שאליהן הצטרפו ארגונים חמושים נוספים ולאחר מכן גם אזרחים, חמושים ובלתי חמושים, לדרומה של מדינת ישראל באמצעות פריצת גדר המערכת.¹ כ-1200 איש נרצחו, רבים נפצעו, 253 איש נחטפו על ידי הפורעים ונלקחו לעזה. בין הנפגעים - גברים ונשים, ילדים וקשישים.² על פי נתונים לא רשמיים שפורסמו לאחרונה, חדרו לישראל באותו היום כ-6000 עזתים, מתוכם 3,800 מחבלי נוחבה; ו-4300 רקטות נורו באותו היום.³

בדו"ח ועדת הבדיקה של תת מזכ"ל האו"ם, פראמילה פאטן, שעסק באלימות המינית בשבעה באוקטובר, נקבע כי נראה שהמורכבות ודרכי הפעולה של התקיפות מדגימות רמה משמעותית של תכנון, תיאום והקדמה מפורטת.⁴

מרגע שחלחלה ההבנה כי מה שקורה הינו בהיקף ובממדים שאיש לא הכיר קודם לכן במדינת ישראל, עלו וצפו החששות כי כחלק מהמתקפה ובחסות ההמון, בוצעו גם פשעים של אלימות מינית כלפי אוכלוסייה

1 | המידע מתבסס על נתונים שונים שפורסמו בציבור, וכן על ממצאי ועדת הבדיקה של תת מזכ"ל האו"ם פרמילה פאטן - Mission report, Official visit of the Office of the SRSG-SVC to Israel and the occupied West Bank, 29 January, עמ' 11 לדו"ח.

2 | ראו למשל נתונים בדו"ח תת מזכ"ל האו"ם דלעיל, בפסקה 6, עמ' 3, כן ראו נתונים מאתר ה-
/INSS - <https://www.inss.org.il/he/publication/war-data>

3 | פרסום של עמרי מניב מיום 31.8.24 - <https://x.com/omrimaniv/status/1829935515413487960>

4 | Mission report, Official visit of the Office of the SRSG-SVC to Israel and the occupied West Bank, 29 January, עמ' 11 לדו"ח, סעיף 40.

אזרחית ואף כלפי חיילות וחיילים. התופעות של אלימות מינית כחלק מסכסוך או קונפליקט (CRSV)⁵ מוכרת בעולם בזירות אחרות, ובזמנים אחרים. כך למשל מעשי האונס והחטיפה של נשים יזידיות על ידי דאע"ש במהלך טבח דאע"ש בעם היזידי, עינויים מיניים שביצעו מיליציות ההוטו בנשות הטוטסי ברואנדה ומקרים נוספים.⁶

פשעי האלימות המינית בחסות המתקפה

בישראל, כל אסטרטגיית הטיפול באירועים של אלימות מינית - עד כמה שניתן לומר כי אסטרטגיה כזו קיימת - הוכונה כמעט תמיד לספּרה הפלילית ה"מסורתית". נדמה כי איש לא האמין שתופעות מעין CRSV עשויות להתרחש בישראל. זאת עד לבוקרו של שבעה באוקטובר.

כשעלה השחר על הימים שאחרי אותו יום נורא וערפל הקרב החל להתפוגג מעט, התברר שהחששות הכבדים התממשו וכי כל תסריטי האימים אכן קרמו עור וגידים. בימים ובחודשים שחלפו מאז שבעה באוקטובר החלה התמונה להתבהר, זאת גם אם חלקי הפאזל הרבים והשונים עדיין נאספים וסביר להניח שיוסיפו לצוף ולהצטבר גם בעוד חודשים ואפילו שנים.

עד כה נאספו וממשיכות להצטבר אינדיקציות וראיות, ובהן עדויות, תמונות וסרטונים, להתרחשותם של אירועי אלימות מינית, במשרעת רחבה של מעשים, בהם אינוס, אינוס קבוצתי, התעללות מינית, כריתת איברים ופגיעות מיניות נוספות. המעשים בוצעו כלפי נשים וגברים, באמצעות שימוש בכוח, בנשק, באלימות, באכזריות.⁷

בדו"ח הרשמי שפרסמה תת מזכ"ל האו"ם, אשר עם צוות מומחים ל-CRSV ערכה ביקור בישראל וקיימה בדיקה מקיפה בנושא, היא קבעה במפורש כי קיים יסוד סביר לכך שבמהלך מתקפת שבעה באוקטובר התרחשו אירועים של אלימות מינית בעוֹף עזה, ובכלל זה אירועים של אונס ואונס קבוצתי, במספר זירות. בסיכומה בעניין זה, ציינה תת מזכ"ל האו"ם, בין היתר, כי במספר זירות אותרו גופות של נשים שהיו מעורטלות לחלוטין, או למחצה (מהמותן ומטה), כפותות ויריות. בכל הנוגע לחטופות ולחטופים, קבעה תת מזכ"ל האו"ם, כי קיימות ראיות ברורות ומשכנעות שחטופות וחטופים נפגעו מאלימות מינית באופנים שונים בהם אונס, עינויים והתאכזרות מיניים, ויחס בלתי אנושי, משפיל, אכזרי בעל אופי מיני; וכן בי יש יסוד סביר להניח כי התעללות זו עדיין נמשכת.⁸ בדו"ח נוסף שפורסם בנושא על ידי ה-Commission of Inquiry (COI)⁹, נקבע, בין היתר, כי בוצעו מעשי אלימות מינית בשש זירות שונות, בהן פסטיבל נובה, כביש 232, בסיס נחל עוז וקיבוצים שונים, תוך שהועדה מצביעה על דפוסים המעידים על אלימות מינית.¹⁰

5 | Conflict Related Sexual Violence

6 | ראו למשל, פרק 5 ל- https://www.unodc.org/documents/terrorism/Publications/17-08887_HB_Gender_Criminal_Justice_E_ebook.pdf

7 | המידע מתבסס על עבודה המתבצעת על ידי פרויקט דינה, שבו חברה כותבת המאמר, ודו"ח בעניין זה אמור להתפרסם לקראת יום השנה של ה-7 באוקטובר.

8 | Mission Report Official visit of the Office of the SRSB-SVC to Israel and the occupied West Bank, 29 January 2024, ראו למשל סעיפים 84-85, 12 לדו"ח.

9 | Report of the Independent International Commission of Inquiry on the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, and Israel, June 2024

10 | ראו למשל, דו"ח ה-COI דלעיל: בפסקאות 77, 94 ו-90. יצוין, כי קיימת ביקורת על ממצאים אחרים המופיעים בדו"ח ונוגעים לטענות נגד ישראל. לצד זאת, בכל הנוגע לפשעי האלימות של חמאס, היקפם וייחוסם, הדו"ח מרחיב אפילו יותר מזה של תת מזכ"ל האו"ם פאטן, ויש בו קביעות חשובות.

מעבר לדו"חות האמורים, מצטברות העדויות והאינדיקציות בשורה של מישורים - בחקירת המשטרה שנפתחה אחרי שבעה באוקטובר ומבוצעת על ידי יחידת לה"ב 433, בפרסומים ובראיונות בתקשורת ובמדיה החברתית, ביוזמות של תיעוד וארכוב שקמו לאחר שבעה באוקטובר, ביצירות תיעודיות ובדו"חות שונים של גופים שפורסמו לאורך השנה שחלפה מאז פרוץ המלחמה, בראשם הדו"ח מטעמה של תת מזכ"ל האו"ם, פאטן, ודו"ח ה-COI הנזכרים לעיל.

שינוי פרדיגמתי נדרש המתחייב ממאפייני התופעה

העובדה כי הראיות מצטברות בשורה של פלטפורמות, נוסף על זו של החקירה הפלילית, וכי מידע רב מתפרסם ברבים ומוצג בפורומים בין לאומיים ובמסגרת שיתופי פעולה, מדגימה היטב את חריגות המצב וייחודיות מאפייניו. חקירות "מסורתיות" מתנהלות כגורם יחיד בתוך מרחב תחום וברור, כשאינטרסים ראשונים במעלה הם שמירת המידע וצרכיה של החקירה. בישראל שלאחר שבעה באוקטובר מרחב האינטרסים הלאומיים הוא כה משמעותי וגדול, כך שנדרשת חשיבה מחדש על האופן שבו נכון וראוי לייצר את האיזונים שבין כלל האינטרסים. די אם נזכיר, לצד האינטרסים של מיצוי החקירה, את החשיבות בהשגת הכרה בין לאומית לאשר התרחש, ביצירת הנרטיב הלאומי ובשימור התיעוד ההיסטורי, וכמובן, בדאגה לצרכיהם של הנפגעים והנפגעות במגוון של מישורים.

לכל העוסקים בתחום האלימות המינית ברור מאליו כי המידע שהצטבר עד עתה הוא רק קצה הקרחון. הטראומה שחוו הנפגעות והנפגעים ואשר תוסיף ללוותם עוד זמן רב, מטילה צל כבד על יכולתם לשתף אחרים במידע, בין אם במסגרת החקירה ובין אם מחוץ לה. לכך יש להוסיף גם תופעות של בושה והדחקה המקשות על השיתוף. אגב, שבעה לאוקטובר הוא דוגמא חריגה לכך שאף עדי ראייה או שמיעה למעשים הם נפגעי טראומה בעצמם, גם אם לא נפגעו פיזית כתוצאה מהמעשה עצמו. הניסיון מלמד כי ככל שיחלוף זמן, יהיו יותר ויותר שורדים ועדים שיהיו מוכנים לשתף במה שאירע ביום הנורא הזה.

הנה כי כן, המציאות החדשה שנולדה אחרי שבעה באוקטובר, בהקשרם של פשעי האלימות המינית, הביאה איתה תופעות והיבטים שמעולם לא פגשנו ואשר גם לא העלינו על הדעת שניאלץ להכיר. באופן טבעי, כל "ארגזי הכלים" וההסדרים שהיו קיימים עד לאותו היום, מכילים בהתאם לתופעות האנושיות והחברתיות שהיו מוכרות עד לאותו המועד. מובן כי אינם מתאימים להיקף ולעוצמה של מה שאירע, ויכולתם להתמודד עם ההיבטים והמאפיינים השונים שנובעים מפשעי האלימות המינית הינה מוקשית. פועל יוצא מכך, שכדי להתמודד ולטפל באופן ראוי ונכון בדברים - אנחנו חייבים לדבר על שינוי ממשי של פרדיגמות ביחס לנושא.

עוצמת פשעי שבעה באוקטובר, מימדיהם והשלכותיהם, והמציאות החדשה שלתוכה הושלכנו באחת, מחייבים בנייה של אסטרטגיה לאומית להתמודדות עם כל מה שקרה באותו היום. הדברים מתחייבים במיוחד בנושא פשעי האלימות המינית, שאין להם כל תקדים במדינת ישראל. קצרה יריעתו של מסמך זה מלתאר באופן מלא ומקיף את שינוי המציאות, היבטיה ואת השינוי הפרדיגמתי הנדרש. עם זאת, אנסה לעמוד על דברים מרכזיים שמחייבים רקימתה של חשיבה חדשה. חשיבה זו יכולה להישען על יסודות שהכרנו בעבר, אולם היא מחייבת בנייה של אדנים חדשים, שיאפשרו את דרך ההתמודדות עימה.

מהו CRSV?

אבן הראשה לדברים הינה השאלה, מהם בעצם אותם מעשי אלימות מינית שאליהם אנחנו מתייחסים? לעתים נדמה כי הציבור הרחב טועה לסבור, כי בדברנו על אלימות מינית, הכוונה היא למעשים של אונס או "מעשים מגונים" המוכרים לרוב הציבור מתוך ספר החוקים ומהעיסוק הציבורי והתקשורתי בנושא.

ואולם, למעשה, בדברנו על - CRSV כפי שהתרחשו בשבעה באוקטובר, אנו מתייחסים לסוגים שונים של מעשים, שהיקפם ומאפייניהם שונים מן האלימות המינית ה"מוכרת" לציבור. גם תכלית המעשים ומאפייניהם שונים מאלה של האלימות המינית ה"מוכרת". המעשים המהווים את קשת המעשים הינם רחבים בהרבה מן המסגרת ה"מדינתית" המוכרת לנו. לא מדובר "רק" באונס או מעשים מגונים, אלא גם במעשים שמכוונים לפגוע גם בזהות המינית והמגדרית של הנפגע. במסגרת הזו מוכרים גם מעשים של צפייה בגוף עירום, גילוח שיער הגוף, נישואים כפויים, וכן מעשים הנעשים בבני אדם אשר אינם בין החיים.¹¹

אלימות מינית שהינה חלק בקונפליקט או בסכסוך, אינה נעשית לשם המטרה המאפיינת את העבירה הפלילית בלבד, אלא משמשת ככלי בסכסוך. מדובר למעשה בסוג של טרור, העושה שימוש באוכלוסייה, בעיקר ילדים ונשים, הנחשבים אוכלוסייה חלשה, ככלי נשק זמין וקל. בעוד שהאלימות המינית ה"מוכרת" מכוונת לפגוע באוטונומיה של הנפגעת, תכליתה של האלימות המינית מסוג CRSV, נועדה גם לפגיעה באוטונומיה של הקהילה, בזכותה להתקיים ולשרוד, זאת מעבר לפגיעה המיידית באוטונומיה של הנפגעת. לכן נמצא פעמים רבות שפשעי האלימות המינית מבוצעים בפומבי.¹²

כל אלה מציבים אתגרים והתמודדויות שלא הכרנו, בהיקף נרחב. הן במישור הפרט והן במישור הלאומי. כך בהיבטים של רווחה; כך במישור המשפטי; כך במישור הבטחוני; כך במישור יחסי החוץ של מדינת ישראל וכך גם בהיבטים נוספים אחרים.

מדוע מתחייבת יצירתה של אסטרטגיה לאומית הממוקדת בנושא

על מנת לאפשר את ההתמודדות עם האתגר העצום, נדרשת בנייתה של אסטרטגיה לאומית הממוקדת בפשעי האלימות המינית. חשוב שזו תיעשה לאחר חשיבה ותהיה אחידה, מתוכללת ומתואמת עם כל הגופים.

בדו"ח שפרסמה תת מזכ"ל האו"ם פאטן, היא מציינת כי אירועי האלימות המינית של שבעה באוקטובר העמידו את הרשויות בפני אתגרים רבים, ובהם האתגר של תיאום ושיתוף מידע בין סוכנויות ממשלתיות.¹³ דברים אלה מלמדים כי היעד הראשון להתמודדות לאומית נכונה עם פשעי האלימות המינית חייב להיות הקמתו של גוף לאומי, שייגבש את האסטרטגיה ויהיה גורם מתכלל בין הסוכנויות השונות, מדינתיות וחברתיות. גוף זה יהיה אחראי לאסוף את כל המידע הרלוונטי מכל הארגונים ובשיתוף עימם למפות את כלל התחומים, השאלות המתעוררות, הצרכים והאתגרים. לאחר מכן, יידרש הגוף הלאומי לייצר דרכי התמודדות תוך קביעת עקרונות ברורים ומסודרים.

11 | ראו למשל מאמרה של Fionnuala Ni Aolain: Rethinking the Concept of Harm and Legal Categorizations of Sexual Violence During War, Theoretical Inquiries in Law 1.2 (2000)

12 | ראו למשל, פרק 5 ל- https://www.unodc.org/documents/terrorism/Publications/17-08887_HB_Gender_Criminal_Justice_Ebook.pdf

13 | Mission Report Official visit of the Office of the SRSG-SVC to Israel and the occupied West Bank, 29 January 2013, ראו למשל סעיף 45 לדו"ח.

גוף זה יהיה חייב להישען על גוף נוסף, שישמש כמוקד ידע ומקור לידע ולמחקר על התופעה ומאפייניה וייעזר לשם כך במומחים בתחום ברחבי העולם, שהינם בעלי ניסיון ביחס להתמודדות עם CRSV. באמצעותו של אותו גוף ניתן יהיה לגבש המלצות לגבי עבודתם של כלל הגופים.

היבטי העיסוק שבהם יידרש הגוף הלאומי לטפל הינם נרחבים ומגוונים.

כך למשל, במישור הטיפול והרווחה - נדרש להגדיר מי הם האנשים שאותם נזהה כנפגעי אלימות מינית במלחמה וכיצד נטפל בהם. במישור המשפטי עולות שלל שאלות אקוטיות וקריטיות; על קצה המזלג נזכיר שאלות של סדרי דין ואיסוף ראיות, שיידרשו להתמודד עם חוסר היכולת של השורדות והשורדים לדבר ולשתף, ועם העובדה שבנסיבותיה המורכבות של המתקפה (שילוב של זירת לחימה עם זירה של אלימות קשה) לא נערכו בדיקות פורנזיות מטעמים שונים. שאלות משפטיות חשובות נוספות יצטרכו לעסוק בהגדרות החוק והתאמתן לאופי האמיתי של מה שאירע, וכן שאלות שנוגעות לניהול הליכים. במישור הבין לאומי יידרש טיפול בהשגת אחריות בין לאומית לפשעים נגד האנושות, שמעשים אלה מהווים.

בתוך כל זאת יידרש הגוף הלאומי שיקום לגבש פרוטוקולים להתמודדות עם פשעי אלימות מינית כחלק מהסכסוך, ככל שתופעות אלה תחזורנה על עצמן. פרוטוקולים אלה יידרשו לתת ביטוי מעשי ללקחי ההתמודדות בזמן אמת עם מה שאירע בשבעה באוקטובר, ולגבש דרכים, מנגנונים ונהלים לעתיד לבוא.

סיכום

התרחשותם של פשעי אלימות מינית בשבעה באוקטובר יצרה מציאות חדשה של תופעה חמורה ואכזרית שעד כה לא היתה מוכרת לנו. מציאות זו מייצרת אתגרים רבים, רחבי היקף, שמחייבים למידה מיידית ובניית אסטרטגיה שתטפל בכלל ההיבטים המורכבים של התופעה. הכל מתוך הבנה שיש לייצר פרדיגמה אחרת, המותאמת למהות האמיתית של הדברים, לעוצמתם ולהיקפם. כולנו מחויבים להסתכל על מה שקרה בשבעה באוקטובר, ללמוד וליישם. כדי שמה שהיה, לא יהיה עוד.

עו"ד אל"ם (מילי) שרון זגגי פנחס, הינה התובעת הצבאית הראשית לשעבר. שירתה משך עשרים וארבע שנים בצה"ל במגוון תפקידים בכירים בפרקליטות הצבאית.

מומחית בין היתר, בנושא דיני צבא וביטחון, משפט פלילי ומנהלי, ובנושא נפגעי עבירה במשפט. הובילה את הרפורמה בצה"ל בנוגע לזכויות נפגעי עבירה, ונטלה חלק משמעותי בתהליכי חיזוק מעמדם וזכויותיהם של נפגעי עבירה במדינה.

זגגי פנחס הינה חברה מייסדת ב-"פרויקט דינה 7/10" שקם בעקבות אירועי השבעה באוקטובר. במסגרת הפרויקט, נוטלת עו"ד (אל"ם במילי) זגגי - פנחס חלק במאמצים הרבים לאסוף מידע אודות פשעי האלימות המינית, למניעת השתקתם, לסיוע בפעילות של הסברה, השמעת קול והשגת צדק והכרה בין לאומית בדבר ביצועם של הפשעים החמורים, ולייעוץ בהיבטים המשפטיים הכרוכים בפשעי האלימות המגדרית.

בשם הרומנטיקה?

הסכמי אברהם בראי מלחמת חרבות ברזל

אלינור בכר / טלי זינגר, 2024 | שנה ל-7 באוקטובר

לנו, בישראלים, יש נטייה להאניש את מערכת היחסים בינו לבין מדינות אחרות. בהתאם לתודעה הישראלית הזאת, אם מדינה כלשהי חתמה איתנו על הסכם שלום, הרי זה סימן שהיא אוהבת אותנו / אוהבים אותנו במדינה זו. חשוב לנו, בישראלים, שיאהבו אותנו ושיקבלו אותנו כחלק ממשפחת המזרח התיכון. נתקלנו בתפיסה זו בציבוריות הישראלית לפני ה-7 באוקטובר, אך במיוחד לאחריו.

התשובה שלנו על כך היא, שיחסים בין מדינות הם אינם מערכת יחסים רומנטית. אין פה אהבה. יש פה אינטרסים. האינטרסים של מדינת ישראל ומדינות המפרץ הערבי המתונות הם בחלקם אינטרסים חופפים, אבל למדינות אלה יש גם אינטרסים אחרים.

מדינות אלה מקיימות שיתוף פעולה אדיר עם סין וארה"ב כאחד; שומרות על יציבות הסכמי אברהם ושיתוף הפעולה עם ישראל, ומקיימות, בו בעת, יחסים דיפלומטיים עם איראן (יחסים ששוקמו בשנה שעברה לאחר ניתוק של כ-7 שנים). ראוי לציין, כהערת אגב, כי מדינות המפרץ חידשו את היחסים הדיפלומטיים עם איראן עוד לפני פרוץ מלחמת "חרבות ברזל", במטרה להבטיח שהחותים יפסיקו להתקיף אותן, ושיושג שקט שיאפשר את הפיתוח הכלכלי שהן חותרות אליו כמטרה עליונה.

אין פה בחירה באחד על פני האחר, אלא מערכות יחסים המבוססות על אינטרסים והרעיון המוביל הוא "המדינה במרכז". כלומר, בראש ובראשונה, מתן מענה לאינטרסים של המדינה עצמה, ואחר כך יצירת מצב של win-win עם כל אחת מהשותפות האחרות.

ניכר, כי מדינות המפרץ עסוקות בטורנספורמציה כלכלית ובצמיחה כלכלית. לכן, ההסכמים משכללים בתוכם היבטים כלכליים ולא רק היבטים גיאופוליטיים. במאמר זה ננסה לנתח את מה שהוביל להסכמי אברהם, ליציבותם גם בזמן מלחמה, ונספק הצצה אל העתיד בראייה של המפרץ הערבי.

צמיחה כלכלית מתאפשרת רק כאשר תופי המלחמה אינם הולמים

הראייה של מדינות המפרץ היא ראייה צופה פני עתיד. כל אחת ממדינות המפרץ פועלת על פי חזון ותוכנית אסטרטגית שמטרתה לקדם את הכלכלה והחברה. לדוגמא, התוכנית האסטרטגית של איחוד האמירויות לשנת 2031 נושאת את הכותרת: "לקראת פסגות חדשות" (Towards New Peaks). בהקדמה נכתב: "אנו, איחוד האמירויות, נמצאים בנקודת המעבר לבמה החדשה שמאופיינת בקצב שינויים מהיר... זהו תהליך של פיתוח וצמיחה שהחל על ידי האבות המייסדים של האומה, ועודנו נמשך עד שאיחוד האמירויות תהפוך לאחת מהמדינות המובילות בעולם בתוך 50 השנה הבאות". מהדוגמא של איחוד האמירויות ניתן להבין כי האינטרס של מדינות אלו הוא פנימי וצופה קדימה. הן לא מעוניינות להניח לסכסוך היסטורי להחזיר את האזור כולו שנים רבות לאחור.

דוגמא נוספת לכך ניתן לראות במעשים שקדמו לחתימה על הסכמי אברהם. איחוד האמירויות ציינה את שנת הסובלנות והניחה אבן פינה לקומפלקס הידוע בשם "בית אברהם" הנמצא באבו דאבי. מתחם זה, אשר נחנך במרץ 2023, כולל בתוכו, זה לצד זה, בית כנסת, כנסייה ומסגד.

מדינות המפרץ כולן, בהן גם ערב הסעודית, פועלות בהתאם לאסטרטגיה סדורה, כשהחזון הוא שגשוג ופיתוח כלכלי עבור עמן ומדינתן. עבור מדינות המפרץ, הסכמי אברהם הם חלק ממגמת הצמיחה הכלכלית

הזו, ומהווים עוד מרכיב שמעניק שקט ויציבות לאזור, שכן צמיחה כלכלית מתרחשת רק כאשר תופי המלחמה אינם הולמים.

בקיץ של שנת 2023, כאשר נשבו רוחות "הנורמליזציה" מסעודיה, התייחסה הנסיכה רימה בינת בנדר אלסעוד, שגרירת סעודיה בווינגטון, לחזונו של יורש העצר הסעודי, ואמרה: "חזון 2030 מדבר על מזרח תיכון מאוחד, משולב, משגשג ובפעם האחרונה שבדקתי - ישראל הייתה שם. אנחנו רוצים כלכלת ים סוף משגשגת".

לדברי הנסיכה, המטרה של הממלכה הסעודית אינה "נורמליזציה" עם ישראל, אלא דווקא "אינטגרציה", באומרה: "נורמליזציה זה שאתה יושב שם, ואני יושבת כאן, ואנחנו מתקיימים ביחד, אבל בנפרד. אינטגרציה פירושה שהאנשים שלנו משתפים פעולה, העסקים שלנו משתפים פעולה והנוער שלנו משגשג. אנחנו מדברים על מזרח תיכון משולב, מאוחד כמו גוש אירופה, שבו לכולנו יש זכויות ריבוניות ומדינות ריבוניות, אבל יש לנו אינטרס משותף".

לפיכך, הפוטנציאל הכלכלי של הסכמי אברהם חייב להיבחן על רקע שינוי באופיו של הסחר באזור המזרח התיכון וצפון אפריקה (ה-MENA). שוק ה-MENA איננו מאופיין בסחר בין-אזורי גבוה. לדוגמא, הסחר הבין-אזורי בין מדינות ה-MENA מהווה רק 8% מהיצוא והיבוא באזור, לעומת 60% באירופה. בעידן של מעבר לאזוריות (בהשוואה לגלובליזציה), אזור המזרח התיכון וצפון אפריקה בולט כאחד האזורים הפחות משולבים כלכלית בעולם. ישנן סיבות רבות להיעדר רשת סחר אזורית חזקה, אך המשמעות היא שהסכמי אברהם מספקים הזדמנות למדינות החתומות עליהם לחזק את הכלכלה האזורית. הכללתה של ישראל כחלק מהתפיסה האזורית הזו מאפשרת למדינות החתומות על הסכמי אברהם למנף את הטרינספורמציה הכלכלית של האזור ולפתוח ערוץ סחר נוסף.

אם כן, מדינות האזור שרוצות בהגדלת התמ"ג, קידום חדשנות, השקעות זרות, והגדלת הסקטור הפרטי - רואות בסחר הבין-אזורי, כעוד אחד מהמשתנים החשובים לייצר טרינספורמציה כלכלית במדינה.

העבר מול העתיד

מלחמת חרבות ברזל שפרצה עם הטבח ב-7 באוקטובר 2023 העצימה את המתח שהיה קיים מלכתחילה בין החזון לשגשוג כלכלי אזורי, הכולל בתוכו את ישראל, לבין התמיכה המסורתית של מדינות המפרץ בפלסטינים. בראייתנו, המתח הקיים בין האינטרס לשגשוג ופיתוח כלכלי וחברתי ובין "הדרישה" המסורתית ממדינות ערב לתמוך במאבק הפלסטיני. הוא המתח בין העבר לעתיד.

מאז פרוץ מלחמת חרבות ברזל, עולה השאלה האם חלה האטה ביחסי המסחר בין מדינות הסכמי אברהם עם ישראל. התשובה לכך היא מורכבת. למרות ההאטה בביקוש הצרכני וההשקעות בישראל, הקשרים הדיפלומטיים עם מצרים, ירדן, איחוד האמירויות, בחריין ומרוקו לא נקטעו וחברות התעופה השונות (כמו Fly Dubai, Etihad, ישראליר ואל על) ממשיכות להפעיל טיסות מסחריות בין תל אביב לאיחוד האמירויות ובחריין. חברות ישראליות ממשיכות לקיים יחסי מסחר עם שותפיהם וממשיכות להגיע לכנסים ולתערוכות המתקיימים במדינות הללו. בסוף נובמבר - תחילת דצמבר 2023, אף השתתפו למעלה מ-100 נציגים ממשרדי ממשלת ישראל והמגזר הפרטי בוועידת האקלים, COP28 של האו"ם, שנערכה בדובאי.

על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה של ישראל (למ"ס), היקף המסחר המצטבר בין ישראל למדינות הסכמי אברהם חצה את רף 4 מיליארד דולר בשנת 2023, מה שמייצג עלייה של 16% לעומת 2022. הגידול במסחר מרשים עוד יותר לאור העובדה שסך היבוא והיצוא של ישראל ירד ב-14% בשנת 2023. עוד לפני

פרוץ המלחמה בין ישראל לחמאס, המסחר של ישראל במהלך תשעת החודשים הראשונים של 2023 ירד ב-12%, בעוד שהמסחר של ישראל עם מדינות הסכמי אברהם צמח ב-24%. נתונים מהרבעון הרביעי של 2023 מצביעים על כך שלמלחמה לא הייתה השפעה משמעותית על המסחר. בעוד שסך המסחר של ישראל ברבעון הרביעי של 2023 ירד ב-18% בהשוואה שנתית, המסחר עם מדינות הסכמי אברהם ירד רק ב-4%.

ניתן להבחין בהשפעה של הסכמי אברהם בזמן מלחמת חרבות ברזל לא רק בתחומי הכלכלה אלא גם בגזרה הביטחונית. אחת מההשלכות החשובות של הסכמי אברהם היא הכנסת ישראל תחת פיקוד מפקדת המרכז של ארה"ב (CENTCOM), שבה חברות כלל מדינות המפרץ. המעבר של ישראל מהפיקוד האירופי לפיקוד המרכזי חיזק את תפקידה של ישראל בהגנה האזורית. עד המלחמה, הייתה המעורבות של ישראל מוגבלת ונשמרה "מתחת לרדאר", כדי למנוע קונפליקט עם מדינות ערביות שלא הכירו במדינת ישראל. תחת חסות CENTCOM התקיים מפגש היסטורי של ראשי הצבא מכל רחבי האזור, כולל ממדינות שאינן חלק מהסכמי אברהם (כגון, ערב הסעודית וקטאר). את מירב ההשפעה של התפתחות זו ראינו ב-13 באפריל 2024, ליל המתקפה האיראנית על ישראל, שבמהלכה נשלחו בין 110 - 130 טילים בליסטיים, כ-185 כטב"מים וכ-36 טילי שיוט לעבר ישראל.

בהודעה של הפיקוד המרכזי נכתב תחת הכותרת "עדכון פעילות הגנת ישראל": "ב-13 באפריל ובבוקר של ה-14 באפריל, כוחות הפיקוד המרכזי של ארה"ב, שנתמכו על ידי משחתות פיקוד אירופה של ארה"ב, פעלו והשמידו בהצלחה יותר מ-80 כלי טיס לא מאוישים ולפחות שישה טילים בליסטיים שנועדו לפגוע בישראל מאיראן ומתימן. CENTCOM ממשיכה לתמוך בהגנה על ישראל מפני פעולות מסוכנות אלה של איראן. נמשיך לעבוד עם כל השותפים האזוריים שלנו כדי להגביר את הביטחון האזורי".

השיקול המרכזי שעמד לנגד עיניהן של כל המדינות שלקחו חלק בסיכול המתקפה האיראנית היה הרצון להימנע מהסלמה אזורית נרחבת, כזו שתשפיע על כלכלת כלל מדינות האזור ותסכן את התוכניות הכלכליות האסטרטגיות של מדינות אלה. מבחינת זווית הראייה של ערב הסעודית, המדינה הגדולה במפרץ, שהייתה לפי הפרסומים המדינה הבאה לנרמל את יחסיה עם ישראל, עמדתם לא השתנתה. ערב הסעודית עדיין מעוניינת ביחסים עם ישראל אך מציבה כתנאי הכרחי לכך דרישה לפתרון הסכסוך הפלסטיני-ישראלי. לכן, כל שיח על נורמליזציה יהיה שזור בפתרון לסכסוך הזה. בד בבד, אומרים אנשי עסקים מערב הסעודית, באופן תדיר וגלוי, שהם רוצים שהמלחמה תיגמר, שכן היא לא עושה טוב לעסקים ולאזור כולו.

במדינות שצופות פני עתיד, שמירה על היציבות היא כעת אינטרס מובהק, מתוך החשש שהבוץ הפלסטיני יסיג אותם לאחור או יגרום לכך שהתוכנית למימוש החזון תתארך או תקפא על שמריה.

אז מה העתיד צופן לנו?

ההסתכלות העתידית על הסכמי אברהם כוללת גם הסכמים עתידיים עם מדינות של ישראל אין יחסים דיפלומטיים איתן. מלחמת חרבות ברזל מדגישה את חשיבות הכללת הנושא הפלסטיני, כחלק מכל הסכם עתידי. בראיית אנשי עסקים במדינות המפרץ, אי פתרון או אי התקדמות בסוגיה הפלסטינית משפיעים על הרצון לעשות עסקים עם ישראל ועל הרצון שלהם להיחשף. קהילת העסקים במדינות ערב מושפעת מהיעדר פתרון לסוגיה הפלסטינית. בראיית הנהגות מדינות אלו, יש להן אחריות מסוימת לעם הפלסטיני בהיותו חלק מהזהות הקולקטיבית הערבית. מסיבה זו, מהווה הפתרון לסכסוך הישראלי-פלסטיני מרכיב שיש לו השפעה בכל צעד שמדינות אלה יבצעו בהקשר למערכות היחסים באזור ולערך שהן רוצות להביא לפלסטינים. הכללת הפלסטינים במסגרת הסכם עתידי היא בעלת פוטנציאל והשפעה כלכלית על כלל המדינות השותפות. ההסתכלות היא אסטרטגית עסקית של שיתוף פעולה WIN-WIN, שניב רווחים כלכליים לכלל המדינות, ויביא לידי ביטוי את הכדאיות הכלכלית של ההסכמים, לצד הכדאיות הגיאופוליטית.

התפקיד הקריטי של מדינות המפרץ באזור יהיה להוות מקור השראה לפלסטינים, העצמה ומודל לחברה ערבית מסורתית שתופסת תפקיד מנהיגותי בעולם הכלכלי גלובלי, ולהכניסם לתוך פרויקטים משותפים שיהיו בעלי ערך ורווח כלכלי לכלל הצדדים. הפלסטינים מצידם יצטרכו להראות למדינות המפרץ שהם רוצים בשינוי, פועלים כנגד השחיתות והאיסלמיזציה.

מתוך ראייה אזורית, מדינות המזרח התיכון ומדינות המפרץ מחזיקות ביכולות כלכליות משלימות, שיכולות להבטיח שכולן ביחד יעמדו איתן נגד סיכונים חיצוניים. לדוגמה, בתחום הביטחון במזון, תחום שבו משקיעה כל מדינה לחוד כספים רבים, ניתן לשתף פעולה וליצור רווח משותף: מצרים בייצור חיטה, ישראל בטיהור מים ובטכנולוגיות חדשניות אחרות, הפלסטינים עם כוח אדם מוכשר, ערב הסעודית ואיחוד האמירויות בעלות המחויבות הפנימית לפיתוח תשתיות עצומות לייצור תעשייתי בקנה מידה גדול. כולן יחד יוכלו לספק הזדמנויות אדירות לשגשוג אזורי.

הפוטנציאל של פיתוח כלכלי ודיפלומטי נושא הבטחה גדולה לשגשוג האזור ומעבר לו, וממחיש שינוי גיאופוליטי דרמטי בשנים האחרונות, ממגמת גלובליזציה כלכלית ללוקליזציה אזורית.

טלי זינגר, היא מנכ"לית Blue Laurel Advisors, חברה הנותנת שירותי ייעוץ אסטרטגי ללקוחות מובילים בשוק המזרח התיכון וצפון אפריקה.

קודם לכן, טלי עסקה בחוק תאגידי בניו יורק ובדובאי, ולפני כן שימשה כעוזרת משפטית של התובע הראשי בבית הדין הבינלאומי הפלילי בהאג, הולנד.

טלי מרצה בפקולטה למנהל עסקים באוניברסיטת תל אביב. היא בעלת BA בכלכלה ולימודי מזרח תיכון מאוניברסיטת הרווארד, M.P.A. בכלכלות בינלאומיות מתפתחות מפקולטת הרווארד קנדי ו-J.D. מהפקולטה למשפטים של אוני' הרווארד. טלי היא עמיתה ביוזמת המנהיגות של המזרח התיכון, מכון Aspen.

אלינור בכר, היא סמנכ"לית פיתוח עסקי בחברת Blue Laurel Advisors המתמחה במשא ומתן ופיתוח עסקי בין חברות זרות לבין הסקטור הפרטי והממשל במפרץ הערבי, ובסעודיה בפרט.

בשלוש השנים האחרונות היא מובילה פרויקטים לשיתופי פעולה בין חברות ישראליות וזרות לבין גופים מסחריים במדינות אלו, וכן מנהלת המחלקה הביטחונית. קודם לכן, כיהנה כמנהלת שיווק בבנק הפועלים, שם הובילה צוותים האחראים על קידום ושיווק הבנק בישראל ובמדינות האמירויות ובחריין, כסמנכ"ל לקוחות בקבוצת דבי תקשורת, וכמנהלת פרויקטים בחברת BBDOIM מקבוצת גיתם BBDO. אלינור בעלת תואר ראשון ביחסים בינלאומיים ותואר שני במזרח תיכון מהאוניברסיטה העברית בירושלים.

ישראל ולגיטימציה: מגמה נמשכת של נזק מצטבר

ד"ר מיכל חטואל רדושיצקי, 2024 | שנה ל-7 באוקטובר

מדינה עם לגיטימציה היא מדינה "מקובלת בחברה", שיש הסכמה לגביה, תחושה שהיא צודקת בדרכה וראויה להיות חלק ממשפחת העמים. ניתן לחשוב על לגיטימציה כמשאב שמהווה חלק מעוצמתה הרכה של מדינה בזירה הבינלאומית. משמעותה של עוצמה רכה הינה יכולת להניע שחקנים באמצעות כוח שכנוע. במילים אחרות, מדינה עם עודף במשאב הלגיטימציה תיתפס כמודל לדברים חיוביים ומוצלחים, ותהיה בעלת כוח שכנוע שישמש אותה לקדם מהלכים ולגבש קואליציות שיסייעו לה בקידום האינטרסים שלה. זאת, בניגוד להנעה באמצעות עוצמה קונבנציונאלית - כלומר כוח קינטי או סנקציות כלכליות - אשר עושים שימוש במנופי לחץ להניע שחקנים אחרים, ואשר גובים מחיר מכל הצדדים המעורבים.

לפני 7 באוקטובר: הנחת תשתית גלובלית לקמפיין נגד ישראל בזירה הבינלאומית

לישראל שלושה מאפיינים שמקשים על נקודת הפתיחה שלה להפעיל עוצמה רכה ולהנות מלגיטימציה בעולם המערבי, שאליו היא שואפת להשתייך. ראשית, מיקום גאוגרפי: ישראל מצויה בשכונה עוינת לה. התפיסה הישראלית שהטיב לתאר שר החוץ דאז, אהוד ברק (1996), שלפיה ישראל היא "יולה בג'ונגל" ממחישה שישראל רואה עצמה כבעלת ערכים וסטנדרטים נבדלים ממדינות האזור. שנית, רוב מדינות האזור רואות בישראל נטע זה. הן אינן ששות לשלב אותה לתוכן, להכיר בה ולקיים איתה קשרי דיפלומטיה או מסחר. הסיבה השלישית המקשה על נקודת הפתיחה של ישראל ביחס למשאב הלגיטימציה שלה, היא שהסכסוך הישראלי-פלסטיני המייצר מתח תמידי בין התנהלותה של ישראל בפועל, לבין ערכים שמצופה מישראל לאמץ ולהתנהג לאורם בהמשך לתפיסתה כ"יולה בג'ונגל".

במילים אחרות, המועדון היוקרתי של מדינות מערביות, אשר אליו ישראל מבקשת להשתייך, למרות הריחוק הגיאוגרפי, מצריך ממנה להוכיח כל העת שהיא ראויה להשתלב בו. יכולתה של ישראל להוכיח זאת נשחקת ונפגעת עקב הסכסוך הישראלי-פלסטיני שמזמן לה אתגרים ביטחוניים ונורמטיביים רציפים, ומעמיד את התנהגותה למבחן כל העת. העובדה שגם באזור הטבעי שבו ישראל שוכנת, היא אינה מקובלת ורצויה, הופך אותה לפגיעה יותר למתקפות רכות המבקשות לשחוק את הלגיטימציה שלה. התלכדות משתנים זו, הופכת את ישראל ליעד אטרקטיבי לניסיונות חוזרים ונשנים, בעצימות משתנה ומצד גורמים מדינתיים ולא מדינתיים כאחד, לנשל אותה ממקומה במועדון האקסקלוסיבי של מדינות המערב.

בניסיון להעריך את "קרב הלגיטימציה" של ישראל בעידן שקדם ל-7.10, ובהסתכלות על המאה הנוכחית בלבד, ראוי להתייחס לשתי נקודות ציון: כנס דרבן נגד גזענות,¹ שהתקיים בדרום אפריקה ב-2001, ומיסודה של התנועה העממית להחרים את ישראל (BDS)² ב-2005.

הכנס בדרום אפריקה ביקש לייצר הקבלה בין ישראל לבין דרום אפריקה במישור האפרטהייד: שיטת משטר שמבוססת על אפליה ממסדית ומובנית בחוק בין קבוצות שונות באוכלוסייה. אמנם בישראל כל

1 | שמו המלא של הכנס: World Conference Against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance, התקיים בתחילת ספטמבר 2001 בחסות האו"ם.

2 | שמה המלא של התנועה: Boycott, Divestment, Sanctions.

אזרחי המדינה שווים בפני החוק, אך פלסטינים אשר מתגוררים בשטחים, ונושאים תעודת זהות של הרשות הפלסטינית, אינם זכאים לזכויות של אזרחי המדינה.³ ניתן לטעון שהתפיסה שלפיה ישראל היא מדינת אפרטהייד, שקיבלה פומביות פורצת דרך בכנס דרבן, הצליחה "לתפוס" בשל העובדה שלישראל אין גבולות מוכרים במזרח, על רקע הסכסוך הישראלי-פלסטיני המתמשך. למרות שבסופו של דבר הניסוח הקורא להחרים את ישראל בשל היותה מדינת אפרטהייד הושמט מסיכום הכנס, נוצר תקדים ברטוריקה הבוטה ובצימוד המילים "ישראל" ו"אפרטהייד".

אבן הדרך הבאה ב-2005, שבה קרמה עור וגידים תנועת ה-BDS, היא למעשה תולדה של התפתחות שהחלה שנה קודם לכן (2004): [חוות דעת מיעצת של בית הדין הבינלאומי לצדק](#) של האו"ם (International Court of Justice, ICJ). מסמך זה קבע שמכשול הביטחון⁴ שישראל הקימה להגן על אזרחים ישראלים מטרור פלסטיני, אינו חוקי. במלוא שנה לקביעה זו, ובמטרה "לחגוג" אותה ולהחדירה לשיח הבינלאומי, הושקה תנועה עממית, רשתית, חובקת עולם, הקוראת להחרים את ישראל עד שזו תעמוד [בשלושה תנאים](#): 1. "סיום הכיבוש של כל השטחים הערביים ופירוק החומה", 2. "הכרה בזכות של אזרחים ערבים-פלסטינים בישראל לשוויון זכויות מלא" ו-3. "הכרה בזכותם של פליטים ערבים-פלסטינים מישראל לחזור לבתייהם ושטחיהם לפי [החלטת או"ם 194](#)".

לאוזניים ועיניים זרות לסכסוך הישראלי-פלסטיני שלוש המטרות לעיל נראות ראויות ומקדמות את המוטו, הקליט והאוניברסאלי, שהתנועה חרטה על דגלה: "חופש, צדק, שוויון". אלא שהעמקה נוספת מציפה את העובדות הבאות: 1. היעד הראשון אמורפי ולא מתייחס לשטחים מוגדרים, אלא בפועל יכול לכלול את מדינת ישראל כולה. 2. היעד השני מתכתב עם ההאשמה שישראל הינה מדינת אפרטהייד, ורלוונטי אם מתייחסים לפלסטינים שאינם אזרחי ישראל כחלק מהמדינה (כלומר רק אם יש מדינה אחת מהירדן לים).⁵ 3. היעד השלישי פירושו פירוק מדינת ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי לאור העובדה שכיום מוכרים לאונר"א (סוכנות הסעד של הפליטים הפלסטינים) [כ-5.9 מיליון פליטים פלסטינים](#).

במרוצת השנים התנועה העממית המבקשת לפגוע בלגיטימציה של ישראל באמצעות תקיעת טריז בינה לבין מועדון המדינות המערביות, תפסה תאוצה. משנה לשנה התנועה למדה, התרחבה לזירות חדשות, אימצה ביטויים מגוונים, התחברה למאבקים מקומיים במדינות שונות, והעשירה טקטיקות ואסטרטגיות. ככל שחלף הזמן, מאמצי הקמפיין התעוררו לחיים באופן עקבי בשני סוגים של ציוני דרך: 1. תאריכים קבועים בלוח השנה - כמו ["שבוע האפרטהייד הישראלי"](#), שמתקיים כל שנה בין פברואר לאפריל, ו-2. התפתחויות בסכסוך הישראלי-פלסטיני, כמו מבצעים ברצועת עזה וביהודה ושומרון. מכאן, ש-7.10 הצית רשת גלובלית של פעילים עם תשתית ארגונית, מתודולוגיה ברורה ושורה של לקחים (best practices) שטייבו את פועלם מניסיון קודם.

3 | תושבי מזרח ירושלים הפלסטינים, נושאים תעודת זהות ישראלית כחולה אך נחשבים במעמד של תושב קבע, ולא אזרח. הם זכאים לכל השירותים והזכויות שמהם נהנים אזרחי המדינה, [למעט הזכות להצביע לכנסת](#).

4 | ידוע גם כגדר הפרדה או "חומה".

5 | פרשנות נוספת יכולה להתייחס להיעדר שוויון בחוק בין אזרחי ישראל היהודים והערבים, אמירה שאינה נכונה ומייצרת מצג שווא של מדינת אפרטהייד.

ההווה: פגיעה בעצמה הרכה של ישראל על רקע מלחמת חרבות ברזל

הזירה הבולטת ביותר בקמפיין העממי מ-7.10 הינה הקמפוסים האקדמיים.⁶ מחאה זו אימצה שיטה חדשה של התבצרות במאהלים והחלה באוניברסיטת ליגת הקיסוס, קולומביה בניו יורק. היא המשיכה באוניברסיטאות נוספות בארה"ב, ובהדרגתיות התפשטה לקמפוסים ברחבי העולם המערבי. מחאות אלה - שבהן נמנעה גישה של סטודנטים יהודים לאזורים מסוימים בקמפוסים - התאפיינו בקריאות אנטישמיות ולעיתים הכילו גם קריאות נגד ארה"ב והמערב, הנפת דגלי חיזבאללה, חמאס או איראן ואף אלימות פיזית. המחאות נתנו ביטוי מוחשי לתופעה שסטודנטים וארגונים, אשר עוקבים אחר המתרחש בקמפוסים, היטיבו לתאר תקופה ארוכה: סנטימנט אנטי-יהודי ואנטי-ישראלי בקמפוסים אקדמיים מחד, ואוזלת יד מערכתית לטיפול בתופעה מאידך.

ניתן לתהות באיזו מידה המחאות פוגעות בעצמה הרכה של ישראל. התשובה לכך היא שיש פגיעה והיא מתרחשת בשני מישורים. ראשית, יש למחאות אפקט מצנן. סטודנטים וחברי סגל שהתעניינו בשיתוף פעולה מקצועי עם אוניברסיטה ישראלית, יחששו מהשפעות שליליות שעלולות להיות להתנסות כזו על המשך דרכם בעולם האקדמי. די בטעמים פרקטיים, ולא אידיאולוגיים, כדי שהם ימנעו מהתקשרות עם האקדמיה הישראלית. שנית, למחאות יש אפקט ממשי: אחת הדרישות שהסטודנטים הציבו להנהלת המוסדות האקדמיים שביקשו לפרק את מאהלי המחאות הקולניות בקמפוסים, הינה ניתוק קשרי מחקר עם מוסדות אקדמיים ישראלים. במקרים מסוימים דרישה זו התקבלה על ידי הנהלת האוניברסיטאות, ובמקרים אחרים המפגינים זכו להתחייבות ההנהלה לבחון את הבקשה.

התרחשות רועשת זו בזירת הקמפוסים, הינה אקט משלים לפעילות נוספת בזירה האקדמית שמטרתה לפגוע בעצמה הרכה של ישראל: חרם אקדמי "אפור". מדובר בפעילות שקטה, קשה לכימות ומעקב, המבקשת לפגוע באקדמיה הישראלית באמצעות הדרה של חוקרים ישראלים מכנסים מקצועיים, שיתופי פעולה מחקריים, כתבי-עת אקדמיים, הכשרות בתר-דוקטורט ומשרות אקדמיות נחשקות. מדי פעם, ישראלים, המתמודדים על יעדים אלה, נדחים עם הסבר גלוי שמתייחס להיעדר נכונות לשלבם על רקע שיוכם לאוניברסיטה ישראלית. במקרים רבים אחרים - הנימוק לא ניתן, ואין אפשרות לקשר את הדחייה לשיוך הישראלי. במקרים אלה, ההבנה שמדובר בדחייה שאינה עניינית נובעת מהיעדר נימוק אקדמי מספק, "הסבר צד" שניתן מאדם מיוזע שלא לציטוט, או קריאת הסיטואציה בהתבסס על שיתופי פעולה מוצלחים קודמים וניסיון מקצועי מצטבר.

זירות נוספות שבהן העוצמה הרכה של ישראל מאתגרת ביתר שאת בהמשך הלחימה ברצועת עזה הן הכלכלית, המדינית והמשפטית. בדומה לזירה האקדמית, גם זירות אלה ספגו מכות חוזרות ונשנות לפני 7.10 וגם בהן פעילים אזרחיים להוטים המבקשים לנדות את ישראל מהזירה הבינלאומית. בשונה מהזירה האקדמית, נוכחותם של שחקנים מדינתיים תופסת מקום משמעותי בזירות אלה.

בזירה המדינית, בהמשך לטרגדיה האנושית המתחוללת ברצועת עזה, בשילוב עם היעדר אופק מדיני - המאמץ לזכות בהכרה במדינה פלסטינית נושא פרי. מתחילת הלחימה, זכתה "מדינת פלסטין" להכרה ממספר מדינות מערביות חשובות. הצלחה מדינית נוספת הינה **מושב קבוע לפלסטין** בעצרת הכללית של האו"ם. למרות שמאמצים אלה אינם מופנים באופן ישיר נגד ישראל, מאחר שישראל מתנגדת להכרה זו -

סימבולית ככל שתהיה - ומגנה את מי שמיישר איתה קו, כל הצלחה פלסטינית בזירה המדינית מפורשת כפגיעה בלגיטימציה, בתדמית ובנרטיב הישראלי. למעשה, ניתן לפרש כל הכרה חד צדדית שמדינת פלסטין זוכה לה, כהבעת חוסר אמון בנכונות או ביכולת של ישראל לפתור את הסכך הישראלי-פלסטיני באופן קונסטרוקטיבי בהיעדר לחץ בינלאומי.

בזירה הכלכלית, מתחילת המלחמה [דירוג האשראי של ישראל ירד](#): בפברואר 2024 על ידי חברת מודיס⁷, באפריל 2024 על ידי חברת S&P, ובאוגוסט 2024 על ידי [סוכנות פיץ](#). התפתחויות אלה, גם אם נובעות משיקולים כלכליים טהורים, שוחקות את העצמה הרכה של ישראל באמצעות פגיעה באטרקטיביות שלה כיעד להשקעות. פגיעות כלכליות נוספות בישראל, בעקבות הלחימה, כוללות משיכת פעילות של חברות תעופה בינלאומיות - חלקן עד 2025. [הוצאת פסי ייצור מישראל](#) ומכירת נכסים שקשורים לישראל [על ידי קרנות פנסיה](#)⁸. בענף הספנות מצביעים על נתון שלפיו כ-40% מבעלי האוניות מסרבים לבוא לישראל.

ברמה המדינית, מתחילת הלחימה נצפו מגבלות על פעילות עסקית בישראל⁹. בנוסף, דווח שראש ממשלת בלגיה, אלכסנדר דה קרו, ניסה לקדם מהלך משותף עם מדינות אירופיות [להטיל סנקציות כלכליות](#) על ישראל, ושר החוץ האירי, מיכאל מרטין, הוביל דיון של שרי חוץ של מדינות האיחוד האירופאי במטרה להסכים מראש על המועד שבו יהיה נכון להשית סנקציות כלכליות על ישראל.

בזירה המשפטית חלו שתי התפתחויות משמעותיות עם קשר ישיר ללחימה.

הראשונה, מדצמבר 2023, כשדרום אפריקה פנתה לבית הדין הבינלאומי לצדק (International Court of Justice, ICJ) בהאג, [בטענה שישראל מפרה את אמנת הג'נוסייד](#) (רצח עם) במסגרת המלחמה ברצועת עזה. דרום אפריקה ביקשה מבית הדין להוציא צווים המורים לישראל להפסיק את ביצוע ההפרות הנטענות, וכן להפסיק את הלחימה. מייזום ההליך, יותר מעשר מדינות הביעו נכונות להצטרף או הצטרפו בפועל לתביעה, והוגשו פניות לבית המשפט לבחון את הנושא [לפחות 4 פעמים](#). במלאת שנה למלחמת חרבות ברזל, דרום אפריקה נכשלה במימוש היעד להפסיק את הלחימה באמצעות החלטה של בית הדין הבינלאומי לצדק, אך הפגיעה התדמיתית בישראל - שההכרה בהקמתה אושרה על ידי האו"ם לאחר מעשה רצח עם של הנאצים כלפי יהודי אירופה - ברורה.

ההתפתחות השנייה, חלה בבית הדין הבינלאומי הפלילי בהאג (International Criminal Court, ICC), במאי 2024, עת התובע הכללי, כרים ח'אן, ביקש מבית הדין לאשר [צווי מעצר נגד בכירים בישראל](#): רה"מ בנימין נתניהו ושר הביטחון יואב גלנט, וכן נגד בכירים בחמאס, על-רקע מלחמת חרבות ברזל. צווי המעצר נגד נתניהו וגלנט מתמקדים בטענה שישראל נקטה מדיניות מכוונת של הרעבת האוכלוסייה האזרחית ברצועת עזה. עד לכתבת שורות אלה, בית הדין לא קיבל החלטה אם לאשר את הצווים או לאו. במידה שצווי המעצר יאושרו, [ישראל תהפוך לדמוקרטיה הראשונה שנגד בכיריה מוצאים צווי מעצר](#) בבית-הדין, וכל 124 המדינות החברות בבית הדין תהיינה מחויבות לעצור את הבכירים הישראליים כשיגיעו

7 | חברת KLA האמריקאית, שמייצרת מכונות לענף השבבים, מתכוונת להוציא רבע מהייצור בישראל לגרמניה

8 | קרן הפנסיה הגדולה בבריטניה, USS, מכרה נכסים ישראליים ב-80 מיליון פאונד ובכך הצטרפה לקרנות פנסיה בעולם, בהן KLP הנורבגית, שמכרו נכסים הקשורים לישראל.

9 | דוגמא למגבלות כאלה ניתן לראות בטורקיה אשר הודיעה על הגבלת ייצוא סחורות לישראל, ירדן שהחליטה לא לחתום עם ישראל על הסכם מים תמורת חשמל וצרפת שמנעה מישראל להשתתף באחת מתערוכות הנשק הגדולות באירופה שהתקיימה בשטחה (Eurosatory). אירלנד בחנה את נושא החרמת סחורות מהשטחים, אך בהיותה חלק מהא"א מהלך זה מצריך קונצנזוס במועצה האירופאית.

לשטחן. מקרה זה מהווה דוגמה למהלך שמתחיל בזירה תדמיתית "רכה" ויכול להיות מתורגם למגבלה ממשית על חופש התנועה של מנהיגים ישראלים.

למרות שהתהליכים המשפטיים נגד ישראל טרם הבשילו, ניתן כבר כעת לקבוע שהם הכתימו את תדמיתה של ישראל בזירה הבינלאומית. ראשית, ההתפתחויות בזירה המשפטית אינן מנותקות ממהלכים שפורטו לעיל בזירה האקדמית, המדינית והכלכלית. אלה מזינים את אלה, מלבים אותם ומתכתבים איתם כל העת. שנית, ללא קשר לתוצאות ההליכים, עצם קיומם מציב את ישראל בשורה אחת עם מדינות נחשלות והרחק ממועדון המדינות המערביות, שאליו ישראל שואפת להשתייך. במילים אחרות, לא ניתן לשלול שבמידה והפגיעה בעוצמה הרכה של ישראל תמשיך ותתעצם, התלכדות מהלכים אלה - בזירות השונות שצוינו לעיל ובראשן הזירה המשפטית, יסבו למדינה נזק ממשי בדמות קטיעת שרשראות אספקה ופגיעה בסחר ביטחוני, שיגבילו את יכולתה של ישראל להפעיל כוח קינטי בשדה הקרב.¹⁰

העתיד: זה בדינו

הנזק המתמשך בלגיטימציה הבינלאומית של מדינת ישראל כתוצאה ממלחמת חרבות ברזל אינו מפתיע לאור פגיעותה של ישראל למתקפות "רכות", בשילוב עם נתונים קשים המצוטטים שוב ושוב בזירה הבינלאומית ביחס לרצועת עזה. אלה כוללים: מעל 40,000 הרוגים, 17,000 ילדים מנותקים ממשפחותיהם, 86% מהמבנים שעמדו לפני המלחמה הרוסים, 40 מיליון טון של הריסות מבנים שייקח שנים לפנות, ואבחון מקרה ראשון של מחלת פוליו אחרי 25 שנה. ייתכן שנתונים אלה מוגזמים, אך בהיעדר הוכחות קונקרטיות אודות מספרים אחרים ממדינת ישראל, אלה הנתונים שמעצבים את השיח הבינלאומי על המלחמה והתנהלותה של ישראל בה.

ברמה המדינית, ישראל יכולה לעשות שלושה מהלכים שישפרו מאוד את העוצמה הרכה שלה.

מהלך ראשון, הינו שיפור תשתית העברת הסיוע ההומניטרי לרצועת עזה. הטרגדיה האנושית ההומניטרית, המתחוללת ברצועת עזה, אינה מועילה לישראל בשום צורה: היא ככל הנראה לא מפריעה לאויבנו להמשיך לפעול, לא משפיעה מספיק על הציבור העזתי כדי שיפעל לכונן הנהגה אלטרנטיבית, וסביר למדיי שהיא גם מקשה על הטרוריסטים של חמאס לספק מזון לחטופינו בשטחי הרצועה. מנגד, היעדר מענה הומניטרי מספק מכתים את ישראל במי שמרעיבה אוכלוסייה אזרחית, דוגלת בעונש קולקטיבי, ומכרה את הדין ההומניטרי הבינלאומי. אמנם יש מדיניות רשמית להכניסת סיוע הומניטרי לרצועה, אך בפועל מתעוררים קשיים רבים בשטח ליישום המדיניות, והסיוע אינו מגיע למקומות שאליהם הוא מיועד. לא יהיה נכון להאשים את ישראל בכל הכשלים, אבל בשורה התחתונה האינטרס הישראלי הוא למנוע מצב זה וניתן להניח, במידה רבה של ביטחון, שמדינת ישראל יכולה לעשות יותר.

מהלך שני, שיוביל לשיפור העוצמה הרכה של ישראל הינו חתירה לנקודת מפנה (gamechanger) בלחימה בעזה, אשר תימנע מישאל להיגרר למלחמת התשה שבה עלות הלחימה תהיה גבוהה מהתועלת. מהלך כזה הינו עסקת חטופים. מעבר לציווי המוסרי העליון לביצוע העסקה להצלת חייהם של החטופות והחטופים בהקדם האפשרי, עסקה תביא למדינת ישראל מספר תועלות, כולל: תרומה ללכידות הפנימית והעלאת המורל בחברה הישראלית כולה, וכן פינוי כוחות וקשב לטיפול בזירות אחרות, בראשן הזירה

10 ניצנים של מגמה זו ניתן לראות בפסיקת בית משפט בהולנד לעצור ייצוא של רכיב בטחוני לישראל (פברואר 2024) ובהחלטת בריטניה להשהות רישיונות ייצוא אמצעי לחימה לישראל (ספטמבר 2024)

הצפונית, שממנה מפונים עשרות אלפי ישראלים כבר קרוב לשנה. התרומה לעוצמה הרכה של ישראל דרך המהלך תהיה הפסקת הלחימה על השלכותיה השליליות, כולל עצירת המשבר ההומניטרי. שחרור חטופינו וכן תמונות וסיפורים שייחשפו עם שחרורם, שיתרמו גם הם למקם את ישראל בצד של המדינות המערביות אשר פועלות לפי סולם ערכים ליברלי אוניברסאלי.

מהלך שלישי שיתרום לשיקום העוצמה הרכה של ישראל לטווח ארוך הינו שינוי הסטטוס קוו וצעידה אמיצה לפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני, תוך שמירה על האינטרסים הביטחוניים של ישראל. לאורך השנים נכתבו שלל יוזמות ומתווים שיכולים לשמש כבסיס למהלך, שלצד ויתורים כואבים, טמונים בחובו "גזרים" משמעותיים לישראל בדמות אינטגרציה אזוטרית, שדרוג הסכמים כלכליים עם מדינות העולם ובאופן טבעי: ביצור מקומה של ישראל בקואליציית המדינות המערביות, שבו מגיע לה להיות.

ד"ר מיכל חטואל רדושיצקי, יועצת בכירה ומנהלת תכנית מחקר במינד ישראל. מיכל מילאה תפקידי ניהול ומחקר שונים בעולמות האקדמיה, הפילנתרופיה והחברה האזרחית - כולל בקרן עזריאלי, המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS), המכון לביטחון מכליל (The Institute for Inclusive Security) ויוזמת ז'נבה (HL Education for Peace).

היא חברה מייסדת בפורום דבורה: נשים במדיניות חוץ וביטחון לאומי, ומרצה באוניברסיטת תל אביב. מחקרה מתמקדים בגיאופוליטיקה וביטחון לאומי, ארגונים בינלאומיים ואתגרים רכים לישראל בזירה הבינלאומית. מיכל השלימה פוסט-דוקטורט באוניברסיטת חיפה, ויש לה שלושה תארים מאוניברסיטת תל אביב: תואר דוקטור במדע המדינה ויחסים בינלאומיים, תואר שני במדע המדינה ותואר ראשון בפסיכולוגיה ולימודי תקשורת.

החברה הערבית בישראל בצל מלחמת חרבות ברזל:

מגמות, אתגרים ודירקטיבות לשינוי

ד"ר עינבל טל, 2024 | שנה ל-7 באוקטובר

נייר עמדה זה סוקר במסגרתו מגמות מרכזיות הרווחות בקרב החברה הערבית בישראל, בצל מלחמת "חרבות ברזל". הוא דן באתגרים רלוונטיים הנוגעים אליה, ובהשלכותיהם על הביטחון הלאומי במדינה. המסמך מציג תמונת מצב עדכנית בנושא בחלוף שנה למלחמה, וכולל המלצות אופרטיביות למקבלי ההחלטות. טרם אציג את המגמות הרווחות בקרב החברה הערבית בישראל בצל המלחמה ובחלוף שנה מתחילתה, אציג נתונים דמוגרפיים עדכניים על אודותיה.

נתונים דמוגרפיים עדכניים - האוכלוסייה הערבית בישראל

על-פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה שהתפרסמו במאי 2024, מונה אוכלוסיית ישראל 9,900,000 נפש מתוכם כ-2,089,000 (21.1%) הם ערבים,¹ ביניהם: מוסלמים (83.3%), נוצרים (7.7%) ודרוזים (9%). הנתונים לעיל כוללים גם את ערביי מזרח ירושלים, שברובם אינם בעלי אזרחות ישראלית, אלא במעמד של תושבי קבע.² האזרחים הערבים מתגוררים לרוב בחמישה אזורים גאוגרפיים עיקריים: בצפון, במשולש³, בנגב, בערים המעורבות,⁴ בפרוזדור ירושלים, לרבות במערב העיר, וגם במספר ערים גדולות בשאר חלקי הארץ, שהרוב המכריע של התושבים בהן הוא יהודי.⁵

מגמות ואתגרים בצל מלחמת 'חרבות ברזל' - תמונת מצב עדכנית:

היחסים בין הערבים ליהודים בישראל מושפעים לא אחת מהסכסוך הישראלי-פלסטיני, והם עומדים למבחן בעתות משבר, לרוב בעת סבבי לחימה המתנהלים במרחב הפלסטיני. בימים אלה ובצל המלחמה מתחדד החשש לאסקלציה, "נוסח" אירועי מאי 2021⁶ וניכרת מתיחות בין שני המגזרים. עם זאת, לעת עתה פני הדברים, מאז חודש אוקטובר 2023, שונים מאלה שרווחו במאי 2021, וניתן להצביע על איפוק של ערביי ישראל, לצד תמורות בדפוסי זהות והזדהות, כמפורט:

1 | על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מאי 2024

2 | מספר התושבים הערבים במזרח ירושלים נאמד על 350,000 נפש.

3 | אזור המשולש (צפוני ודרומי) כולל את היישובים ואת הכפרים הערבים באזור ואדי עארה, ובחלק המזרחי של אזור השרון, כ-20% מאוכלוסיית האזרחים הערבים במדינה מתגוררת באזור.
<https://www.idi.org.il/media/24621/arab-society-in-israel-yearbook-2023-hebrew.pdf>

4 | נתונים על אזרחי ישראל הערביים המתגוררים בערים המעורבות, ראו שנתון החברה הערבית 2023.
<https://www.idi.org.il/media/24621/arab-society-in-israel-yearbook-2023-hebrew.pdf>

5 | ראו נתונים על אודות התפלגות אוכלוסיית ערביי ישראל לפי אזור גיאוגרפי. הנתונים מוצגים בשנתון החברה הערבית 2023, והתפרסמו על-ידי המכון הישראלי לדמוקרטיה במהלך 2024. נחדד כי אלפי אזרחים ערבים מתגוררים נכון לשנת 2023 ביישובים בעלי רוב יהודי לרוב במרכזים האורבניים בצפונה של המדינה ובדרומה. הסיבה למעבר לערים אלה הוא היעדר פיתוח מספק של היישובים הערביים, או הצורך להעתיק את מקום המגורים בשל מקום העבודה של אחד ההורים.

6 | במהלך חודש מאי 2021 יצאה מדינת ישראל למבצע "שומר החומות" בתגובה לירי רקטות מעזה לירושלים. במקביל למבצע הצ באי ברצועה נפתחה חזית פנימית נוספת בצפון הארץ, באזור המשולש בנגב ובערים המעורבות (לוד, רמלה, יפו, חיפה ועכו) במסגרתה התחוללו הפרות סדר חסרות תקדים ועימותים אלימים בין ערבים ישראלים ליהודים.
<https://www.inss.org.il/he/publication/arabs-and-jews-in-israel>

דפוסי זהות והזדהות בקרב ערביי ישראל בעתות משבר - מלחמת "חרבות ברזל"

אירועי 7 באוקטובר ומתקפת הטרור של חמאס היכו בהלם את הציבור הערבי במדינה ורבים מהם התנערו ממנה. מאז אוקטובר 2023, ולנוכח הנסיבות הקשות, ניכרת מגמה של הזדהות בקרב רוב ערביי ישראל עם המדינה וכלפי האזרחים היהודים. זאת, בניגוד לדפוסי ההזדהות שרווחו בקרבם בעתות משבר בעבר, בדגש על אירועי מאי 2021, ועל אירועי אוקטובר 2000. ברקע הדברים נדגיש שגם עשרות אזרחים ערבים נרצחו או נפגעו במתקפה. הנתונים מתחדדים בסקר שנערך על ידי המכון הישראלי לדמוקרטיה בדצמבר 2023, שהוקדש לבחינת עמדות החברה הערבית בנוגע למלחמת "חרבות ברזל". מהסקר עולה, בין היתר, כי 56% מערביי ישראל ציינו שהמתקפה אינה משקפת את החברה הערבית ואת ערכי האסלאם.⁷

שאלת הזהות של ערביי ישראל עולה גם היא בצל מלחמת "חרבות ברזל". ממצאים מעניינים משתקפים בהקשר זה. בסקר נוסף שערך המכון הישראלי לדמוקרטיה, בנובמבר 2023, מסתמנת מגמה חיובית: 70% מהנשאלים הערביים השיבו שהם חשים חלק מהמדינה ומבעיותיה.⁸ ממצא זה מאשש את העלייה החדה הניכרת בסולידריות ובתחושת השייכות למדינה. זאת, בניגוד למגמה שרווחה בשנים קודמות, שבהן פחות ממחצית מהנשאלים צידדו בעמדה זו.⁹

בסקר של תכנית אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי ערבי, מיוני 2024, משתקפת מגמה דומה. במסגרתו נשאלו המרואיינים, בין היתר, מה המרכיב החשוב להם ביותר בהגדרת הזהות האישית שלהם. נמצא ש-29.3% מהנשאלים הדגישו את האזרחות הישראלית, 28.5% הדגישו את המרכיב הדתי, ו-28.9% מהנשאלים ציינו את חשיבות הזהות הערבית.¹⁰ ניכר, כי עבור רבים מקרב הציבור הערבי סוגיית האזרחות הישראלית תופסת מקום מרכזי לא פחות מהזהות הערבית ומהשתייכות לדת. ניתן להצביע אפוא, על מגמת התחזקות של מרכיב האזרחות הישראלית בקרב רבים מערביי ישראל מאז תחילת המלחמה.

עם זאת, לצד המגמות שהוצגו לעיל, ככל שחולף הזמן מאז 7 באוקטובר, יש בקרב אלה מערביי ישראל שהתנערו בהגדרתם מהזהות הפלסטינית (בתחילת המלחמה) כאלה שחזרו להדגיש מרכיב זה בזהותם. ככל הנראה, זאת על רקע הימשכות המלחמה, העדר אופק לסיומה, ולאור העובדה שבמלחמה נפגעים אזרחים רבים ברצועת עזה, ולחלקם בני משפחה ברצועה.

התגברות תחושת התסכול בקרב הציבור הערבי-מוסלמי על רקע נושא הר הבית וסוגיית הסטטוס קוו במקום

מאז פרוץ מלחמת "חרבות ברזל" נושא הר הבית לא יורד מסדר היום, ומושקעים מאמצים רבים על-ידי גורמים אסלאמיים רדיקליים במרחב הפלסטיני-המוסלמי (גם של הציר השיעי) והישראלי (פלג צפוני של התנועה האסלאמית, על אף שהוצא אל מחוץ לחוק בשנת 2015), להלהיט את הרוחות במקום, לרתום את ערביי ישראל (מהלך שלא צלח עד כה), ולאחד בין הזירות. נעשים בקרבם גם ניסיונות לייצר נרטיב שקרי שגורס שהמסגד, שהינו תחת ריבונות ישראלית, נמצא בסכנה.

7 | <https://www.idi.org.il/articles/51968> המכון הישראלי לדמוקרטיה, דצמבר, 2023.

8 | <https://www.idi.org.il/articles/51968> סקר המכון הישראלי לדמוקרטיה, נובמבר, 2023

9 | שם.

10 | kap-survey-of-arab-citizens_2024_june_heb.pdf (dayan.org)

לצד האמור לעיל, נדגיש שמאז חודש רמדאן האחרון (2024), שחל השנה בעיתוי מורכב ובצל המלחמה, מתחזקת תחושת התסכול בקרב הציבור הערבי-מוסלמי במדינה, וזאת בשל מהלכים מתריסים של גורמים המזוהים עם הימין הישראלי, אשר חתרו, בחודש הרמדאן, להגביל את עליית ערבי ישראל למסגד אל-אקצא.¹¹ המהלך נבלם בהמלצת ראשי מערכת הביטחון, מתוך הבנה שמהלך כזה עלול להוביל להסלמה. בפועל, הותרה כניסתם של ערביי ישראל למקום בהתאם לשיקולי ביטחון ובריאות. בחודשים האחרונים מתווספים מהלכים מתריסים נוספים במקום על ידי גורמים המזוהים עם הימין. חלק מהמהלכים מפרים את הסטטוס קוו הנוכחי בהר הבית, והם בניגוד למדיניות הרשמית של מדינת ישראל ובניגוד להמלצות ראשי מערכת הביטחון בנושא.

למהלכים מתריסים אלה, המעמיקים את תחושת התסכול בקרב הציבור הערבי השלכות מרחיקות לכת. הם עלולים לגרום לטלטלה בקרב הציבור הערבי-מוסלמי בארץ, לחזק גורמים אסלאמיים רדיקליים, כגון התנועה האסלאמית, לערער את היחסים בין ערבים ליהודים במדינה, ולהוביל לאירועים אלימים נוסח אירועי מאי 2021. מהלכים אלה גם עלולים לאתגר את הסכמי השלום והנורמליזציה הנוכחיים של מדינת ישראל ואת הבריתות האסטרטגיות עם המדינות המוסלמיות המתונות. מהלכים כאלה עלולים להוביל לעימות בין-דתי ובין-אזורי, וראוי לפעול בנחרצות כדי למנוע אותם לאלתר.

הפשיעה והאלימות בחברה הערבית בצל המלחמה וערעור תחושת הביטחון האישי

מאז פרוץ מלחמת "חרבות ברזל" ניתן להצביע על עלייה חדה בממדי הפשיעה והאלימות הגואה בחברה הערבית בישראל. אלה הגיעו להיקפים גבוהים עוד טרם המלחמה. מנתונים שהוצגו בסקרים שנערכו בנושא לאחר פרוץ המלחמה, למשל בסקר האמור של תכנית אדנאואר, מחודש יוני 2024, עלה כי הנושא המרכזי המדאיג את הציבור הערבי הוא הפשיעה הגואה במגזר הערבי ברחבי המדינה (60%),¹² העדר טיפול ממסדי הולם למיגורה, והעדר תחושת ביטחון אישי. מגמה זו המוצגת לעיל איננה מפתיעה, לאור העלייה החדה במספר הנרצחים בחברה הערבית בשנים 2023 ו-2024 (לעומת שנת 2022).¹³ נחדד בהקשר זה, שהתחזקות מגמת הפשיעה והאלימות בחברה הערבית, והנגישות לנשק רב ומגוון בידי ארגוני הפשיעה במגזר הערבי, מהווים איום על הביטחון הלאומי במדינה. על כן, יש לפעול בהקדם למגר תופעה זו באמצעות יישום מהלכים משמעותיים, והקצאת תקציביים ייעודיים לטובת יישום החלטות ממשלה. (תכנית מס' 549, שעניינה תוכנית לטיפול בתופעת הפשיעה והאלימות בחברה הערבית מיום 24.10.2021).

חופש ביטוי בצל המלחמה

חופש הביטוי הוא עיקרון מרכזי במשטר דמוקרטי, ויש לאפשר את מימושו גם בעתות משבר. על גורמי האכיפה לנהוג בנחרצות כלפי גורמים מקרב כל המגזרים, היהודי או הערבי, המעורבים בהסתה בפלטפורמות השונות, העלולה לפגוע בביטחון המדינה. לצד זאת, יש להפעיל שיקול דעת ומידתיות במיוחד בעת חירום, ולהימנע מהגבלתו, ככל שניתן ובהתאם לנסיבות. הציבור הערבי חש פגיעה בחופש

11 | עינבל טל, "פוליטיקה של התגרות": עימות בהר הבית ברמדאן עלול להוביל להסלמה אזורית ואף דתית, אתר מעריב, דעות 27.3.2024 <https://www.maariv.co.il/journalists/opinions/Article-1086899>

12 | [kap-survey-of-arab-citizens_2024_june_heb.pdf](https://www.kap-survey-of-arab-citizens_2024_june_heb.pdf) (dayan.org) סקר תכנית אדנאואר, יוני, 2024.

13 | שם. ראו נתונים עדכניים

הביטוי. בסקר שערך המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS) בחודש דצמבר 2023, עולה כי 67% מהנשאלים הערבים ציינו כי לתחושתם בחסות המלחמה נפגע חופש הביטוי שלהם.¹⁴ מהלכים שכאלה עלולים לעורר תחושות תסכול בקרב הציבור הערבי, ולהפחית את תחושת הסולידריות הרווחת בקרבם המוצגת לעיל.

התחזקות גורמים אסלאמיים רדיקליים בחברה הערבית

החברה הערבית בישראל, ברובה, שואפת להשתלב במדינה ובמסגרותיה. עם זאת, קיימים בקרבה גם גורמים רדיקליים שחותרים לערער את אושיות סמכותה, ושנוכחותם ניכרת עדיין בפלטפורמות שונות, וביניהם גם הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית בישראל, שהוצא אל מחוץ לחוק בישראל בשנת 2015. על אף זאת, פעילותו לא חדלה לחלוטין, והיא ניכרת בין היתר גם ברשתות החברתיות.¹⁵ ראש הפלג, שיחי' ראאד צלאח, ממשיך להפיץ את המשנה הרדיקלית של התנועה,¹⁶ גם במסגרות חלופיות, בין היתר בחסות ועדת המעקב העליונה של ערביי ישראל ובוועדות הפצת השלום.¹⁷ גם סגנו, שיחי' כמאל חיטיב, נשמע גם במהלך חודש הרמדאן האחרון, כמי שמסית ברשתות החברתיות, בין היתר בהקשר של מסגד אל-אקצא. לצד המהלכים החשובים הננקטים על ידי מערכת הביטחון בתחום, בנקודת זמן זו, יש לפעול להצר את צעדיהם אלה של ראשי הפלג, ולנקוט נגדם צעדים משפטיים אפקטיביים, ולקדם שינויי חקיקה רלוונטיים בהתאם.

המלצות

- יש למנף את הנסיבות שנוצרו בעקבות המלחמה לחיזוק האמון בין המדינה לחברה הערבית על גווניה ולתת מענה הולם לבעיות הבווערות ולצרכיה. יש כמו כן, לחזק את רוח הסולידריות שרווחת בעת זו בין המגזרים.
- יש להקצות משאבים ותקציבים ליישומה של תוכנית החומש הכלכלית לפיתוח החברה הערבית ולצמצום הפערים בה, בהתאם להחלטת ממשלה מס' 550 משנת 2021. בנוסף יש להקים מסגרות ייעודיות במשרדים רלוונטיים, ולנהל שיח מתמיד עם מנהיגי הציבור הערבי.¹⁸ במקביל, יש לייצר מנופי צמיחה כלכליים וחברתיים המותאמים לחסמים בחברה הערבית, ולהקנות כלים אפקטיביים לאכיפתם בפועל. צמצום הפערים בחברה הערבית הוא אינטרס לאומי.
- יישום מהלכים מכוננים למיגור הפשיעה והאלימות בחברה הערבית בישראל. אלה כוללים, בין היתר, הקצאת תקציבים יעודים לנושא כפי שמצוין בהחלטת ממשלה מס' 549, הקמת צוותים בין משרדיים יעודים, ורתימת מנהיגי הציבור הערבי במדינה למשימה.

¹⁴ [/https://www.inss.org.il/he/publication/jews-arabs-swords-of-iron](https://www.inss.org.il/he/publication/jews-arabs-swords-of-iron)

¹⁵ אתר המועצה האסלאמית לפסקי הלכה, המזוהה עם הפלג הצפוני, היה פעיל באוגוסט 2024 [/https://www.fatawah.net](https://www.fatawah.net)

¹⁶ למשל, באתר <https://www.mawteni48.com> המזוהה עם הפלג הצפוני ככל הנראה. אתר זה היה פעיל בחודש פברואר 2024, בחודש ספטמבר 2024 האתר כבר לא פעיל.

¹⁷ ראו על ועדות הפצת השלום: <https://news.walla.co.il/item/3647667>

¹⁸ על משמעות יישום תכנית החומש ראו: טל עינבל, מנצור עבאס: "ריאליזם מפוכח במציאות פוליטית משתנה", צומת המזרח התיכון, 13 במרץ 2023.

- היערכות מערכתית הולמת לקראת עתות משבר, בדגש על הערים המעורבות ויישום לקחי אירועי מאי, 2021 בנושא. יש לבלום כל ניסיון של גורמים רדיקליים, מכל המגזרים, לחבל ביחסים בין יהודים וערביים. במקביל, יש להיערך להידרדרות העלולה לפרוץ בעיקר בעתות משבר, במיוחד בערים המעורבות.
- קידום מהלכים לשינוי חקיקה כלפי גורמים אסלאמיים הפועלים במרחב, מתוך הבנה שהחוק הקיים אינו נותן מענה מספק להתמודדות במישורים שונים.
- בניית מיזמים לחינוך לסובלנות ולחיים משותפים בשיתוף ארגוני החברה האזרחית מהמגזרים השונים, וקידום מעגלי שיח שתכליתם קידום ערכים לסובלנות ולחיים משותפים תוך התאמת המיזמים לקהלי היעד הרלוונטיים.
- סוגיית הגיוס והנשיאה בנטל עולה בעת זו על רקע המלחמה שהציפה את צרכי כוח האדם בצה"ל. יש לפעול לקידום מהלכים של שירות צבאי/אזרחי/קהילתי של כל אזרחי מדינת ישראל מכל המגזרים, כולל של האזרחים הערבים, באמצעות הידברות עם מנהיגי הציבור הערבי ורתימתם לקידום המהלך.

ד"ר עינבל טל, ראשת התוכנית ליהדות ארצות ערב, במרכז דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה אוניברסיטת תל-אביב.

בעלת תואר ד"ר (Ph.D) בהיסטוריה של המזרח התיכון (2011), אוניברסיטת חיפה). ד"ר טל היא מומחית לתנועות אסלאמיות במרחב הישראלי והפלסטיני, וחוקרת החברה הערבית בישראל. ספרה המבוסס על עבודת הדוקטור שלה, "בשליחות התנועה: אקטיביזם נשי בתנועה האסלאמית בישראל" יצא לאור בהוצאת מרכז דיין באוניברסיטת תל אביב בשנת 2015.

גם אחרי מלחמת חרבות ברזל -

הסיפור על שילוב נשים בלחימה הוא סיפור על צה"ל ולא סיפור על נשים

ד"ר רוני טמיר, 2024 | שנה ל-7 באוקטובר

המאמר מבוסס על מחקר הדוקטורט של הח"מ¹ שעסק במדיניות שילוב מגדרי בצה"ל מנקודת מבטם של מקבלי החלטות, בעשרים השנים הראשונים של המאה ה-21. להלן יוצגו תמונת המצב בשדה טרם מלחמת "חרבות ברזל", ניתוח מדיניות הצבא בתחום שילוב מגדרי בתקופה הנחקרת, הצגת התפניות בשדה בעקבות המלחמה, והשלכותיהם האפשרויות על שילוב מגדרי לעתיד לבוא.

תמונת מצב

ככלל, מדיניות כוח האדם של הצבא באה לידי ביטוי באוסף של החלטות מסוגים שונים ובדרגים שונים, שהסך הכולל שלהן מייצר את מבנה ההזדמנויות של המתגייסים והמתגייסות. בעשורים הראשונים למאה ה-21 התקבלו החלטות בסוגיות של מדיניות שילוב מגדרי, שעל פניו יכולות להיתפס כהחלטות סותרות. מצד אחד, בכל האמור לפתיחת הזדמנויות חדשות לשילוב נשים ולשירות משולב מגדרי בעיקר באזורי הלחימה, נפתחו גדודי הגנת גבולות חדשים² והוקמה תשתית מקצועית וארגונית שמאפשרת את השירות המגדרי המשותף ביחידות הלחימה (כמו למשל מרפאות נשים, מבנים מותאמים למגורי נשים וגברים, והכשרה מותאמת לפיקוד על יחידות מעורבות מגדרי); בוטל הגיבוש הממיינ נשים ללחימה ובמקום זאת, כלל הנשים המעוניינות בכך הוזמנו להתנדב ללחימה; מוסדה פניה יזומה של חיל האוויר למועמדות לקורס טייס; הורחבה הזדמנות מועמדות לקורס חובלים להתמיינ בשני מחזורי גיבוש בשנה (כמו המועמדים הגברים); וצומצם הפער במרכיבי המיון הראשוני בין מועמדות לשירות לבין מועמדים לשירות.

עבור נשים יוצאות החינוך הממלכתי-דתי, המבקשות להתגייס לצה"ל, יצר הצבא מענים ברמות שונות: סומנו יחידות שבהן מתאפשר להן לשמור על צביון דתי-יהודי, ככל האפשר; תשומת לב מיוחדת ניתנה לחצאיות המדים שסופקו למתגייסות וכן להבטחת "עזרת נשים" בבתי הכנסת הצבאיים; ומעל לכל, נכתבה פקודה לקליטתן של יוצאות החינוך הדתי-לאומי ומונו בעלי תפקידים שעוקבים אחרי מימוש פקודה זו.

בנוסף למהלכים הנ"ל, בשנים אלו, הצבא ביקש וקיבל אישור להרחיב את מספר התפקידים שבהם נשים ישרתו, על פי סעיף 16א לחוק שירות ביטחון [נוסח משולב], התשמ"ו-1986, כך שעלה בהתמדה שיעור הנשים המשרתות שירות חובה השווה באורכו לשירות החובה של גברים.³ בהתאמה לכל המהלכים הללו, עמד שיעור המשרתות בתפקידי לוחמות בשנת 2019 על מעל 8% מסך המתגייסות (לעומת כ-2% בעשור שקדם לכך); שיעור הנשים בקרב כלל משרתי מערכי ההתרעה, מחשוב וסייבר עמד על כ-50%; ואילו שיעור המתגייסות בוגרות החינוך הדתי-לאומי עבר את ה-25%⁴ מקרב אוכלוסייה זו.

1 | "צבא עושה מגדר", 2022, חיבור לצורך קבלת תואר שלישי חוג לסוציולוגיה, אוניברסיטת ת"א. מתודולוגית המחקר: לעקוב אחר חמישה מקרים המדגימים סוגיות שילוב מגדרי מרכזיות, תוך ניתוח שני סוגי מקורות, האחד, תשעת הפרוטוקולים של ועדת שגב שדנה במכלול סוגיות העומק המרכיבות את מודל שירות הנשים בצה"ל בשנת 2007; והשני, 35 ראיונות עם שותפים בכירים בהליכי קבלת החלטות בסוגיות השילוב המגדרי בצה"ל בתקופה הנחקרת

2 | בשםם הלא רשמי - "הגדודים המעורבים".

3 | בשנת 2002 עת התיקון לחוק, הוכנסו אליו 16 תפקידים ונכון לשנת 2020 עלה מספרם ל-57. מקור: תקנות שירות ביטחון (קביעת תפקידים לנשים בהתנדבות), תיקון התשפ"א-2020.

4 | נתוני חטיבת התכנון והמחקר של צה"ל (2020).

לצד מהלכים אלה לקידום שילוב נשים, באותה תקופה, התקבלו גם שורה של החלטות שהחזירו אחור, בלמו או הפחיתו מיוקרת שירותן של נשים. החלטה עקרונית שהתקבלה הייתה לחלק את יחידות הלחימה לשתי קטגוריות. קטגוריה של "יחידות חוד", שאליה נכנסו יחידות הלחימה המסתערות, שמותגו כיוקרתיות יותר, וברובן ככולן אין נשים, וקטגוריה של "לחימה רגילה", שאליה הוכנסו כלל היחידות המעורבות מגדרית. למותר לציין, שהיחידות המשויכות לקטגוריה הראשונה זוכות בהגדרה, לעדיפות מובהקת בהקצאת משאבים, קשב פיקודי ואף בהטבות ברמת הפרט (אתר צה"ל, 2018). בנוסף לנ"ל, במערכי לחימה שבהם שולבו נשים, הן לא תמיד זכו לממש את יכולותיהן הקרביות שאליהן אומנו והוכשרו, או שההזדמנות שקיבלו הייתה חלקית או מסויגת. לדוגמה, צלפיות שאומנו והוכשרו לתפקידן, לא הוכנסו לפעילות ברצועת עזה למרות המחסור הרב במקצוע הצליפה; בתוך יחידה של גדודים מעורבים התקבלה החלטה על הקמת מחלקת חוד על טהרת הגברים שתשמש ל"מבצעים מיוחדים" ובכך סומנו הנשים כלוחמות "סוג ב"; בעת מינוי ראשון של מפקדת לכלי שיט "דבורה", התקבלה החלטה להפריד בין כלי "בט"ש קרוב" (ביטחון שוטף - ה.ט), שרמת הסיכון שבהם נמוכה יותר לבין כלי ה"בט"ש הרחוק, וכמובן לייעד את האישה לפיקוד על הכלים מהסוג הראשון; נשים הוצאו מההשלמה היוקרתית "להב" בבה"ד 1 (בית הספר לקצונה) וכלל קציני וקצינות ההגנה נשלחו לבצע את ההשלמה המקצועית שלהם בבסיס ההכשרה החילי, בניגוד לכלל קציני וקצינות צה"ל באשר הם.

אמנם בחלק מהמקרים המתוארים מעלה התקבלו החלטות חדשות הסותרות או מתקנות החלטות שקדמו להן (כמו למשל, מינוי נשים לשרת בכל ספינות ה"דבורה"), אך נראה כי דינמיקת קבלת ההחלטות בנוגע לשילוב נשים בלחימה היא של בחינה, פקפוק ולעיתים גרסיה, גם אחרי שכבר מתקבלת החלטה לשלבן.

ניתוח המדיניות

לגיטימיות חברתית כהיגיון-על: בניתוח שנעשה במטרה להסביר מדיניות מורכבת זו, מנקודת מבטם של מקבלי ההחלטות, עולה כי שיקולים מבצעיים ושיקולים בירוקרטיים של "מילוי השורות", אשר לרוב הצהרת המערכת מובאת בשמם, הנם רק חלק מהשיקולים המעצבים את מדיניות כוח האדם, הלכה למעשה. שיקול חשוב לא פחות ולעיתים מכריע, הינו שיקול השאיפה ללגיטימציה חברתית של הצבא, שבלעדיה, לתפיסת הבכירים, הוא יתקשה לתפקד כ"צבא העם"⁵ בחברה הישראלית. יתרה מכך, המחקר מעלה כי שאיפתו של צה"ל ללגיטימיות חברתית רחבה מסבירה פערים בין ייעודו המוצהר של הצבא לבין פרקטיקות הפעולה שננקטות בפועל. כמו כן, המחקר מסביר את עמידתם של מקבלי ההחלטות בצבא כנגד כוחות חברתיים שנתפסים חזקים בשדה, במקרים שעולה החשש מפני התערעורת הלגיטימיות המוסדית. במילים אחרות, הטענה היא כי במידה רבה צה"ל "עושה מגדר", בין אם הוא משעתק יחסי מגדר ובין אם הוא פורס אותם. שיקולי ההכרה החברתית והציפייה להשתתפות רחבה בשירות הם בעלי משקל רב במדיניותו.

5 | בשנת 2022, בלחץ בג"ץ התקבלה החלטה, על הצבת קריטריונים לנשים לכניסה לחלק מיחידות אלו. קריטריונים אלו זוכים לביקורת מכוונים שונים ולא ברור עדיין אם הם אכן מאפשרים כניסת נשים או משמשים כחיץ אל מול פריצת גבולות זו.

6 | תיאורי המקרה המובאים כאן נחקרו לעומקם בעבודת הדוקטורט.

7 | "צבא העם" - מושג רחב שבהקשר הנוכחי מקפל בחובו את היכולת לזכות בכוח אדם איכותי, בעלויות מינימאלית, וחשוב מזה, את תמיכת הציבור בפעילות הצבא ובמימונו.

השחקנים בשדה: החל משנות ה-80 של המאה ה-20, בואך העשור הראשון של המאה ה-21, התקיימו בו-זמנית שני תהליכים. כניסה רחבה של נשים ליחידות שדה וליחידות לוחמה, שנפתחו בפניהן ועלייה בייצוג גברים בני הציונות הדתית, באותן יחידות ממש. רבות נכתב על תקופה זו והמתח שהיא הביאה עימה לתוך הצבא (למשל, הבר ושרביט-ברוך, 2013; לוי, 2015; עידן יונה ופדן, 2018). לענייננו, תקופה זו התאפיינה בנוכחות של אזרחים בעלי עניין בתוך הצבא ובתקשורת ישירה בין רבנים לקציני צה"ל בדרגי השדה. מדיניות הצבא לא התנגדה לאלו ובעקיפין אף עודדה אותן.⁸ התנהלות צה"ל בסוגיות תפר אלו, שבין החברה לצבא, הביאו חוקרים לראות בו ארגון מובל, שלא בהכרח מצליח לייצר לעצמו אוטונומיה בקבלת החלטות בתחום כוח האדם (דרורי, 2012; ליבל וגל, 2012).

עם הזמן, המערכת הצה"לית הפנימה את משמעות המפגשים עם הנציגים החברתיים וסימנה אותם כבעלי פוטנציאל לסכן את דימוי הצבא ולערער את הלגיטימיות שלו. במטרה למזער נזקים מסוג זה, בעשור השני של המאה ה-21, הובנו מחדש היחסים, הקשרים והמפגשים בין נציגים אזרחיים, מכל קצוות החברה, לבין נציגי צה"ל, העוסקים בסוגיות חברתיות רגישות. כך, לא התקיימו יותר דיונים רחבי משתתפים בסוגיות עקרוניות, ונאסר על מפקדים בשדה להיות בקשר ישיר עם גורמים אזרחיים. תחת זאת, הצבא מיסד פרקטיקה של מפגשים ישירים בהובלת קצינים בכירים, עם גופים חיצוניים המעוניינים בכך. **כפועל יוצא ממדיניות זו, הצבא יצר לעצמו חופש פעולה, שאפשר לו קבלת החלטות פרטניות עבור כל מקרה של שילוב מגדרי לגופו, מבלי להתחייב על מדיניות כוח אדם גורפת. בנוסף, מקבלי ההחלטות בתקופה זו ראו עצמם כמי שהצליחו לתמרן בין לחצים ומתחים וביססו את מקומם כבעלי אוטוריטה מוסכמת לקבל החלטות שבמחלוקת.**

הצבא כמגן אחדות העם: המתח בין הקבוצות בחברה הישראלית מוצג בדרך כלל כאתגר עבור הצבא, אשר צריך חיילים וחיילות מכל חלקי החברה הישראלית, אם מטעמי מילוי השורות ואם בבדי לבסס את מעמדו כצבא העם. על פניו, מקבלי ההחלטות אכן הציגו את הבקשות הסותרות שהגיעו בדרך כלל מצד ארגוני נשים מזה, ורבנים ונציגי הציבור הדתי מזה, כאתגר עבורם. אולם, ניתוח מעמיק של דינמיקת קבלת ההחלטות בשדה המגדרי הנפיץ מראה כי ככל ששוכללו מנגנוני השליטה של הצבא בשדה, כמתואר מעלה, למדו מקבלי ההחלטות להפוך את המתח הכרוך בהחלטות שבמחלוקת לכלי שימושי עבורם. כך, הצבא הרוויח טווח תמרון בכל החלטה מחדש, ובו בזמן גם התחזקה הלגיטימיות שלו **כארגון שאינו רק שומר על העם אלא גם שומר על אחדות העם.** במבחן התוצאה, הצבא לא יצא ניזוק ואולי אפילו נשכר מהמתח שבין הקבוצות כפי שכבר פורט מעלה, שכן נשים וגברים דתיים המשיכו להשתלב בצבא, על פי ניתוב מקבלי ההחלטות. יתרה מכך, ככל שדברים אמורים בלגיטימיות של צה"ל, בסקר שהתקיים ביוני 2023, בשיאו של הדיון על הרפורמה המשפטית, הצבא זכה לשיעור אמון של 85.5% (!) מהציבור היהודי בישראל, הרבה מעבר למוסדות אחרים שנמדדו במקביל (הרמן וחבריה, 2024).

היגיון הגבריות כחסם שלא נס לחו: בהלימה למחקרים קודמים שהתקיימו בתחום (למשל עמרם-כץ, 2017; Herzog, 2019), גם המחקר שעליו מבוסס מאמר זה עמד על ההגיונות השונים המעצבים את שיקולי מקבלי ההחלטות בשדה. בקצרה נאמר, כי ההגיונות, המבטאים תפיסת עולם שונות ואף מתבטאים בפרקטיקות של שילוב מגדרי או מניעתו, נפגשים בשדה קבלת ההחלטות ומתחרים ביניהם, כל פעם

8 | דוגמאות בהן הצבא פנה לעזרתם של מומחים אזרחיים בנושאים אלו: מינוי צוות הבדיקה ליישום פקודת ה"שילוב הראוי" בראשות סא"ל במילואים ואיש מכינת עלי, ילון פרחי; הקמת וועדת "שגב" ששמה לה למטרה לעצב את שירות הנשים בצה"ל בראיית העשור הבא, בראשות האלוף במילואים (יהודק'ה שגב).

מחדש, על ההכרעה בסוגיה ספציפית שעל הפרק. חלק מההגיונות הנם הגיונות מדוברים שבדרך כלל למקבלי החלטות נוח לשים אותם במוקד השיח, למשל, ההיגיון המבצעי, הטוען להעדפת שיקולים מבצעים באופן ענייני ומקצועי, בכל החלטה; ו-היגיון צבא העם, שכפי שהוצג מעלה, רואה ערך בהכללת קבוצות המשרתים השונות תחת כנפי השירות הצבאי ואגב כך, ביסוס הלגיטימיות של הצבא כמוסד שבקונצנזוס.

לעומתם, הגיונות אחרים הם פחות מדוברים ואף מושתקים ולמעשה יש צורך לחלצם מתוך הטקסטים או מתוך ההתנהלות בפועל. כך, היגיון הגבריות שמעדיף גברים על פני נשים לכל משימה צבאית ופועל לחזק את האתוס של "הגבר הלוחם" כאבן יסוד בקיומו של הצבא; ההיגיון הדתי-לאומי, ששואף להפריד מהותית בין שירות גברים לשירות נשים מטעמים של אידאולוגיה מגדרית שמרנית ומטעמים פרקטיים של שמירה על סביבה נוחה לחיילים דתיים כאחד; ההיגיון הליברלי, הדוחף לשוויון הזדמנויות לכלל המשרתים והמשרתות; וההיגיון הביורוקרטי המבקש לחסוך ולייעל את הצבא וכן למלא את שורותיו. תקצר היריעה מלתאר כאן את משמעותותיו של כל אחד מההגיונות לשדה קבלת החלטות. לעניינו של דיון זה, ככל שנרצה להבין את סיכוייהן של נשים להשתלב באופן מלא ושוויוני בצה"ל, חשוב לעמוד על מקומו של היגיון הגבריות, שהכותבות הפמיניסטיות הצביעו עליו במחקרים קודמים (למשל, יזרעאלי, 1999; Enloe, 1983). והוא שב ועלה גם בניתוח המקרים במחקר שלי. הגם שמקבלי החלטות הצניעו היגיון זה ככל יכולתם, בכל פעם שנדון שילוב נשים ביחידות או בתפקידי לחימה מאתגרים, צף ועלה מחדש הטיעון של אי התאמתן בגין מינן או "טבען". כך, היגיון הגבריות היה ונותר החסם המרכזי המונע מנשים להשתלב ביחידות ליבת הלחימה בצה"ל, וממילא מלהתקדם לתפקידי המפתח הבכירים בצבא.

מלחמת "חרבות ברזל" - התפניות וההשלכות

על פניו, נדמה כי בהקשר של שילוב מגדרי בצה"ל התפנית המרכזית הרלוונטית היא ביצועי לוחמות בשדה הקרב, כפי שניתן ללמוד מהציטוט הבא:

"..... הרמטכ"ל פגש את הטנקיסטית ואמר: כמו שאתם מכירים, ובעיקר מכירות, יש שיח בחברה הישראלית בשנים האחרונות, על האם נכון או לא נכון שנשים תהיינה בשירות קרבי. אני אומר לכן, לפעמים צריך לדבר הרבה כדי להסביר משהו. ניסינו את זה בהכשרות, ניסינו את זה באימונים, ניסינו את זה בפעילות מבצעית בשגרה. אבל כאן, קיבלנו תשובה שהיא ללא מילים, תשובה של עשייה ושל לחימה" (זיתון, 2023).

למרות הכרה מפורשת זו ביכולותיהן ובתרומתן של נשים ע"י הרמטכ"ל וע"י בכירים אחרים, עד כה לא פורסמו החלטות מדיניות שילוב מגדרי חדשות מטעם הצבא, שזועק למחסור בכוח אדם בעיקר ביחידות הקרביות שלו. תפנית נוספת, שיש הרואים בה תפנית משמעותית בעטייה של המלחמה, היא החלטת בג"ץ על גיוסם של הגברים החרדים לאלות, אשר מחייבת את צה"ל להמציא להם סביבת שירות חד-מגדרית מותאמת. לטענתי, למרות הפרופיל הציבורי הגבוה של הנושא, הסיכוי שגברים חרדים יגויסו בהיקפים שאכן ישפיעו על ההווה הצבאית עדיין אינו נראה בעין. יתרה מכך, לחברה החרדית אין כיום מוטיבציה להשפיע על מהותו של הצבא ובכך היא נבדלת מקבוצות חברתיות אחרות המגייסות את כוחן הפוליטי להשפעה על מדיניות כוח האדם של צה"ל.

לעומת אלו, ובהלימה לניתוח שנפרס מעלה, אטען כי המפנה הרלוונטי לענייננו, שחל בעקבות המלחמה, אינו קשור בלחימת הנשים ובגבורתן אלא במקומו של הצבא בחברה הישראלית. כך, מקומו של צה"ל

כמבצר הלגיטימיות ומגן אחדות העם, התערער מאד בעקבות מלחמת "חרבות ברזל", כאשר מתרבים הסימנים לפוליטיזציה שעובר הצבא, על אפם וחמתם של מפקדיו הבכירים. מפנה זה נמצא בימים אלו בעיצומו, ולא ניתן עדיין לנבא כיצד הצבא יצא ממנו, והאם, ועד כמה, יצליח לקנות חזרה את אמון הציבור בכלל, ובנושאים הכרוכים בסוגיות חברתיות רגישות, בפרט.

בראייה קדימה, הנחת העבודה שלי כי ככלל, ההגיונות המתוארים מעלה עדיין יהיו בתוקף כחלק משיקולי המדיניות הצה"לית, אך יתכנו שינויים מהותיים באופן השפעתם על השדה. כך, ככל שהצבא יצליח להחזיק באוטוריטה עצמאית-יחסית בקביעת מדיניות כוח האדם שלו, הסיכוי שהגיונות שונים יבואו לידי ביטוי עולה, ובהתאמה עולה הסיכוי לקידום שוויון מגדרי מהותי, שיהלום את יכולותיהן המוכחות של נשים ולצרכי השעה. לעומת זאת, ככל שהאוטוריטה של הצבא תישחק, קבוצות חברתיות עלולות להשפיע על מדיניות זו באופן בוטה וחד יותר, ובמילים אחרות - **מאבקים מהמגרש הלאומי צפויים לגלוש גם לשדה זה ללא וויסות**. אף שגם בעבר השדה לא היה חף מהשפעות אלו, על פי המתווה המתואר מעלה, הן עלולות להפוך לחזות הכל. במקרה שכזה, ליכולותיהן של נשים בשדה הקרב תהיה השפעה שולית, אם בכלל, על מדיניות כוח אדם המתעצבת.

ביבליוגרפיה

- אתר צה"ל (2018). אילו הטבות תקבלו, ומה הזכויות שלכם? המדריך המלא ללוחמי החוד. <https://www.idf.il>
- דרורי, ז' (2012). הרווח בין הכומתה לכיפה: כיצד מתמודד צה"ל עם תהליך ההדתה? בתוך י' גל ות' ליבל (עורכים), בין הכיפה לכומתה: דת, פוליטיקה וצבא בישראל (עמ' 115-150). מודן.
- הבה, כ' ושרביט-ברוך, פ' (2013). שירות נשים בצה"ל המשך התקדמות או נסיגה לאחור? המכון הישראלי לדמוקרטיה; INSS - המכון למחקר ביטחון לאומי. <https://www.idi.org.il/books/5087>
- הוועדה לעיצוב שירות הנשים בצה"ל בראיית העשור הבא (ספטמבר 2007). דו"ח הוועדה. <http://Main.knesset.gov.il/Activity/Committees/Foreignaffairs/Legislationdocs/Report-Wom.pdf>
- הראל, ע' (2019). שילוב הטנקיסטיות בצה"ל: הצבא מזגוג בעמדתו - ואמינותו נפגעת. הארץ. <https://www.haaretz.co.il/News/Politics/2019-12-29/Ty-Article/Premium/0000017f-E23b-D9aa-Afff-Fb7bff510000>
- הרמן, ת., ענבי, עץ, קפלן, י., וספוז'ניקוב, א. א. (2024). מדד הדמוקרטיה לשנת 2023. המכון הישראלי לדמוקרטיה. <https://www.idi.org.il/articles/53366>
- זיתון, י. (2023) הרמטכ"ל פגש את הטנקיסטיות: "יש שיח על שירות קרבי לנשים, וקיבלנו תשובה ללא מילים". [Ynet. https://www.ynet.co.il/news/article/rkgzqmqbp](https://www.ynet.co.il/news/article/rkgzqmqbp)
- תזכיר חוק שירות ביטחון (תיקון מס'...) התשפ"א-2021, תיקונים 16 א ו19. משרד המשפטים. <https://tinyurl.com/2uh4cdch>
- זרעאלי, ד' (1999א). מיגדור בשירות הצבאי בצה"ל. תיאוריה וביקורת, 14, 85-111.
- לוי, י' (2015). המפקד האליון. התאוקרטיזציה של הצבא בישראל. הוצאת עם עובד והמכללה האקדמית ספיר.
- עידן-יונה, מ' ופדן, כ' (2018). שירות נשים לוחמות בצה"ל - המהפכה הנבלמת. עדכן אסטרטגי, 20(4), 89-100.

עמרם־כץ, ש' (2017). בין הקפה לרובה: מודלים של שירות נשים בצה"ל. בתוך ע' לומסקי־פדר וא' ששון־לוי (עורכות), מגדר וצבא בישראל (עמ' 58-81). ון ליה.

Enloe, C. H. (1983). Does khaki become you? the militarization of women's lives. South End Press
Herzog, H. (2019). Are women really equal in the people's army? A gender perspective on the Israel defense forces. In R. Engell, & M. Alam, (Eds.). Woman and gender perspectives in the military (pp. 153-172). Georgetown University Press

ד"ר רוני טמיר, עמדה בראש מערך מדעי ההתנהגות של צה"ל, שם רכשה ניסיון מגוון בייעוץ להנהלה בכירה בתהליכים אסטרטגיים של שינוי תפיסתי וארגוני, בפיתוח מערכות הערכת עובדים ובמחקר ארגוני (שחרור מצה"ל בדרגת אל"מ).

כתבה דוקטורט העוסק בקידום שוויון מגדרי בצה"ל. לפני כ-7 שנים הקימה בשותפות את חברת הייעוץ "Virtue", המתמחה באסטרטגיה, מדיניות, וכן קידום שוויון מגדרי וגוון בארגונים. מרצה ומדריכה יועצים ארגוניים בתחילת דרכם המקצועית, מתנדבת במגוון יוזמות על פי צו השעה.

לספר את הסיפור שישפיע "מלחמת הנשים הראשונה"

מאיה יאול אגוזי, 2024 | שנה ל-7 באוקטובר

לא בכדי כינה הרמטכ"ל לשעבר, רא"ל שאול מופז, את מלחמת שבעה באוקטובר בשם "מלחמת הנשים הראשונה". בעקבות מתקפת הטרור של בוקר שמחת תורה, יצאו נשים וגברים כאחד, לקרב על הבית, ונלחמו בנחישות ובאופן הירואי, להגנה על המולדת. חלקם, איבדו את חייהם. בקרב אלו, בלטה תרומתן של הנשים בלחימה באופן משמעותי וזכתה להכרה ציבורית - בצבא, בתקשורת ובקרב הציבור כולו. הכרה זו מהווה נקודת מפנה בשיח ארוך השנים על שילובן השוויוני של נשים בכלל התפקידים בצה"ל. סוגיה שמשפיעה על צביונו של צה"ל, ובסופו של דבר על צביונה של החברה הישראלית כולה. מקומן של הנשים צריך להמשיך ולהיות חלק מהנרטיב הציבורי שלנו, ואנו מחויבים להמשיך ולספר את סיפורן.

כזה הוא סיפורה של סגן אלוף אור בן-יהודה, מפקדת גדוד קרקל, שהוקפצה בבהילות למוצב סופה וניהלה בנחישות ובקור רוח קרב של 14 שעות למול עשרות רבות של מחבלים. בתושייה ובנחישות פיקדה אור על לוחמיה ואף הכוינה את הכוחות הנוספים שהגיעו למקום תוך שהיא וכוחותיה פינו עשרות פצועים תחת אש. כזה הוא סיפורה של סרן שיר אילת ז"ל, מפקדת התצפיתניות במוצב נחל-עוז, ששמרה על תעוזה וקור רוח עת הכוינה את כוח גולני, העבירה לאגדה נתונים בזמן אמת, הפעילה את מערכת "רואה יורה", ועודדה את התצפיתניות שבחמ"ל להמשיך ולדווח על הנעשה. היא נפלה לאחר שעות של לחימה שבסופן הוכרע החמ"ל. כזה הוא גם סיפורן של הטנקיסטיות ששעטו לקרב מבסיס ניצנה, לחמו במשך כ- 17 שעות ברצף, חיסלו עשרות מחבלים, פרצו לשוב חולית ולחמו בו עד לזיכוי המקום ממחבלים⁴.

החיילות והקצינות משרתות - בטנקים, במוצבים, בחמ"לים, ביבשה, באוויר, במודיעין, בעורף ובים. נשים לוקחות חלק בלחימה, משלביה הראשונים ועד עתה, עם התמשכות הלחימה שנה אחרי, והן עושות זאת כלוחמות, כחיילות ומפקדות, ולא כנשים. כדבריה של סגן אלוף אור בן-יהודה שעמדה על כך שהשאלה שיש לשאול אותה היא "האם זה מתאים לי להיות לוחמת כאדם, ולא כאישה".

נוכחותן של הנשים בשטח, בתפקיד, שאפשרה להן לצעוד לקדמת הבמה, היא תולדה של קרב ארוך - קרב שילובן השוויוני של הנשים בתפקידי לוחמה. לעובדה כי 18% מהכח הלוחם של צה"ל הוא נשים⁵, קדמה היסטוריה של מאבק משפטי וציבורי, שאפשר שינוי משמעותי בצבא. יש לנו היום טייסות, חובלות, ולוחמות (במגוון תפקידים - שריון, חיל גבולות, הגנ"א, חילוץ והצלה, עוקץ, רוכב שמיים ועוד) והן שם, בזכות מאבקים, משפטיים וחברתיים שקרו ב-30 השנים האחרונות, ובזכות הנשים שקדמו להן ומימשו את זכותן לשרת כלוחמות. מפריצת הדרך בפסק הדין בג"צ אליס מילר, משנת 1995, לפני כמעט 30 שנה, שבו

1 | מתוך הראיון שנתן שאול מופז לרוני קובן, כאן 11, 16 ינואר 2024
[/https://www.kan.org.il/content/kan/kan-11/p-11486/s8/685241](https://www.kan.org.il/content/kan/kan-11/p-11486/s8/685241)

2 | כתבתה של יונית לוי, חדשות 19, N12 אוקטובר 2023 -
<https://www.mako.co.il/news-military/6361323ddea5a810/Article-afaaceb10944b81026.htm>

3 | [/https://www.womenwarriors.co.il/heroines/%d7%a1%d7%a8%d7%9f-%d7%a9%d7%99%d7%a8-%d7%90%d7%99%d7%9c%d7%aa](https://www.womenwarriors.co.il/heroines/%d7%a1%d7%a8%d7%9f-%d7%a9%d7%99%d7%a8-%d7%90%d7%99%d7%9c%d7%aa)

4 | כתבתו של דני קושמרו, חדשות 25, N12 נובמבר 2023
<https://www.mako.co.il/news-military/6361323ddea5a810/Article-a0389683a720c81027.htm>

5 | נתוני צה"ל, נלקח מתוך אתר נשים לוחמות שהוקם ע"י פורום דבורה
[/https://www.womenwarriors.co.il/%d7%94%d7%99%d7%a1%d7%98%d7%95%d7%a8%d7%99%d7%94](https://www.womenwarriors.co.il/%d7%94%d7%99%d7%a1%d7%98%d7%95%d7%a8%d7%99%d7%94)

פסקה השופטת שטרסברג-כהן כי "חברה המכבדת את ערכי היסוד שלה ואת זכויות היסוד של חברה צריכה להיות מוכנה לשלם מחיר סביר על-מנת שערך השוויון לא יעמוד כבלי ריק מתוכן", עובר בשינוי חוק שירות הבטחון [נוסח משולב], התשמ"ו - 1986, בשנת 2000, שבעקבותיו הוסף סעיף 16 לחוק שקבע כי "לכל אישה יש זכות שווה לזכותו של גבר למלא תפקיד כלשהו בשירות הצבאי, אלא אם הדבר מתחייב ממהותו ומאופיו של התפקיד", ועד למאבקים המשפטיים והחברתיים של ימינו.

אט אט נפתחו עוד ועוד תפקידים לנשים. אך הדרך לפתיחה מלאה של כלל התפקידים לנשים, ומיון על בסיס יכולת ולא על בסיס מגדר, עוד ארוכה. על ישראל להצטרף למדינות כמו ארה"ב, אנגליה, נורבגיה, אוסטרליה, שוודיה, וצרפת, אשר פתחו בעשורים האחרונים את כלל התפקידים בצבא לנשים.⁶ כפי שמצביעים נתוני הביקוש הגבוהים לגיוס לתפקידי לוחמה לנשים למול תוכניות הגיוס - המוטיבציה הנשית בהקשר זה רק גוברת (חי"ר גבולות - 117%, איסוף קרבי - 128%, תותחנים - 159%, הגנ"א - 101%, חילוץ והצלה - 133%, מג"ב - 115%).⁷ קולות המתנגדים לשילוב שוויוני, על בסיס טיעון כי הדבר עלול להחליש את הצבא, נחלשו למול תפקודן הנועז של הלוחמות במבחן האמת - במלחמה.

למרות זאת, ההיסטוריה מלמדת אותנו כי שינויים חברתיים נוצרו ביד מכוונת ולא באופן ספונטני. כך גם הנרטיב הציבורי מוכתב על ידי מישהו, על בסיס תפיסות ודעות, והוא מעוצב ונצרב בתודעה שלנו לנצח. לדוגמה, סיפורו מעורר ההשראה של יאנוש קורצ'אק. קורצ'אק נחרט בזיכרון הלאומי כרופא ומחנך מסור, שהקריב את חייו למען חניכיו כאשר נשלח עמם מבית היתומים ברכבת למחנה ההשמדה טרבלינקה ושם נרצח עמם.⁸ מנגד, סיפורה של סְטֶפֶנְיָה (סְטֶפָה) וִילְצ'יִנְסְקָה, שותפתו של יאנוש קורצ'אק, שהיתה הכח המניע מאחורי בית היתומים ונרצחה גם היא עם החניכים, נעלם. מעטים מכירים את סיפורה, אולי מכיוון שהוא לא סופר.⁹ כך בדיוק נוצר נרטיב לאומי - והוא מושפע ממי שמספר את הסיפור ועל מי מספרים אותו.

לכן, על מנת לייצר את השינוי, ולהביא לשילוב המלא והשוויוני של נשים בצבא ובחברה, חובה עלינו לספר את הסיפור - זאת היא "מלחמת הנשים". חובה עלינו להעלות על נס את סיפורי הגבורה של הנשים ואת תרומתן המכרעת, במישור הביטחוני והאזרחי כאחד. יכולותיהן, תעוזתן, ותרומתן חייבים להישאר חלק מהנרטיב הציבורי ולהיחקק בזיכרון הקולקטיבי. יש לכך חשיבות על מנת לייצר שינוי תפיסתי - על מה צריך ויכול להיות מקומן של הנשים בחברה מתוקנת.

לתקשורת הישראלית ולמדיה הדיגיטלית תפקיד מכריע בעיצוב התודעה שלנו, וחשוב להמשיך ולהנחיל את הסיפורים הללו. חשוב לתחוק, לספר, לחשוף וללמד בבתי ספר. אמצעי התקשורת בישראל סיקרו בהרחבה את סיפורן של הנשים בשבעה באוקטובר ויש לברך על כך. "פורום דבורה" ריכז סיפורים אלו והעלה ביום הזיכרון התשפ"ד את אתר "גיבורות ישראל"¹⁰, פרויקט המוקדש כולו לנשים ששרתו ושלחמו

6 | ד"ר עירית שפרן גיטלמן, בן פרג'ון, שרות נשים בצבא - מבט השוואתי, המכון הישראלי לדמוקרטיה, 16 דצמבר 2020, <https://www.idi.org.il/articles/33167>

7 | 22 אוגוסט 2024, ע"י אמיר בר שלום, רשת X

8 | אתר יד ושם, https://www.yadvashem.org/yv/pdf-drupal/he/education/korczak_bio.pdf

9 | כתבתה של נגה שביט רז, הארץ, 19 אפריל 2012, <https://www.haaretz.co.il/gallery/literature/2012-04-19/ty-article/0000017f-db0b-df62-a9ff-dfdf210e0000>

10 | <https://www.womenwarriors.co.il>

ולזכר הנופלות. האתר, אליו נכנסו כבר כ- 18,000 מבקרים מאז שהושק¹¹, חושף את עוצמתן והשפעתן של הנשים בשבעה באוקטובר וצפוי להעלות מערכי שיעור וסיפורים נוספים בעברית ובאנגלית, שיסקרו את גבורת הנשים מאז קום המדינה ואף מתקופת המחתרות ועד היום. זאת ועוד, האתר מספר ברגישות את סיפורן של כל אחת ואחת מהנופלות ומאפשר למבקרים לשתף בסיפורים אלו¹².

זירת המאבק היום חייבת לכלול גם את המדיות החדשות - הרשתות החברתיות. הציבור, בעולם ובישראל - כבר שם. הצעירים של ימינו רואים במדיות אלו מקור מידע מרכזי. 87% מהישראלים משתמשים בפייסבוק, 54% משתמשים בטיקטוק ובקרב בני 18-22, נתוני השימוש בטיקטוק עולים ל- 80.8%¹³. נתונים אלו מדגישים את החשיבות בניהול המאבק לשוויון במדיה החברתית, לא פחות מאשר בבתי המשפט או בוועדות הכנסת.

המאבק לא תם, ולא נשלם. ההתפתחויות הפוליטיות האחרונות - בראשן, ניסיון ההסדרה לגיוס בני הישיבות, מייצרות אתגר חדש לסוגיית השילוב השוויוני בצה"ל. עלינו לוודא כי אירועי מלחמת שבעה באוקטובר יקבעו תודעתית גם את מקומן של הנשים. אנו חייבים זאת ל-53 הנופלות במלחמה על הגנת הבית¹⁴. בזכותן אנחנו כאן, ונמשיך לספר את סיפורן.

מאיה יאול אגוזי, עומדת בשלוש השנים האחרונות בראש מחלקת השיווק הדיגיטלי בחברת דיאלוג ייעוץ ארגוני. לפני כן שירתה מעל עשור כאנליסטית במשרד ראש הממשלה.

בעלת תעודת מומחי שיווק דיגיטלי מהטכניון, בעלת תואר ראשון במשפטים מהמרכז האקדמי למשפט ולעסקים, תואר ראשון ביחסים בינ"ל ואנגלית מהאוניברסיטה העברית בירושלים ותואר שני בפיתוח אנושי ואבטחת מזון מאוני' רומא 3 באיטליה.

11 | נכון ל-1 ספטמבר 2024

12 | גילוי נאות: הכותבת חברת פורום דבורה והייתה מעורבת בפרויקט הקמת האתר

13 | נתוני איגוד האינטרנט הישראלי https://www.isoc.org.il/sts-data/online_services_index

14 | נכון לכתיבת מאמר זה, ספטמבר 2024

שירות נשים במערך המילואים -

צבא העם או צבא ה"אם" ?

טל לוי דיאמנשטיין, 2024 | שנה ל-7 באוקטובר

בשנת 1948 עם הקמת המדינה, בראשית דרכו של צה"ל, מתווה ראש הממשלה הראשון דוד בן גוריון עקרון אחד מרכזי: **צבא ההגנה לישראל יהיה "צבא העם"**, ולפיכך - הגיוס חייב יהיה לחול על כולם ותפקידו של הצבא הוא גם תפקיד חברתי וחינוכי כשותף מרכזי בתהליך בניין האומה. או במילים אחרות, כור ההיתוך של החברה הישראלית ההולכת ונבנית.

תלמידי התיכון בישראל מכירים היטב בחומר לבגרות את מודל צבא העם ומשננים אותו היטב לבחינה, ואם לרגע נדמה היה שה-7 לאוקטובר על כל השבר הגדול שהביא עימו, הביא גם את ההבנה הבלתי מתפשרת שאין בישראל פריבילגיה למודל אחר שאינו משלב את כלל המגזרים והמגדרים, הרי שבחודשים האחרונים חוזרות לנשב שוב, ביתר שאת רוחות מודל צבא ה"אם":

אם את אישה - אז תוכיחי. ונראה. ולא בטוח. ולא בכל מחיר.

אם אתה חרדי - אז נעשה בכאלו.

אם אתה ערבי מוסלמי - אז ממש לא תודה.

אם את אישה ערבייה או חרדית - אז בכלל אין על מה לדבר. תודה ושלו.

אז צבא העם או צבא האם?

תלוי את מי שואלים.

כמייסדת פורום המילואימיות, אני נתקלת שוב ושוב בגבות מורמות, נשים שעושות מילואים? מה הרעש? בשביל זה להקים קהילה? רוצות לצאת למילואים? צאו...

ובכן, המציאות הרבה יותר מורכבת.

במלחמת חרבות ברזל, כ-60,000 נשים שירתו וחלקן עודן משרתות במילואים. הן מהוות כ-18% מהמערך המגויס.

כ-10,000 מתוכן קיבלו בעבר פטור גורף אוטומטי משירות מילואים (רובן פשוט כי הן נשים ומגמת צמצום המערך לפני "חרבות ברזל" פשוט צמצמה באופן אוטומטי שירות של נשים במילואים) - ולמרות זאת הן שבו והתייצבו לשירות מילואים במלחמה **מיוזמתן**.

כ-20% מהנשים המגויסות למילואים משרתות ביחידות לוחמות.

כפי שניתן לראות, כבר במהלך השנים האחרונות שקדמו לחרבות ברזל ישנה מגמה הולכת וגוברת של השתלבות נשים במערך המילואים וזאת על אף המדיניות המוצהרת של צה"ל לפני חרבות ברזל, לצמצום מערך המילואים בכללותו.

מגמה הפוכה זו מוסברת, בין היתר, בשל שילובן של נשים במגוון הולך וגדל של תפקידים במערך הסדיר המשפיע באופן ישיר על מערך המילואים, בד בבד עם ההעדפה של צה"ל לשילוב משרתים על בסיס מקצועי (אזרחי או צה"לי) וכמובן, המוטיבציה הגבוהה של נשים לשירות משמעותי ושינוי התפיסה ההולך ומחלחל בחברה החילונית ביחס לתא המשפחתי.

המלחמה הנוכחית הוכיחה מעל לכל ספק כבר ביומה הראשון, שני דברים:

- נשים יכולות וצריכות להיות חלק מהמערך הלוחם ללא פשרות, ללא הנחות, בתנאים שוויוניים.
- וכן, כי מערך המילואים מהווה תנאי להמשך קיומו של צה"ל כצבא חזק, מקצועי ואיכותי ואסור להמעיט בחשיבותו.

לצד האמירה הזאת, נדמה כי הפיכתו של מערך המילואים למעיין "מערך סדיר" המשרת תקופה ממושכת ורציפה של כשנה, כמעט כמו שירות קבע למעשה, מחדדת את המשך המגמה במסגרתה צה"ל הופך להיות צבא של חלק מהעם.

מחקרים ומאמרים רבים לאורך השנים קבעו כי השירות בצה"ל, וטיבו, הוא חלק מכריע בהגדרת הזהות הישראלית. ישנה זיקה בין ישראליות לבין שירות בצה"ל, דבר שמתבטא במוטיבציה לשירות ובהשפעה שיש לצה"ל על החברה הישראלית, בכניסה לתפקידי מפתח בעולם התעסוקה ואפילו לכהונה ציבורית בפוליטיקה המקומית והארצית.

מראשית דרכו, ובשל מבנהו ההיסטורי, מהווה מערך המילואים בישראל מעין "מועדון סגור" המיועד ברובו לגברים, נרקמים בו קשרים ייחודיים והווי ייחודי, אשר נכון להיום, מיועד כמעט רק למחצית האוכלוסייה ומשפיע מהותית על אופיה של החברה הישראלית ועל חיי היום יום בה.

בעוד שמערך משרתי המילואים משווע לכוח אדם איכותי ובעל מוטיבציה ומתלונן תדירות על שחיקה הולכת וגוברת, נשים רבות, בעלות ערך ויכולת תרומה משמעותית למערך המילואים, עדיין נדחקות ממנו החוצה, בין אם באופן רשמי ובין אם בשל חסמים שונים חברתיים, אישיים וצבאיים.

בסקר השנתי של פורום המילואימיות אשר נערך בקרב משרתות פעילות במערך המילואים בתחילת שנת 2024, ובו השתתפו מדגם מייצג של למעלה מ-300 נשים, נמצא כי לצד המגמה ההולכת וגוברת של רמת שביעות רצון גבוהה ומוטיבציה גבוהה לשירת עלו גם הנתונים הבאים:

- 50% מהמשיבות משרתות/שירתו מעל 100 ימי מילואים במלחמת חרבות ברזל. 32.5% משרתות/שירתו בין 50 ל-100 ימים והנותרות בין 10 ימים ל-50 ימים.
- 72% מהמשיבות ציינו שבני/בנות זוגן לא קיבלו שום תמיכה במהלך המלחמה. 14.5% ציינו שקיבלו אך לא מספיק.
- 31% מהמשיבות הן אמהות, כאשר מקרב אלו שאינן אמהות כ-66% ציינו כי ירצו להמשיך ולהתנדב לשירות המילואים גם לאחר שיילדו.
- 71% מהנשאלות ציינו כי נגרעו בעבר משירות מילואים שלא בהסכמתן, ללא שום נוהל מסודר וללא מעורבות המפקדים הישירים שלהן, ונאלצו לפנות באופן אקטיבי כדי לבקש לחזור לקחת חלק במערך המילואים.
- 11% מהנשים ציינו כי חוו הטרדה מינית במסגרת שירות המילואים. 82% מהן לא דיווחו על ההטרדה.
- 45% מהנשים ציינו כי אינן מקבלות מענה לוגיסטי הולם לפערים מגדריים במסגרת שירותן או מקבלות מענה חלקי בלבד. (למשל -חדרים נפרדים לשינה, מקלחות נפרדות, שירותים נפרדים, ועוד..)

נתונים אלה ואחרים הנאספים על ידינו בשנים האחרונות, מעידים כי לא די במוטיבציה גבוהה לשירות. לאישה, ובפרט לאישה עם ילדים, נדרשות לצד המוטיבציה הגבוהה, גם סבלנות, נחישות ויכולת הכלה גבוהה מאד על מנת לקחת חלק פעיל בשירות מילואים. נשים נדרשות להוכיח את עצמן שוב ושוב, הן בתפקיד הצבאי והן במעגלים האזרחיים והאישיים, ובניגוד לגברים -התפיסה הרווחת אינה רואה במשרתת המילואים "גיבורה" אלא "הזויה".

אין אנו מתעלמות מהעובדה שכניסתן של נשים למערך המילואים מהווה אתגר לצה"ל, לעמיתינו הגברים ולחברה הישראלית בכללותה. אך יחד עם זאת, היא טומנת בחובה ערך רב עבור המערכת והמדינה. זאת ועוד, לשירות מילואים של נשים יש כאמור פוטנציאל להיות מחולל שוויון בדרכן האזרחית.

על מנת לשנות את המשוואה ולאפשר לצבא להיות מקצועי יותר, יש לעשות פעולות רבות.

כניסתם של מגזרים אחרים תחת האלונקה, תקל על העומס, תוריד את רמת השחיקה ותכניס למשפך הסינון והמיון יותר מתחרים על כל תפקיד פוטנציאלי. אבל תהליך כזה הוא אמיץ, ארוך ומסורבל, בדרך אליו, צה"ל צריך לעשות עוד כמה צעדים אמיצים אבל קטנים יותר, מגדריים.

בראש ובראשונה לפתוח את ההזדמנות להתחרות על כל תפקיד במערך הלוחם הסדיר למי שיכולה ורוצה בכך. בתנאים שווים לאלו של הגברים ולאזן את המערך תחילה.

ואז, בהציצו פנימה למערך המילואים, הוא יהיה חייב לעשות לפחות שלוש פעולות מרכזיות:

מענה פרטני מגדרי לפערים הקשורים לאופי השירות ובבסיסם תנאי שירות הוגנים ושווים (מקלחות, שירותים, שינה, מדים, ציוד אישי).

דיאלוג מתמיד עם מפקדים במערך המילואים ושינוי התפיסה הרווחת של מפקדים המעכבת התקדמות של נשים לתפקידים בכירים יותר ורואה בהן עול או כוח אדם זמני.

שינוי התודעה בחברה הישראלית - בני זוג, מעסיקים, מעגלי תמיכה, קהילות נשים אחרות. העלאת מודעות לחשיבות השירות של נשים במילואים ויצירת לגיטימציה ציבורית המעודדות עוד ועוד נשים לקחת חלק כפי יכולתן וכישוריהן בעוד בני הזוג שלהן לומדים לבקש עזרה בהעדרן.

בחברה, מוטלת עלינו החובה להמשיך לדאוג לכך שמקומן של נשות המילואים יהיה טבעי ומובן מאליו. כמו זה של עמיתנו הגברים, זאת חובה שהיא הזכות של כולנו כדי ליצור חברה חזקה יותר וצבא חזק יותר.

טל לוי דיאמנשטיין, אשתו של טל ואמא של יובל, איתן וטומי. יועצת ארגונית ויזמת חברתית. בוגרת תואר שני בייעוץ ארגוני באוניברסיטת בר אילן.

החל משנת 2013 משרתת מילואים פעילה ביחצ"א ובשנים האחרונות קצינת מודיעין אוכלוסיה ביחידה.

בעקבות שירות המילואים ייסדה בשנת 2021 את פורום המילואימיות הפועל לקידום זכויותיהן של משרתות המילואים.

ההזדמנות ליצירת ברית ביטחון אזורית

ד"ר רונית לוי שנור, 2024 | שנה ל-7 באוקטובר

המאבק הבין-צירי

במזרח התיכון מתחוללת מלחמה. היא לא פרצה ב-7 באוקטובר והיא לא מתקיימת רק בין ישראל לחמאס. המערכה ברצועת עזה היא רק חלק מאירוע רחב הרבה יותר ששוטף את האזור כולו, ואפילו את העולם. זהו מאבק על דומיננטיות אזורית ועולמית, על השפעה, על הכיוון שאליו צועדת האנושות.

המאבק במזרח התיכון הוא בין הציר הג'יהאדיסטי בהובלת המשטר האיראני, ציר שמטרתו להשליט את ההגמוניה האיראנית על האזור, לבין ציר המשטרים הסונים המתונים. בעולם הרחב, המאבק על דומיננטיות והשפעה מתבטא במגוון זירות, ביניהן המלחמה בין רוסיה לאוקראינה ומאבקי השליטה בין סין לארצות הברית. לסיין, רוסיה ואיראן יש אינטרסים מנוגדים, כי כל אחת מהן רוצה להשיג הגמוניה, אבל יש להן לפחות אינטרס משותף אחד: לערער את מעמדה של ארצות הברית (ומערכת הבריתות שלה) ואת מרכזיותה של האידאולוגיה הדמוקרטית הליברלית. המאבק המתחולל במזרח התיכון היום הוא, לפיכך, חלק ממאבק עולמי על משאבים, כוח ושליטה.

זוהי תקופה גורלית עם סכנות חסרות תקדים למדינת ישראל. אך לצד זאת, יש גם הזדמנות היסטורית שאסור לישראל להחמיץ. המאבק שמתחולל בין הציר המתון לציר הג'יהאדיסטי הוא דרמטי מכדי להשאיר את העיסוק בו ליודעי ח"ן בלבד. כל ישראלי וישראלית צריכים לדעת במה מדובר ולגבש דעה בנושא. לצד עומק האיום שמציב הציר הג'יהאדיסטי על ישראל, זועות טבח ה-7 באוקטובר והמלחמה הקשה מאז בדרום הארץ ובצפונה, נפתחה בפני מדינת ישראל הזדמנות לשינוי היסטורי במזרח התיכון. שינוי זה יוכל להבטיח את ביטחון ישראל בכל מרחביה לדורות. בארבע מילים, הפתרון הוא: הקמת ברית ביטחון אזורית. זה יהיה הניצחון האמיתי של ישראל על חמאס, חזבאללה, איראן ועל הפנטזיה הג'יהאדיסטית להשמדת מדינת ישראל.

נתחיל ממיפוי של הציר האיראני-ג'יהאדיסטי. המשטר האיראני תומך במיליציות ובארגוני טרור בעלי אידאולוגיה אסלאמית-קיצונית, והם מצליחים לשגשג במדינות כושלות במזרח התיכון. ציר זה כולל את חזבאללה בלבנון, חמאס והג'יהאד האסלאמי ברצועת עזה ובאיו"ש, החותיים בתימן, והמיליציות הפרו-איראניות בעיראק ובסוריה. המשטר האיראני אינו היחיד שחולם על אימפריה מוסלמית ברחבי העולם. בעוד הוא מפנטז על אימפריה שיעית, ארגון האחים המוסלמים, שמקורו במצרים, חולם על אימפריה מוסלמית סונית, וארגון אל-קאעדה מפנטז על השלטת הגרסה הקיצונית שלו של אסלאם סוני ברחבי העולם. המאבק בין הסונים לשיעים נמשך כבר מאות שנים ויש לו ביטויים גם בשנים האחרונות. איראן למשל, נלחמה בארגון הטרור הסוני דאעש (המדינה האיסלאמית). אך יש גם שיתופי פעולה בין המשטר האיראני השיעי לבין קבוצות סוניות-ג'יהאדיסטיות. חמאס הוא כמובן דוגמה מרכזית, אבל לא היחידה. לכל הקבוצות הללו יש לפחות אינטרס משותף אחד: לחסל את ישראל ("השטן הקטן") ואת ארצות הברית ("השטן הגדול"). זו גם הנקודה שבה האינטרסים של הציר האיראני-ג'יהאדיסטי מצטלבים עם אלו של רוסיה ושל סין, במסגרת המאבק על הדומיננטיות במזרח התיכון ובעולם.

המשטר האיראני והקבוצות הג'יהאדיסטיות השונות מאיימות על היציבות של המדינות הסוניות המתונות במזרח התיכון: ערב הסעודית, איחוד האמירויות, מצרים, ירדן, מרוקו, בחריין, עומאן ואחרות. המשטרים במדינות אלו מעוניינים להעמיק את קשרי הדיפלומטיה והמסחר שלהן עם המערב ולהפוך את המזרח התיכון לאזור יציב ומשגשג, אך עליהם לפעול בזהירות הן מול איראן, והן מול השפעות ג'יהאדיסטיות על הציבור המקומי שלהם. מדינות מוסלמיות רבות נוספות, באסיה ובאפריקה, ניצבות על הקווים עד שיתברר לאיזה צד כדאי להן להצטרף.

ואיפה ישראל במאבק הבין צירי?

מקומה הטבעי של ישראל הוא כמובן בציר המתון. מי שגדלו על הסכסוך הישראלי-ערבי ועל הרצון של כל מדינות ערב להשמיד את מדינת ישראל עם הקמתה, יתקשו אולי לזהות את השינוי שחל בפוליטיקה המזרח-תיכונית מאז שנת 1948. כולנו מכירים את הסכמי השלום הוותיקים עם מצרים שנחתמו בשנת 1979 ועם ירדן משנת 1994, ואת הסכמי אברהם עם איחוד האמירויות ועם בחריין משנת 2020, שאליהם הצטרפו גם מרוקו וסודן. בוודאי ששמענו על היוזמה מהעת האחרונה לנורמליזציה עם ערב הסעודית, שעל פי דעת רבים חמאס בקש לטרפדה במתקפת ה-7 באוקטובר. אבל אולי לא כולם זוכרים שכבר בשנת 1981 הציע יורש העצר הסעודי אז, הנסיך פהד בן עבד אל-עזיז אאל סעוד, את יוזמת השלום הסעודית הראשונה, אשר כללה, בין השאר, את הקביעה כי לכל מדינות המזרח התיכון, וישראל בכלל זה, הזכות להתקיים בשלום. עד לאותה עת לא הכירה שום מדינה ערבית, מלבד מצרים, בזכות קיומה של ישראל. הסעודים ביקשו לאותת בכך לאמריקאים על האינטרס המשותף לשתי המדינות: מאבק בהשפעת ברית המועצות באזור, על ידי יצירת קואליציה אנטי-סובייטית של מדינות ערב וישראל. עשרים שנה חלפו בלא שנעשה דבר כדי לקדם את ההסדר האזורי, עד שבשנת 2002 שבה ערב הסעודית לקדם את יוזמתה, הפעם בידי הנסיך עבדאללה. גם יוזמה סעודית זו קבעה במפורש כי מדינות ערב יכוננו יחסים נורמליים עם ישראל במסגרת שלום כולל, כי מדינות ערב וישראל יחיו בשלום אלה לצד אלה, וכי יובטח השלום והביטחון לכל מדינות האזור. היוזמה אומצה במלואה על ידי הליגה הערבית, שכוללת את כל המדינות הערביות.¹

האינטרס של מדינות ערב המתונות ברור - הן מעוניינות ביצירת קואליציה נגד כוחות שמאיימים על המשטרים שלהן - ברית המועצות בשנות ה-80 של המאה הקודמת ואיראן כיום, ובהתקרבות למדינות המערב, שיכולות לסייע מול שאיפות ההתפשטות של איראן, סין ורוסיה וגם להבטיח שגשוג כלכלי. אגב, התרגלנו לחשוב על מדינות הנפט כעל מדינות עשירות, אבל אחת המטרות העיקריות של ערב הסעודית בשנים האחרונות היא להבטיח שפע כלכלי לסעודים גם בתום עידן הנפט. גם האינטרס האמריקאי ברור - דומיננטיות במזרח התיכון - אם כי חשוב לציין שעד לא מזמן ארצות הברית היתה עסוקה הרבה יותר בזירות אחרות, והקטינה משמעותית את מעורבותה במזרח התיכון.

אבל מה האינטרס הישראלי? למה ישראל צריכה הסכמי שלום ונורמליזציה עם מדינות האזור? התשובה צריכה להיות לנו ברורה - זהו סוף הסכסוך הישראלי-ערבי. ברית ביטחון אזורית בין ישראל לבין מדינות ערב תהפוך את מדינת ישראל לעובדה קיימת ובלתי ניתנת לערעור. זהו הניצחון על המשאלה הג'יהאדיסטית להשמיד את מדינת ישראל. חשוב לא פחות, ברית כזו חיונית לישראל כדי לנצח את הציר האיראני-

1 | ראו שמעון שמיר "יוזמת השלום הערבית: שינוי היסטורי בעמדת העולם הערבי כלפי ישראל?" ישראל ויוזמת השלום הערבית 19 (עורך: אפרים לביא, אוניברסיטת תל אביב, 2010).

ג'יהאדיסטי. ברית ביטחון אזורית היא נכס ביטחוני אסטרטגי ראשון במעלה, חשוב לא פחות מחיל אוויר חזק ומאוגדות טנקים. ברית עכשיו היא נצחון לדורות.

אבל אנחנו עדיין לא שם. רכיב חשוב ביותר בפאזל הזה היא ערב הסעודית, המדינה העשירה ביותר במזרח התיכון ואחת המדינות הגדולות והחזקות ביותר באזור. תחת מנהיגה בפועל, יורש העצר הנסיך מוחמד בן סלמאן, ערב הסעודית מצויה בעיצומו של תהליך התקרבות היסטורי למערב, ונמצאת בקשרים כלכליים, דיפלומטיים ואסטרטגיים הדוקים עם ארצות הברית ואירופה.

ישראל וערב הסעודית היו על סף חתימה על הסכם נורמליזציה היסטורי ערב ה-7 באוקטובר. שבועיים לפני כן, ראש הממשלה בנימין נתניהו נסע לארצות הברית, בין השאר כדי לקדם את ההסכם המתקרב. ארצות הברית הובילה את המגעים בין הצדדים כחלק מתוכנית-על של הנשיא האמריקאי ג'ו ביידן לסלול את "מסדרון" ה-IMEC India-Middle East-Europe Economic Corridor, שיחבר מבחינה כלכלית, תחבורתית ודיפלומטית בין הודו, המזרח התיכון ואירופה. החתימה החסרה במסדרון הזה היא ישראל, אשר אפשר לתאר אותה, כמאמר שירם המפורסם של מאיר גולדברג וקורין אלאל, כחצי סיכה על מפת העולם או חצי סיכה בין סעודיה לים, שדרכה אמורות לעבור סחורות מצד לצד - מהמפרץ הפרסי לים התיכון ולהיפך. המדינה הזו היא ישראל, וזו [אחת הסיבות](#) שבגינן הסכם הנורמליזציה בין ישראל לערב הסעודית היה כל כך חשוב לארצות הברית ולמדינות המתונות.

כידוע, ההסכם הזה לא נחתם. מתקפת חמאס ב-7 באוקטובר טרפה, בינתיים, את הקלפים. על פניו, זה לא היה צירוף מקרים. מתקפת חמאס במועד הזה שירתה בצורה מובהקת הן את הרצון של חמאס למנוע ממדינת ישראל לגיטימציה אזורית ובינלאומית והן את האינטרס של הציר האיראני-ג'יהאדיסטי כולו למנוע התקרבות בין חברות הציר המתון. ואכן, כבר למחרת הטבח הנורא, התברר שזו ממש לא מלחמה רק ברצועת עזה, ורק בין ישראל לחמאס. חזבאללה, שגם היא כמו חמאס מהווה שלוחה של איראן בגבולותינו, הצטרפה למערכה. בהמשך גם החות'ים בתימן החלו לירות לעבר ישראל ואף לתקוף ספינות בים האדום. בכל החזיתות לא היה ספק לגבי קיומה של יד איראנית מכוונת, מממנת ומחמשת. ארסנל הטילים של חזבאללה שבעזרתו היא מאיימת על כמעט כל שטח מדינת ישראל, מרבית הטילים של החות'ים, וגם הנשק שחמאס השתמש בו כדי לבצע את הטבח הנורא - לכל אלה יש מקור איראני.

לאיראן טוב שישראל תהיה עסוקה במלחמות התשה עם שלוחותיה באזור ותיחלש בהדרגה. גם המשך המלחמה ברצועת עזה משרת את הציר האיראני-ג'יהאדיסטי. תמונות ההרס מהרצועה משמשות להתססת דעת הקהל במדינות המתונות נגד ישראל, והדבר מאיים על יציבות המשטרים המתונים ומקשה עליהם לשמר את קשריהם עם ישראל. על כן, התמשכות המלחמה הרב-זירתית מחלישה לא רק את ישראל אלא גם את הציר המתון כולו, וזה משרת את האינטרס האיראני.

עולה אפוא השאלה - אם המשך המלחמה משרת את האינטרס האיראני, כיצד ישראל יכולה לקדם את האינטרסים שלה ולהגן על עצמה מפני טבעת האש שאיראן בנתה סביב ישראל בעזרת השלוחות הג'יהאדיסטיות שלה ומפני האיום הגרעיני האיראני, שקרוב היום יותר מתמיד? לתפיסתי עולה תשובה ברורה: על מדינת ישראל לנצל את הצטלבות האינטרסים שלה, של המדינות המתונות באזור ושל מדינות המערב, שנפגעות גם הן מאיראן ומהמיליציות שלה. הגרעין האיראני מאיים על מדינות המזרח התיכון כולן, וטבעת האש האיראנית חונקת גם אותן. מצרים, למשל, [נפגעה מאוד](#) מתקיפות החות'ים על ספינות סחר שעוברות בים האדום בדרכן אל ומתעלת סואץ, והחות'ים מאיימים גם על [תוכניות הפיתוח](#) של ערב הסעודית לאורך חופי הים האדום. יתר על כן, הציר האיראני-ג'יהאדיסטי פוגע בכלכלה העולמית, מערער

את היציבות האזורית והמתחיות באזור עלולה אף להדרדר למלחמת עולם. מדינות רבות, במזרח התיכון ובמערב, ישמחו לשתף פעולה במאבק נגד המשטר האיראני ונגד הציר הג'יהאדיסטי.

את הניצנים של שיתוף הפעולה הזה ראינו והרגשנו כולנו בלילה שבין ה-13 ל-14 באפריל, 2024. אז תקפה איראן לראשונה את ישראל באופן ישיר, באמצעות למעלה מ-300 טילים בליסטיים, טילי שיוט וכלי טיס בלתי מאוישים. המתקפה האיראנית נחלה כישלון. כ-99 אחוזים מהשיגורים יורטו. ההצלחה הפנומנלית בבלימת המתקפה האיראנית לא הייתה רק של ישראל. ארצות הברית, בריטניה וצרפת שלחו לאוויר מטוסי קרב; מטוסים ירדניים יירטו כטב"מים שטסו דרך המרחב האווירי של ירדן; לפי דיווחים שונים, מטוסים אמריקאים המריאו מבסיסים בערב הסעודית והיא ואיחוד האמירויות שיתפו את ישראל וארצות הברית במודיעין שסייע בבלימת המתקפה. במילים אחרות, זו הייתה תצוגת תכלית ליכולת של קואליציה אזורית בתמיכה מערבית לפעול בשיתוף פעולה מול האיום האיראני. ירדן, ערב הסעודית ואיחוד האמירויות לא עשו לנו טובה. הן גם לא סייעו לנו כי הן אהבות אותנו. הן עשו זאת כי זה האינטרס שלהן, וכי איראן היא איום משותף. שותפות האינטרסים הזאת היא בדיוק הבסיס שעליו יכולה להיבנות ברית הביטחון האזורית שיהיו שותפים לה כל הכוחות המתונים באזור, בתמיכת ארצות הברית והמערב. ברית ביטחון כזאת תהיה הנכס הביטחוני האסטרטגי והחשוב ביותר של ישראל מאז הסכם השלום עם מצרים, ואולי מאז ומתמיד.

אז מה זו ברית ביטחון אזורית?

ברית ביטחון אזורית היא מערכת רב-מדינתית של הסכמים שמסדירים את היחסים בין המדינות החברות בברית ואת ההגנה על האינטרסים המשותפים שלהן. ברית ביטחון אזורית מאפשרת למרחב גיאוגרפי רחב להיות מוגן באמצעים הדדיים, תוך הבטחת ניצול היתרונות היחסיים של המדינות השונות. הברית מבוססת על מספר עקרונות מרכזיים: שיתוף פעולה צבאי, מודיעיני, כלכלי ותשתיתי; התמודדות עם איומים אזוריים ועל-אזוריים ועמידה משותפת מולם; ותמיכה כלכלית ודיפלומטית. בנוסף לביטחון, ברית המדינות המתונות במזרח התיכון יכולה להבטיח לחברותיה צמיחה כלכלית והסכמי סחר, יצירת מסדרון תחבורתי ("מסילת השלום"), הזנקת היי-טק אזורי, טיפול במשאבי טבע, בסוגיות סביבתיות חוצות גבולות ובמשבר האקלים, קידום תיירות ועוד. לטווח הארוך ברית ביטחון אזורית תהיה הבסיס לכינון סדר אזורי חדש במזרח התיכון.

ברית ביטחון אזורית תוכל להבטיח למדינת ישראל יתרונות נוספים. כבר הזכרנו את ישוב הסכסוך הישראלי-ערבי ואת החלשת הציר האיראני-ג'יהאדיסטי וחיסול הרעיון שאפשר להשמיד את מדינת ישראל. פעולה במסגרת קואליצית המדינות המתונות ומדינות המערב חיונית גם להסרת האיום מצד חזבאללה. היא תאפשר להפעיל אמצעים דיפלומטיים, כלכליים ואם יהיה צורך גם צבאיים, כשהמטרה היא הרס התשתיות הצבאיות של חזבאללה מצד אחד, וחיזוק מדינת לבנון שזקוקה לשיקום וליציבות, מצד שני. מדינות חלשות משרתות את האינטרס של איראן ולכן חיזוק לבנון וחיבורה לציר המתון הוא אינטרס של ישראל. באופן דומה, ברית ביטחון אזורית תאפשר לישראל לחולל מהפך גם בקרב הפלסטינים, שכן זה יאפשר לנתק אותם מהציר האיראני ולחבר אותם לציר המתון.

חיבור הפלסטינים לציר המתון - אינטרס ישראלי

כדי לחבר את הפלסטינים לציר המתון, על מדינת ישראל לפעול בשני מישורים: להבטיח שמנגנוני השלטון הפלסטינים ברצועת עזה ובגדה המערבית הם מתונים ולא ג'יהאדיסטים, ולהבטיח לחיבור הפלסטיני

אופק של עצמאות, ביטחון ושגשוג, או במילים אחרות - אופק של מדינה פלסטינית עצמאית ומפורזת שמתקיימת בביטחון לצד מדינת ישראל. בעוד זה האופק, את הדרך לשם יש לסלול על ידי מעורבות של ישראל ושל מדינות האזור המתונות בכל התהליכים שקשורים בבניית מנגנוני השלטון הפלסטיני. זאת, כדי להבטיח שאלו לא יהיו ג'יהאדיסטים, שמערכת החינוך תעבור דה-רדיקליזציה ודה-חמאסיזציה, ושהמדינה הפלסטינית תהיה מפורזת.

איך מתקדמים מכאן?

- על ממשלת ישראל להודיע שהיא מתקדמת לסיוס המלחמה כחלק ממהלך גיאואסטרטגי שלם, שכולל נורמליזציה של יחסי מדינות ערב עם ישראל והקמת ברית ביטחון אזורית (ברית אברהם) עם מדינות ערב המתונות ובתמיכת ארצות הברית ומדינות מערביות.

- על הממשלה להצהיר שמדינת ישראל מחויבת לרעיון שתי המדינות, בתנאי שתוקם מדינה פלסטינית מפורזת ושוחרת שלום, שישראל תוכל לחיות בבטחה לצידה. ישראל לא משלמת דבר על הצהרה כזו כיוון שבצידה מגיעה דרישה לתהליך יסודי בקרב הפלסטינים שיכלול דה-רדיקליזציה, שינוי מערכת החינוך ומאבק אמיתי בטרור. מדובר בתהליך הדרגתי וממושך שבמהלכו יהיה לישראל מרווח רחב של פעולה וביטחון. יתר על כן, הצהרה כזו תביא רווחים מיידיים לישראל: חיזוק התדמית של ישראל בעולם וסיוע בהליכים המשפטיים המתנהלים נגד ישראל וישראלים, בין השאר בבתי הדין הבינלאומיים בהאג.

- על ישראל ליזום, בשיתוף ארצות הברית, ועידה אזורית-מערבית, שתעסוק ב-:

- * קביעת מתווה לשלטון זמני ברצועת עזה, צעדים למניעת חזרה של חמאס, פרטי תוכנית השיקום והדה-רדיקליזציה של רצועת עזה והתנאים להעברה, בבוא העת, של השלטון ברצועת עזה לידי שלטון פלסטיני מתון, יציב ונקי משחיתות.

- * הבטחת קיום החלטה 1701 בגבול הצפון.

- * הנחת היסודות להקמת ברית ביטחון אזורית.

יש לזכור שהמצב באזור דינאמי ושהמשך ההימנעות של ממשלת ישראל מלפעול באופן המוצע ברוך בסיכונים כבדים: מדינות הציר הסוני המתון יתקרבו (כפי שעשו בעבר וכפי שכבר יש חשש שקורה) לאיראן, לרוסיה או לסין; ארצות הברית יכולה (כפי שעשתה בעבר) "למשוך ידיה" מהמזרח התיכון; הסכמי השלום עם מצרים וירדן והסכמי אברהם עשויים להיפגע; וימשך הפיחות בתמיכה העולמית בישראל, בדגש על העולם המערבי. כל אלו עלולים להוביל את מדינת ישראל למצב גרוע יותר מהמצב האסטרטגי שהיה קיים לפני ה-7 באוקטובר: התחזקות הציר האיראני-ג'יהאדיסטי, החלשת הציר המתון, החלשת מדינת ישראל צבאית (בעקבות פגיעה באספקת נשק), מדינית וכלכלית. כל אלו תהליכים שכבר מתרחשים.

לעומת זאת, יתרונות המהלך המוצע ברורים: ישראל יוזמת ואקטיבית, חוזר הגיבוי העולמי לישראל, חיזוק בריתות, מיצוי אינטרסים משתלבים שלנו ושל מדינות ערב והמערב במאבק אזורי ובין-לאומי בכוחות קיצוניים, הצבת ישראל כגורם חזק במרכז הגאופוליטיקה העולמית והצירים המתהווים; מיצוי ההישגים הצבאיים והגיבוי העולמי להשגת המטרות של מיטוט שלטון חמאס, השבת החטופים והכרזה ישראלית על סיוס המלחמה; התחייבות לשיקום הרצועה על ידי מדינות ערב ומדינות המערב; הסרת האיום של

חזבאללה בעזרת קואליציה אזורית-בינלאומית; הבטחת ביטחון ישראל בכל מרחביה לדורות: מאבק בשאיפות הפלסטיניות להשמדת ישראל וחיבורם לציר המתון, חיזוק ביטחון אזורי (מול רצועת עזה, בצפון ומול איראן), הכרה בישראל על ידי מדינות ערב ומות הפנטזיה על השמדת מדינת ישראל.

(ספרן של ד"ר רונית לוין-שנור ופרופ' דפנה יואל "היום שאחרי המלחמה: לקראת ברית ביטחון אזורית" יתפרסם בהמשך השנה).

ד"ר רונית לוין שנור, היא חברת סגל באוניברסיטת תל אביב.

היא הקימה, יחד עם פרופ' דפנה יואל, בשבוע שאחרי ה-7.10 את "פורום היום שאחרי המלחמה", ולאחר מכן גם את תנועת "האינטרס הישראלי".

ספרן של ד"ר לוין-שנור ופרופ' יואל, "היום שאחרי המלחמה: לקראת ברית ביטחון אזורית" עתיד להתפרסם אחרי החגים.

חוסן במבחן:

התמודדות עם פינוי המוני במלחמת חרבות ברזל

ד"ר ענת אברהמי מרום, 2024 | שנה ל-7 באוקטובר

מבוא

מלחמת "חרבות ברזל", שהחלה ב-7 באוקטובר 2023, שינתה באופן מהותי את חיי רבים מאזרחי מדינת ישראל, ובמיוחד את חייהם של המפונים מאזורי העימות בצפון ובדרום. תהליך הפינוי, על כל המורכבות והאתגרים שהוא מביא עימו, העלה שאלות מרכזיות בנוגע לחוסן האישי והקהילתי של המפונים. מאמר זה מתייחס לסוגיית החוסן בקרב מפונים מנקודות המבט של העבר, ההווה והעתיד, תוך התמקדות בלקחים שנלמדו ובצעדים שניתן לנקוט כדי לשפר את החוסן בקרב אוכלוסיות אלו בעתיד.

חוסן

חוסן חברתי נתפס כיכולת של יחיד, קהילה או עם להתמודד בהצלחה עם אירוע קשה, להתאושש מתוצאותיו ולחזור לחיי היומיום בזמן קצר ככל האפשר (קמחי ואחרים, 2020). הגדרה אחרת מדגישה גם את היבט האדפטציה ורואה בחוסן חברתי כ"יכולתה של מערכת חברתית (פרט, משפחה, קהילה) להכיל, להגיב ולהתאים עצמה למצבים קיצוניים של משבר, לחזור לתפקוד מיטבי בזמן הקצר ביותר עם תום המצב המשברי, ולפתח יכולות הסתגלות למצבי משבר עתידיים" (מתחברים לחוסן בחירום, 2017).

חוסן קהילתי עוסק ביכולתה של קהילה להתמודד עם משברים או שיבושים העלולים להתרחש בקרבה. חוסן קהילתי כולל ממדים מוחשיים וחברתיים של מוכנות הקהילה למצב של מצוקה או אירוע לחץ וליכולות האדפטיביות שלה להתמודד עם מצבים אלה (Norris, Stevens, Pfefferbaum, Wyche, & Pfefferbaum, 2008). פלד וסנדר (2007, עמ' 5) מגדירים חוסן קהילתי כ"יכולת של הקהילה לנקוט פעולה מכוונת לשיפור היכולת האישית והקולקטיבית של תושביה ומוסדותיה להגיב ביעילות על שינוי ביטחוני, חברתי או כלכלי ולהשפיע על מהלכו ועל השלכותיו העתידיות על הקהילה". החוסן הקהילתי עוסק בכל הנוגע לתפיסת הפרט את קהילתו במובנים של רשתות חברתיות, הון חברתי, תמיכה חברתית, קשרים חברתיים ומחויבויות (Kaniasty & Norris, 2000). לצד מדדים של פיתוח והשקעה של משאבי הקהילה, כולל התמיכה הניתנת על ידי הקהילה לחברי הקהילה בעת משבר (Paton, & Gow, 2008 ; Norris et al., 2008). חוסן קהילתי נתפס כגורם בעל תרומה ניכרת להתמודדות של קהילה עם אסונות גדולים ומשברים ועם יכולתה להתמודד עם השלכותיהם (Wyche et al., 2011).

העבר - לפני 7 באוקטובר 2023

עד ל-7 באוקטובר, נושא החוסן בקרב מפונים לא זכה לתשומת לב מספקת במסגרת התפיסה הביטחונית של ישראל. במהלך מלחמת לבנון השנייה, למרות ההפגזות הארטילריות הכבדות שהעורף הישראלי ספג, לא הופעלו תוכניות לפינוי תושבים. גם במצעים מאוחרים יותר, כמו "צוק איתן" ו"שומר החומות", נאלצו התושבים לעיתים להתפנות מבתיים באופן עצמאי, ללא סיוע ממשלתי. התארגנויות אזרחיות ומקומיות ניסו לפצות על היעדרה של הממשלה, אך גם הן לא הצליחו לספק את התמיכה הנדרשת. בדו"חות מבקר המדינה, שפורסמו לאחר כל מבצע, עלתה הביקורת על היעדר תוכניות ממשלתיות מסודרות לפינוי וקליטת אוכלוסייה בעת חירום. נוכח הכשלים המערכתיים המתמשכים, הקמתה של רשות החירום

הלאומית (רח"ל) לפני כ-16 שנים הייתה צעד חשוב בכיוון הנכון. עם זאת, גם רח"ל נתקלה בקשיים במהלך העימותים האחרונים, וההמלצות לחיזוקה והכנתה למצבי חירום לא תמיד יושמו במלואן.

ההווה - מצב החוסן כיום

בשיא המלחמה פונו כ-330 אלף תושבים מהדרום ומהצפון, וכיום, נכון לאוגוסט 2024, על פי נתוני רשות האוכלוסין, מפונים כ-68,500 תושבים מהצפון וכ-7,000 מיישובי הדרום (לאחר שכ-51,000 אלף תושבים קיבלו מענק שיבה או הצהירו על חזרה לביתם). הפינוי המסיבי של אוכלוסיות שלמות מעמיד במבחן את החוסן האישי והקהילתי של המפונים, תוך התמודדות עם אתגרים מתמשכים.

מאז תחילת המלחמה, אנו עדים לשיפור משמעותי בטיפול במפונים. ארגונים כמו הקואליציה הישראלית לטראומה ומרכזי החוסן פועלים באופן אינטנסיבי כדי להעניק תמיכה פסיכו-חברתית למפונים. הפעילות כוללת סדנאות התמודדות עם טראומה, טיפולים קבוצתיים, והכשרה מקצועית לצוותי שטח הפועלים עם המפונים במקומות שונים ברחבי הארץ. בנוסף, מתקיימות פעילויות מיוחדות להורים ולילדים, שמטרתן לשמר תחושת נורמליות ולספק מסגרת תומכת בתקופת המעבר הקשה.

על פי מחקר שנערך לאחרונה (קמחי, מרציאנו, אשל, קאים ועדיני, 2024) המפונים דיווחו על רמות נמוכות משמעותית של חוסן לאומי וקהילתי בהשוואה לאוכלוסייה הכללית בישראל. כמו כן, נמצאו אצלם רמות גבוהות יותר של תסמיני דחק ותחושות סכנה, לצד רמות נמוכות של תקווה ומורל. הממצאים מראים גם כי מפוני הדרום סובלים מתסמיני פוסט-טראומה חמורים יותר בהשוואה למפוני הצפון, אך מציגים מורל גבוה יותר.

הטראומה הממושכת, חוסר הוודאות לגבי העתיד ואובדן תחושת הביטחון האישי והקהילתי ממשיכים להכביד על המפונים. ההיעדרות הממושכת מהבתים, התחושה שאין פתרון בטוח הקרוב, וההתמודדות עם מצבים בלתי צפויים, כמו מעבר תכוף בין מקומות מגורים, מעמידים במבחן את יכולת העמידות והחוסן של המפונים. כל אלו מאתגרים את יכולתם להמשיך בתפקוד נורמטיבי, למרות הקשיים העצומים.

העתיד - מה הלאה?

מבט לעתיד מדגיש את הצורך בהמשכיות ושימור הפעולות החשובות שכבר מתקיימות במהלך תקופת הפינוי הנוכחי, לצד פיתוח תוכניות ארוכות טווח לחיזוק החוסן של המפונים גם לאחר חזרתם לבתיהם. תהליכים אלו מחייבים גישה מותאמת אישית, המשלבת בין תמיכה פסיכו-חברתית, כלכלית וחינוכית, תוך התחשבות בפיזור הגאוגרפי של המפונים והאתגרים שהם עומדים בפניהם.

שלב ראשון: המשך התמיכה במפונים בזמן הפינוי

1. המשך חיזוק מרכזי חוסן קהילתיים

מרכזי החוסן הקהילתיים מהווים כיום עוגן מרכזי בהתמודדות עם מצבי חירום, ולכן יש להמשיך ולתמוך בפעילותם השוטפת. יש להבטיח שמרכזים אלו ימשיכו לספק שירותים פסיכו-חברתיים נרחבים, ושהם יגיעו לכל מקום בו שוהים המפונים, בין אם באמצעות מרכזים ניידים או אזוריים. תמיכה זו צריכה להמשיך ולכלול ייעוץ פסיכולוגי, סדנאות קבוצתיות, ושירותי בריאות נפשיים המותאמים אישית לצרכים של כל מפונה.

2. המשך הבטחת הרצף החינוכי

מערכת החינוך ממשיכה לשמש כעוגן חיוני בשגרת החיים של הילדים המפונים. חשוב להמשיך ולהבטיח שילדים אלו ימשיכו לקבל חינוך איכותי, בין אם במסגרת בתי ספר מקומיים, מסגרות חינוך זמניות או חינוך מרחוק. יש להמשיך ולהכשיר מורים ומדריכים חינוכיים לעבודה עם תלמידים המתמודדים עם טראומה ואי-ודאות, כדי להבטיח שהם יזכו לתמיכה המתאימה.

3. המשך התמיכה הכלכלית ומניעת פגיעה כלכלית

יש להמשיך ולספק תמיכה כלכלית משמעותית למפונים, כדי למנוע הידרדרות כלכלית נוספת. התוכניות הכלכליות הקיימות צריכות להמשיך ולספק מענקי סיוע, פיצוי על אובדן הכנסות, והבטחת תנאי מחיה נאותים למפונים, תוך התחשבות בצרכים הייחודיים של כל קהילה.

שלב שני: שיקום ותמיכה לאחר החזרה הביתה

1. חיזוק תחושת השייכות והקהילתיות

עם חזרת המפונים לבתיהם, יש לשים דגש על חידוש תחושת השייכות לקהילה המקורית. יש לעודד פעילויות קהילתיות, מפגשים חברתיים, ותמיכה הדדית, כדי לחזק את הקשרים החברתיים שנפגעו עקב הפיזור הגאוגרפי בזמן הפינוי. חשוב גם לשקם מוסדות קהילתיים שנפגעו ולהחזירם לפעולה במהירות האפשרית, כדי להבטיח חזרה לשגרה במהירות האפשרית.

2. שיקום מערכת החינוך המקומית

מערכת החינוך צריכה להיות משוקמת בצורה מיידית עם חזרת התושבים. יש לוודא שהילדים שחוזרים לבתיהם יוכלו להמשיך את לימודיהם ללא הפרעות נוספות, ולהבטיח שהתלמידים יקבלו תמיכה נפשית וחברתית במסגרת בית הספר. בנוסף, יש להעניק הכשרה לצוותים החינוכיים שיטפלו בילדים שחוו טראומה, כדי לוודא שהם מקבלים את הכלים הנדרשים לחזרה חלקה ללימודים.

3. תמיכה פסיכולוגית מתמשכת

לאחר החזרה לבתיהם, חשוב להמשיך ולספק תמיכה פסיכולוגית למפונים. תוכניות טיפוליות לטווח ארוך צריכות לכלול טיפולים אישיים וקבוצתיים, וכן פעילויות קהילתיות שמטרתן לשמר תחושת נורמליות ולחזק את החוסן הנפשי. מומלץ גם לקיים מעקב שוטף אחרי מצבם הנפשי של המפונים, כדי לזהות בעיות פוטנציאליות בשלב מוקדם ולהתערב בהתאם.

4. תמיכה כלכלית ושיקום תשתיות

השיקום הכלכלי הוא קריטי לחזרתם לשגרה של המפונים. יש להבטיח שיקום מהיר של מקומות עבודה, תשתיות, ועסקים קטנים שנפגעו במהלך הפינוי. כמו כן, יש לפתח תוכניות שיקום ארוכות טווח שתתמוכנה בשיקום מלא של קהילות שלמות, תוך מתן דגש על פיתוח כלכלי וחברתי כאחד.

5. המלצות יישומיות לקובעי מדיניות

פיתוח תוכניות פינוי מותאמות קהילה: יש לפתח תוכניות פינוי מותאמות לכל קהילה, תוך התחשבות במאפיינים הייחודיים שלה ובצרכים הספציפיים של התושבים.

הקמת מערך מעקב ארוך טווח: מומלץ להקים מערך מעקב ובקרה שיבחן את מצבם של המפונים לאורך זמן, הן במהלך הפינוי והן לאחר חזרתם לבתיהם, ויוודא שהתמיכה הנדרשת ניתנת במלואה.

תקצוב ייעודי לשיקום וחיזוק הקהילות: יש להבטיח תקצוב ייעודי לשיקום תשתיות, מוסדות חינוך, ומוסדות קהילתיים שנפגעו, ולתת עדיפות להחזרת הקהילות לתפקוד מלא ככל האפשר.

יישום המלצות אלו יוכל לסייע לחיזוק החוסן של המפונים במהלך ולאחר הפינוי, ולשפר את יכולתם להתמודד עם משברים עתידיים.

רשימת מקורות:

קמחי ש', מרציאנו ה', אשל י', קאים א', עדיני ב' (2024). **השוואות רמות החוסן ומדדי התמודדות בין האוכלוסייה המפונה והאוכלוסייה הכללית בישראל במהלך מלחמת "חרבות ברזל"** (דוח מחקר). https://med.tau.ac.il/sites/medicine.tau.ac.il/files/media_server/all-units/GABI/report%2030.03.24.pdf

קמחי, ש., מרציאנו, ה., אשל, י., עדיני, ב. (2020). **חוסן בימי קורונה**. המכללה האקדמית תל-חי ואוני' ת"א. **מתחברים לחוסן בחירום, מודל שיתוף פעולה בינמגזרי**. (2017). השולחן העגול במשרד ראש הממשלה בשיתוף רשות החירום הלאומית במשרד הבטחון.

פלא, ד., סנדה, א. (2007). **מרכז חוסן קהילתי**, השירות לעבודה קהילתית משרד הרווחה והשירותים החברתיים.

Kaniasty, K., & Norris, F. (2000). Help-seeking comfort and receiving social support: The role of ethnicity and context of need. *American Journal of Community Psychology*, 28, 545-582.

Norris, F. H., Stevens, S. P., Pfefferbaum, B., Wyche, K. F., & Pfefferbaum, R. L. (2008). Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness. *American journal of community psychology*, 41(1-2), 127-150.

Paton, D., & Gow, k. (2008). Rising from the ashes: Empowering the Phoenix. In: k. Gow & D. Paton (Eds.), *The phoenix of natural disasters: Community resilience*. (pp. 1-9). Nova Science Pub Incorporated.

Wyche, K. F., Pfefferbaum, R. L., Pfefferbaum, B., Norris, F. H., Wisnieski, D., & Younger, H. (2011). Exploring community resilience in workforce communities of first responders serving Katrina survivors. *American journal of orthopsychiatry*, 81(1), 18-30.

ד"ר ענת אברהמי מרום, היא חוקרת מנוסה בניהול מחקרים חברתיים יישומיים, המתמחה בבחינת מודלים לבניית חברה משותפת ובחקר סוגיית החוסן בחברה הישראלית. היא מובילה מחקרים עבור ארגונים שונים, ביניהם מכון הרטמן, הקואליציה הישראלית לטראומה ושתיל, במטרה לבחון את יישום התכניות החברתיות והשגת המטרות הרצויות. בנוסף, ד"ר מרום עומדת בראש יחידת מחקר והערכה במרכז גבעת חביבה ומשמשת כמרצה במרכז האקדמי רופין.

נאומי הממשל האמריקאי על המלחמה:

האם הנרטיב הפרו-פלסטיני חלחל לגורמים רשמיים?

ענבר נוי פרייפלד, 2024 | שנה ל-7 באוקטובר

הקדמה

ב-10 באוקטובר 2023, רק 3 ימים לאחר המתקפה הרצחנית של חמאס, נשא נשיא ארצות הברית ג'ו ביידן נאום שבו גינה באופן חריף את חמאס. בנאום הוא הדגיש את המחויבות העמוקה של ארה"ב לישראל, מעבר להתחייבות הקבועה הנוגעת ליחסים המיוחדים שבין המדינות, ואף הזהיר מדינות אחרות מלהתערב באזור. נאום זה נחקק היטב אצל אזרחי ישראל והבהיר שיש לה בת ברית חשובה במאבקה הצודק מול חמאס. עם זאת, מאז חודש אוקטובר, ובמיוחד לאחר הכניסה הקרקעית של צה"ל לרצועת עזה, החלו הפגנות משמעותיות ברחבי ארה"ב, ובפרט בקמפוסים, אשר הביעו ביקורת חריפה על ישראל, תוך תמיכה בפלסטינים ברצועת עזה, שאף הגיעה במקרים מסוימים עד לתמיכה והצדקה של חמאס וגורמי טרור אחרים. מיליוני אמריקאים יצאו לרחובות במחאה על פעילות ישראל ברצועת עזה, כאשר הדרישות כלפי הממשל האמריקאי נגעו למספר נושאים שונים, וביניהם, טענות להתערבות בשל הרעבה מכוונת של ישראל ברצועת עזה ומניעת סיוע הומניטארי, וכן טענות אודות צורך בהפסקת הסיוע הצבאי לישראל בשל טענות שהיא מבצעת רצח עם באזרחי הרצועה.

הפופולאריות של ההפגנות הללו והדומיננטיות של הנרטיבים הפרו-פלסטינים ברשתות החברתיות ובקרב אזרחים רבים בארה"ב, העמידה את הממשל האמריקאי בדילמה בנוגע לאופן הביטוי של מדיניותה כלפי ישראל, וכן הביטויים של מדיניות זו בשיח הפוליטי הציבורי. הבחירות בארה"ב, שצפויות להתקיים בנובמבר 2024, והביקורת הרחבה העמידו את בכירי הממשל באתגר שדרש מהם להתבטא בסוגיית המלחמה והתמיכה בישראל באופן שלא יפגע בלגיטימציה שלהם בתוך המדינה. מאמר זה ינסה לעמוד על המגמות והשינויים בשיח הפוליטי בקרב הממשל האמריקאי, בקשר למלחמה, ויבדוק באיזו מידה השפיעו ההפגנות על השיח הציבורי בקרב בכירי ממשל אמריקאי בנושא המלחמה. בתוך כך, אתייחס לבחינת הנרטיבים המרכזיים בסוגייה. מהצד האחד, השיח העוסק בסיוע הומניטארי לרצועת עזה והגנה על אזרחים עזתיים ומן הצד האחר, היבטי התמיכה בישראל, המתבטאים בפרט בהתחייבות לתמיכה צבאית ובנושא שחרור החטופים.

הגנה על אזרחים ברצועת עזה וסיוע הומניטארי

אחת מהטענות המרכזיות נגד ישראל נגעה למשבר ההומניטארי ברצועת עזה. מפגינים פרו-פלסטינים רבים ניסו לקדם, במסגרת הטענות לכך שישראל מבצעת רצח עם ברצועה, טענות כי מתבצעת הרעבה מכוונת. הטענות האלו, שאף היו מגובות בדו"חות של האו"ם, אשר הצביעו על משבר תזונתי חמור ורעב בעזה, התבררו בדיעבד, על פי [מחקר של ד"ר עו"ד תמי קנר](#), כלא מבוססות וחלקיות מבחינת נתונים, נוכח הסיוע ההומניטארי שאכן מגיע לרצועת עזה. ככלל, טענות מצד גורמים פרו-פלסטינים הדגישו כי על ארה"ב להתבטא באופן יותר נחרץ כנגד פגיעה, לטענתם מכוונת, באזרחים פלסטינים.

[בנאומו של הנשיא ביידן מאמצע אוקטובר 2023](#), עלה שרק כ-7% מתוכן הנאום עסק בסוגייה ההומניטארית

וההגנה על הפלסטינים.¹ זאת, בעוד שהמחאות הפרו-פלסטיניות במדינה החלו כבר ב-8 באוקטובר. הנשיא ביידן בחר למסגר את הדאגה לפלסטינים סביב מספר סוגיות. ראשית, קריאה לצד הישראלי לפעול בזהירות על אף הזעם המוצדק על המתקפה הרצחנית של חמאס. שנית, כבר אז התחיל הנשיא ביידן לספק תשובות בנוגע לדרישות אודות הסוגייה ההומניטארית שעלתה בהפגנות ובטענות של פרו-פלסטינים, בדמות הבטחה לסיוע הומניטארי אמריקאי לרצועת עזה, אף שלא ניתן לדעת אם פעל כך כתוצאה ישירה בעקבות ההפגנות. ככלל, ניתן לראות שבחודש אוקטובר ביידן הקפיד על מסגור שהדגיש את הרצחניות של חמאס, תוך דה-לגיטימציה של השלטון שלו ברצועת עזה, לצד מתן לגיטימציה והכלה של התגובה הישראלית, והבטחה לשמירה על ההיבט ההומניטארי והדגשה של הצורך לפעול בעזה בזהירות ובאופן חוקי. **מכוון שהפעילות הקרקעית בשלב זה הייתה מוגבלת, ניתן להניח שהנשיא ביידן יכול היה לשמור על לגיטימציה פנימית באמצעות מתן לגיטימציה ברמה הרטורית לפעולה קרקעית ברצועת עזה תוך שמירה על החוק וציון מחויבותם של האמריקאים לנושא ההומניטארי.**

האתגר המשמעותי יותר נולד לאחר כניסת כוחות צה"ל לרפיח. הביקורת בציבור האמריקאי הייתה רבה עוד לפני כניסת ישראל לרפיח, וזו הלכה והתגברה ככל שהפעולה הצבאית המשיכה. הפעולה העמידה במבחן את המשך התמיכה המשמעותית האמריקאית, הצבאית והרטורית, שניתנה לישראל, וכן את הלגיטימציה הפנימית של ממשל ביידן. כאשר בוחנים את נאומו של ביידן מסוף חודש מאי 2024, בחלקים שבהם הוא דן על המצב ברצועת עזה, בניגוד לאוקטובר, כ-17% עסק בנושא ההומניטארי ובפגיעה באזרחים עזתיים. הנשיא ביידן המשיך להדגיש כי הוא מחויב לביטחונה של ישראל, אך נתן בנאום זה יותר משקל למחויבות למצוא פתרון ל"יום שאחרי חמאס", שיאפשר ביטחון לתושבי רצועת עזה, וכן ביקר את הנרטיב הקיים בישראל של "הניצחון המוחלט". כדאי לשים לב לעוד שני היבטים בנאום ביידן מחודש מאי, אשר שונים מנאומו מחודש אוקטובר: הראשון, הנשיא ביידן שם דגש רב יותר על הזכות של הפלסטינים להגדרה עצמית, ולחופש מהמלחמה. הוא ציין את הסבל הפלסטיני, וטען כי הסכם הוא הדרך היחידה להגיע לכך. **בעוד לא מדובר בשינוי משמעותי מדברים שנאמרו על ידי הממשל האמריקאי, ואף על ידי ממשלים קודמים, לפני המלחמה, ניתן לקשר את הדגש על הדברים הללו לביקורת הציבורית שנגעו לזכות ההגדרה של מדינה פלסטינית. עם זאת, בניגוד לנרטיב הפרו-פלסטיני שלפיו ישראל היא קולוניאליסטית ששולטת באופן מלא ברצועת עזה, הנשיא אפילו לא רמז לדבר שכזה והתמקד בצורך לספק שלטון חלופי ראוי ברצועה. לצד זאת, הנשיא ביידן גם ציין את התמונות הקשות שעלו בעקבות המבצע ברפיח ומהתקיפות הישראליות נגד חמאס, ובכך הביע ביקורת, גם אם מרומזת, על פעילות ישראל באזור. אם כך, ניתן לומר שבשלב זה הביקורת הציבורית שהובעה במחאות רבות, בפרט בקמפוסים, כבר הייתה בשיאה וכי הייתה לה השפעה מסוימת על הדגשים שניתנו, ברמה הרטורית, על ידי ממשל ביידן.**

תמיכה בישראל ודרישות להחזרת החטופים

התמיכה האמריקאית בישראל ניכרה לא רק במישור הרטורי, אלא גם בסיוע צבאי. בעוד שהתמיכה האמריקאית בישראל היא ארוכת שנים ומבוססת על יחסים מיוחדים ונתפסת לרוב כחלק טבעי ממדיניות החוץ האמריקאית, הרי שהלחץ מבית שהופעל על ממשל ביידן היה משמעותי, בעיקר בהקשר המשך הסיוע הצבאי לישראל. **הטענות שישראל מבצעת פשעי מלחמה, ובפרט רצח עם - אשר אף הגיעו לבית הדין הבין-לאומי לצדק (ICJ) - העמידו במבחן קשה את התמיכה האמריקאית בישראל, ובעיקר איימו על הלגיטימציה הפנימית ואף הבין-לאומית של מעשיה בהקשר המלחמה.**

בהסתכלות על [הצהרתו של מזכיר המדינה האמריקאי, אנטוני בלינקן](#), מתחילת נובמבר 2023, זמן קצר לאחר תחילת המערכה הקרקעית, ניתן לראות כי כ-29% מנאומי עסק בהבעת תמיכה בביטחונה של ישראל והבעת מחויבות אמריקאית לשמירתה, גינוי פשעי חמאס וכן הבטחה להחזרת החטופים. ככלל, מזכיר המדינה בלינקן דיבר במפורט על זוויות ה-7 באוקטובר, שאף חזה בהן בביקורו בישראל, והדגיש את המחויבות האישית שלו, ושל ממשל ביידן כולו, להגן על ישראל מפשעי חמאס ואף מפעילויות של איראן ומדינות עוינות אחרות באזור. לצד הכרה בבעיות בצד העזתי, מבחינת המשבר ההומניטארי וסבל של אזרחים, בלינקן הקפיד לציין גם את השימוש הציני שעושה חמאס במתקנים אזרחיים לצרכים צבאיים. דגש חשוב נוסף, כמובן, הוא הצורך להגיע לסיום המלחמה שמחייב גם את שחרור החטופים. **לצד נאומו של הנשיא ביידן בסוף אוקטובר, גם כאן נראה שהממשל האמריקאי הרגיש שברמה הרטורית, על אף הביקורת מבית, יש לו לגיטימציה להמשיך להדגיש את התמיכה בישראל וגינוי פשעי החמאס, לצד שחרור החטופים, כחלק אינטגרלי מהמדיניות האמריקאית בהקשר המלחמה.**

בדומה לנאום מנובמבר, [הצהרתו של בלינקן](#) במענה לתקשורת, בדרכו חזרה לארה"ב לאחר ביקורו בקהיר בתחילת יוני 2024, בנוגע למשא ומתן להשבת החטופים, עסקה בכ-30% מתוכנה בנושא התמיכה בישראל. אך בעוד, שבאופן טבעי, השיח בנובמבר הדגיש יותר את זוויות חמאס, השיח בחודש יוני, כעבור 7 חודשים, נגע יותר לצורך להגיע לעסקה, אשר תחזיר את החטופים ותביא להסכם הפסקת אש. לכאורה, העברת משקל הכובד בדבריו של בלינקן כאמור, תואמת יותר את הנרטיב הפרו-פלסטיני, שקרא להפסקת המלחמה בכלל ולהפסקת אש מיידית, בפרט. עם זאת, בלינקן דווקא התמקד ברצון של ישראל להגיע לעסקה ועל מחויבותה לשחרר את החטופים, תוך ציון המגעים שלו עם גורמים בכירים בישראל בנושא. בדבריו, בלינקן הקפיד להאשים את חמאס בכישלון העסקה. **בכך, גם כאן, על אף שהנרטיב הפרו-פלסטיני מתעלם מהנושא של החטופים וקורא להטלת סנקציות על ישראל בתור האחראית הבלעדית למלחמה, התעלם בלינקן משני הנרטיבים הללו, והעמיד את החמאס כאשם מרכזי.** בצד זאת, יש מקום להתייחס גם למה שלא נאמר בהצהרתו לתקשורת. דומה, שבזו הפעם, דובר משמעותית פחות על הסיוע הביטחוני האמריקאי לישראל, גם אם למעשה הוא נמשך. ייתכן שהפעילות הישראלית ברפיח השפיעה על כך, והטקטיקה של התמקדות בנושאים שיותר נחשבים "קונצנזוס", בפרט נושא החטופים, מהווה דרך לשמור על לגיטימציה גם מבית וגם למול מתנגדים אחרים לפעולות הצבאיות של ישראל.

מסקנות -

מידת ההשפעה של הנרטיבים הפרו-פלסטינים על נאומי הממשל האמריקאי

שיח פוליטי ציבורי בנושאים שנויים במחלוקת תמיד דורש ממנהיגים להתנהל בזהירות כדי לשמור על הלגיטימציה שלהם מבית ובחוץ. אף שהמאמר הציג דוגמאות ממספר מועט של הצהרות של בכירי הממשל האמריקאי, ניתן עדיין להסיק מאופן המסגור של המלחמה בנאומים אלו, מספר מסקנות על ההשלכות הניבטות מהן הן על הצד הפלסטיני והן על הצד הישראלי.

ראשית, הנושא ההומניטרי אכן קיבל יותר משקל בנאומים ככל שישראל העמיקה את פעילותה הקרקעית ברצועת עזה, כשברקע מתקיימות הפגנות חסרות תקדים נגד ישראל, ברחבי ארה"ב. בעוד שהנשיא ביידן לא התייחס באופן ישיר לטענות על הרעבה מכוונת או על משבר ההומניטארי מכוון מצד ישראל, הוא גורמי ממשל אמריקאי אחרים, שמו דגש על הנושא.

שנית, המחויבות האמריקאית לפתרון שתי המדינות נותרה בעיניה, לצד דה-לגיטימציה של חמאס נוכח טבח ה-7 באוקטובר. יש לציין, שנרטיב זה עומד בניגוד לטענות קיצוניות, אך כאלו שמקבלות תשומת לב רבה ונרחבת, וניכרות היטב בהפגנות בקמפוסים, שישראל היא מעצמה קולוניאלית ששולטת דה-פקטו ברצועת עזה. הצהרות הממשל האמריקאי דוחות את הנרטיב הזה, אך מדגישות את הרצון שישראל תצא מרצועת עזה לצורך שיקומה. אמירות אלו מקושרות לצורך בבניית ממשל יציב ומתון ברצועת עזה כחלק מהפתרון.

לבסוף, בעוד שנושא החטופים הוא נושא שעלה דווקא בהפגנות פרו-ישראליות שאורגנו על-ידי גורמים ישראלים ויהודיים ובפרט כחלק ממאמץ של משפחות החטופים להעלות את המודעות, המשיך ממשל ביידן להתייחס אליו כנושא מרכזי, המניע את הרצון להגיע לפתרון, תוך שהדגיש את מחויבותו לפעול לשחרורם. לתפיסתי, בעוד שאין ספק כי זהו אכן מניע אמיתי של הממשל, דומה שזוהי גם סוגייה שהדיון עליה והדגש המושם עליה מאפשרים להימנע מהתעסקות בנושאים יותר שנויים במחלוקת בהקשר המלחמה.

הבחירות בארה"ב בנובמבר 2024 מעמידות אתגרים רבים בפני הממשל האמריקאי שצריך להמשיך לנהל את מדיניות החוץ שלו בהקשר המלחמה, תוך כדי המשך ניהולה וההתמודדות עם הקשיים בנוגע להחזרת החטופים, כולל האירוע הטרגי של רציחת ששת החטופים שהתרחש בסוף חודש אוגוסט 2024. עם זאת, ניכר כי נושא החזרת החטופים והמחויבות האמריקאית לכך הם בקונצנזוס בקרב שני הצדדים באמריקה. לכן, ההתייחסות אל נושא זה בנאומים של בכירי הממשל אינם מהווים מכשלה במערכת הבחירות. נהפוך הוא.²

ענבר נוי פרייפלד, היא מומחית למדיניות אקלים ורגולציה. ממובילי האשכול הכלכלי בפורום האקלים הישראלי מיסודו של נשיא המדינה. לשעבר היועצת המשפטית לרשות הטבע והגנים, פרקליטה בכירה בפרקליטות האזרחית, ודירקטורית בקרן רוטשילד קיסריה. בעלת תואר ראשון במשפטים מהאוניברסיטה העברית, תואר שני במשפט ציבורי ובינלאומי מאוניברסיטת ת"א ואוניברסיטת נורת'ווסטרן ארה"ב בהצטיינות, ובוגרת תכנית העמיתים של מרכז השל לקיימות.

2 | ניתן לראות ביטוי לתמיכה זו משני המפלגות בארה"ב בנאומים של הוריו של עומר נאטורה במפלגה הדמוקרטית והוריו של הרש גולדברג פולין ז"ל בוועידה הדמוקרטית.

ישראל, עזה, יהדות העולם ומה שביניהן

מיטל נחמיאס, 2024 | שנה ל-7 באוקטובר

ביום שבת, 7 באוקטובר, בשעה 6:30, כשהחלו להישמע האזעקות הראשונות, אף אחד מאיתנו לא ידע עד כמה ישתנו חיינו. ולא רק חיינו כאן בישראל, אלא גם חיי יהדות העולם. ועד כמה ישתנה הקשר שבין הישראלים ליהדות התפוצות.

בעוד שאנו, אזרחי ישראל, חשבנו תמיד שישראל היא ביתנו, מקום שאנו מטפחים ומפתחים גם עבור יהדות העולם כמקום מקלט, במקרה הצורך, נדמה שבעשור האחרון יהדות התפוצות הלכה והתרחקה מישראל. אם בעבר יהדות העולם תרמה למדינה ותמכה בה במישור הפוליטי והכלכלי ללא ער, בשנים האחרונות היחסים התערערו, בין אם בשל התנגדות למהלכים פוליטיים בישראל ובין אם בשל התרחקות טבעית של הדורות הצעירים, שראו בארץ הולדתם או מגוריהם את בסיס חייהם, ולא חשו חיבור למדינה הקטנה וה"בעייתית" במזרח התיכון. לכך הצטרפו גם השפעות של סביבה עוינת שהרתיעה מהבעת תמיכה פומבית בישראל.

בניגוד לתמיכה הפומבית בצד הפלסטיני מצד מפורסמים, במיוחד ברשתות החברתיות, יהודים מפורסמים רבים בעולם, לאורך השנים, במיוחד לאחר כל סבב לחימה בעזה או אחרי פיגועי טרוה, העדיפו לשתוק, לא להביע תמיכה, הזדהות או חיבור לישראל ולמה שעובר עלינו כאן. הסיבות לכך רבות, אך דומה שהעיקרית שבהן היא החשש מפגיעה בקריירה או מהלחץ הציבורי שיופעל עליהם מצד מתנגדי ישראל.

הכשלון בהסברה והאשליה של "יהיה בסדר"

בואו נהיה כנים - הסברה, מסיבות רבות, לא הייתה בראש סדר העדיפויות הממשלתי והציבורי. בחודשים האחרונים דובר רבות בתקשורת וברשתות החברתיות על הכישלון ההסברתי של ישראל ועל מי מוטלת האשמה: ממשרדי הממשלה שהופקדו על ההסברה, הארגונים הלא ממשלתיים שפועלים בשם ההסברה הישראלית, ממשלת ישראל ובמובן מסוים גם על אזרחי ישראל (וכן אני לוקחת גם על עצמי את האשמה שאולי אני כאזרחית לא עשיתי מספיק על מנת להסביר לעולם את הצד הישראלי) לכולם יש חלק בהפסד של ישראל בקרב על התודעה העולמית.

נקודה משמעותית באתגר ההסברה היתה התקשורת הציבורית, מה שאני מכנה "ההסברה מלמטה למעלה", שכמעט ולא זכתה להתייחסות. כמדינה לא פעלנו מספיק מול סטודנטים מרחבי העולם, כלפי התקשורת העוינת ומול ארגונים שהפיצו במשך עשרות שנים שקרים על ישראל, ששכנעו את הציבור ברחבי העולם שישראל היא מקור כל הרע בעולם והנחילו אנטישמיות במסווה של "אנטי-ציונות". אותם ארגונים הצליחו לשכנע רבים שלהיות אנטי ישראל זו עמדה לגיטימית, כי הם, כביכול, לא פועלים נגד יהודים. בכל סרטון ברשתות החברתיות נגד ישראל היה ניתן לשמוע את הטענה שישראל היא "מדינה קולוניאליסטית שמדכאת את העם הפלסטיני וגורמת לכל הצרות בעולם" ולכן התנגדות לישראל היא מוצדקת. ולמי שתוהה למה זה נשמע מוכר? כי זו אותה האנטישמיות הישנה, רק במסווה חדש.

קשה להודות בפני עצמנו שכמדינה נכשלנו עת התעלמנו מהסכנות וההשלכות של חוסר מעש והעדר תוכנית פעולה בתחום ההסברה "מלמטה למעלה" למול אותם ארגונים אנטי ישראלים שפעלו ללא הפרעה בקמפוסים ובמסדרונות מקבלי ההחלטות ברחבי העולם. זאת, במיוחד נוכח התרעות של יחידים וארגוני הסברה לא ממוסדים, אשר נאבקו במשך שנים, כמעט לבדם, בהסתה הולכת וגוברת של קהלים עוינים

ברשתות חברתיות ואשר שבו וטענו שאנו מפסידים בקרב. ייתכן שהמחשבה הזו נבעה מהערכה שגויה לגבי כוחם והשפעתם של סטודנטים באוניברסיטאות ברחבי העולם, ובמיוחד בארה"ב, על קובעי מדיניות וממשלותיהם. ההנחה הייתה שמדינות, הידידות לישראל, ימשיכו לתמוך בה גם אם לא בפומבי, ולכן לא נדרש מאבק אגרסיבי יותר בזירה האקדמית. יתרה מכך, שישראל, כמדינה דמוקרטית עם ערכים מערביים וליברליים, תקבל תמיכה ממנהיגי מדינות המערב, גם אם אלו יבקרו את התנהלותה בפומבי. אולי הנחנו כי בשל תרומתה של ישראל לעולם דרך שליחויות סיוע לאסונות, פיתוח טכנולוגיות חדשניות שמצילות חיים, וייצוא קידמה טכנולוגית כמו רפואה מותאמת אישית, תרופות למחלות במדינות עולם שלישי, טכנולוגיות להנגשת מים באפריקה ומערכות מצילות חיים ברכבים - נוכל לסמוך על אהדה ואמפתיה גם בעתות חירום ומלחמה. הנחת היסוד ש"יהיה בסדר" טפחה על פנינו ב-7 באוקטובר, אז הבנו שלא כך הדבר.

התמיכה העולמית לאחר מתקפת השבת השחורה

הימים שלאחר מתקפת השבת השחורה היו ימים של "חסד" עבור ישראל. מדינות רבות, כלי תקשורת בינלאומיים ומפורסמים הביעו זעזוע ותמיכה פומבית. פתאום היה "בסדר" לעמוד לצד ישראל, נוכח מעשי הטרור והטבח המזעזעים שהתפרסמו. נראה היה שבמשחק על דעת הקהל העולמית, בין ישראל לפלסטינים, סוף סוף העולם ראה את הצד שלנו בסכסוך, אולי הכי מתקשר והכי ממושך בעולם. בסמוך לאחר תחילת המלחמה, בזמן שהדרום עדיין מותקף ויתר תושבי המדינה נכנסים ויוצאים מהמרחבים המוגנים, הבינו אזרחי ישראל שאין ברירה ולקחו לידיהם את מושכות ההסברה. בתוך כך, אולי לראשונה בהיקף כה משמעותי, החלו להשתמש בכלים ששימשו עד כה נגדנו - הרשתות החברתיות. נדמה היה שבימים הראשונים של המתקפה, כל פוסט שפורסם ברשתות החברתיות זכה לגילויי אהדה.

בצד זאת, מהר מאוד, יוזמות ההסברה ברשתות החברתיות נתקלו בקשיים ניכרים. מנגנוני "ההגנה" של הרשתות החברתיות מחקו וחסמו פרסומים שהציגו את הזוועות שהתרחשו. בד בבד, החלו להתפרסם הכחשות לפרסומים. כך שמעבר לצורך להציג את מעשי הטרור לעולם, נפתחה חזית נוספת שחייבה להילחם בהכחשות, בסילופי האמת ובעיוות המסרים. בנוסף, הרשת התמלאה בגילויי אנטישמיות שלא נראו כמותם מאז שנות ה-30 של המאה הקודמת. נוכח היתרון המספרי העצום על אויבנו במדיה זו, עד מהירה, התחלפה האהדה העולמית כלפי ישראל בגילויי כעס, שנאה וגינוי. ההשפעה של אלו לא אחרה לבוא. יהודי העולם וישראלים החיים בחו"ל היו אלו "שחטפו" את עיקר האש. הפגנות ענק ברחבי העולם, תקיפות מילוליות ופיזיות, הרס ציוד, מסעדות ובתי כנסת, סימון בתים של יהודים, איומים על חיי סטודנטים בקמפוסים, הרס אנדרטאות לזכר השואה - והרשימה עוד ארוכה. לצערי, גם לאחר כמעט שנה, גילויי השנאה הפומביים לא פסקו וייתכן שאף החריפו.

במשך שנים טענו בישראל כי גילויי השנאה והאנטישמיות כלפי יהדות העולם לא קשורות לסכסוך הישראלי פלסטיני, אלא שאלו כוונו כלפי יהודים, בשל יהדותם, והמתרחש בישראל הוא רק התירוץ. לצערי, נוכחתי לראות שחלק מיהדות העולם לא קיבלה טיעון זה. לפני מספר שנים, בעת שהתארחתי בקהילה יהודית קטנה בלונדון, מספר משתתפים באירוע האשימו את ישראל בכך שזו גורמת להם לסבל. כשניסיתי להבין את פשר ההאשמה החמורה, נטען שבכל פעם שקורה אירוע ביטחוני בישראל, הם מותקפים על ידי שונאי ישראל. השבתי אז שלתפיסתי הם טועים. הטענה שהתוקפנות שמופנית כלפיהם היא כתגובה למעשי ישראל ואינה אנטישמיות לשמה היא בדיוק המסר ששונאי ישראל רוצים להפיץ, כלומר לגרום לציבור - יהודים ושאינם יהודים - לחשוב שמדובר בתגובה למעשי ישראל ולא באנטישמיות. זה גם היה הנרטיב שמתנגדי ישראל בהפגנות הענק ברחבי העולם ניסו להנחיל, מאז שבעה באוקטובר. דא עקא, כאמור, שעד שמהרה החלו גילויי אנטישמיות.

מאבק ההסברה המשותף

לתחושת, נקודת המפנה בתמיכת יהדות העולם ובחזיון הקשר עם ישראל החלה ב-7 באוקטובר. מתחילת המלחמה הביעו קהילות יהודיות רבות ברחבי העולם תמיכה משמעותית, גייסו כספים לציוד לצה"ל ולמפונים. בדו"ח של משרד התפוצות פורסם כי יהודי ארה"ב, בעיקר מצפון המדינה, תרמו כ-5 מיליארד ש"ח למען ישראל. אלפים הגיעו לארץ להתנדב, ערכו עצרות תמיכה ברחבי העולם, ארגנו משלחות בכירים לישראל ואף הטיסו ניצולים לספר את סיפורם בעולם.¹

המאמץ ההסברתי המשותף בין ישראל ליהדות העולם התעצם כאשר בתחילת חודש אפריל 2024, אז החריפו ההפגנות הגדולות בערים כמו לונדון, ניו יורק, פריז וברלין. ההפגנות התפשטו עד מהרה לקמפוסים בניו יורק, וושינגטון, טורונטו ולוס אנג'לס, שם חוו הסטודנטים היהודים והמרצים גילויי האנטישמיות קשים, שבמותם לא נראו, כאמור, מאז עליית הנאצים לשלטון בגרמניה בשנות ה-30 של המאה הקודמת. אוזלת היד של הרשויות המקומיות והאוניברסיטאות להגן על הסטודנטים והאזרחים היהודים היו קשים מאוד לצפייה. התחושה הייתה שיהדות העולם וישראל נותרו לבד במאבק הזה, לא רק על דעת הקהל העולמית אלא גם על עצם קיומנו והביטחון שלהם. כאמור, אולי לראשונה, יהדות העולם הבינה שלא מדובר בכעס על ישראל ופעולותיה בעזה, אלא נגד עצם היותנו יהודים. כפי שישראל כשלה בהסברה, כך יהדות התפוצות לא נלחמה מספיק במדינות הרלוונטיות נגד גילויי השטנה והאנטישמיות. ככל שחלף הזמן ופעולות צה"ל בעזה העמיקו, הופצו יותר תמונות לא מצונזרות שהראו פגיעה באוכלוסייה מקומית (בעיקר בילדים ונשים) והתעצמו גילויי השנאה הפומביים כלפי ישראל, ובעיקר כלפי היהודים. ככל שגדלו גילויי השנאה כלפי ישראל והיהודים, כך גדלה התמיכה הפומבית של יהדות העולם בישראל ובמאבק נגד האנטישמיות, בהיקף ובאופן חסר תקדים.

להתרחשות, התפנית במאבק ההסברתי החלה עם הדור הצעיר - הסטודנטים בקמפוסים. אלו שהותקפו על בסיס יומי, נמנעה מהם הכניסה למוסדות הלימוד והתמודדו עם הנהלות שהפקירו את ביטחונם. הדור הצעיר, שהיה בקיא בשימוש ברשתות חברתיות ושבעבר עלה חשש שתמיכתו בישראל אבדה ושאינו מזדהה עם "מדינת היהודים", דווקא הוא שידע להתעשת במהירות. הצעירים הללו יצאו למאבק, בכל הכוח, וסחפו אחריהם גם את הדור המבוגר יותר. הם הפיקו סרטונים בכל המדינות החברתיות, במיוחד בטיקטוק ובאינסטגרם, שבהן ההסתה, ההכחשה והשקרים הגיעו לממדים איומים. הם התעמתו עם האשמות נגד ישראל והיהודים באומץ, ארגנו פעילויות בקמפוסים השונים, התראיינו לכלי תקשורת, ערכו ערבי תמיכה וזיכרון, תלו שלטים להעלאת המודעות לחטופים ונלחמו בתולשי השלטים, תוך חשיפת אנטישמיות ברשתות החברתיות. כל זאת, במאמץ להילחם על הנרטיב ולעמוד על האמת, גם במחיר של סכנה אישית וכלכלית. מי שעקב אחר הפרסומים ברשתות החברתיות יכול היה לראות את שיתוף הפעולה המוצלח בין ישראלים ליהודים ברחבי העולם. צעירים יהודים משפיענים הגיעו לישראל, נפגשו עם ניצולים, צילמו סרטונים והעלו אותם לרשתות החברתיות. סרטונים אלה נצפו במהרה על ידי מיליוני אנשים מכל רחבי העולם, כולל קהלים שהמסרים המסורתיים לא היו מגיעים אליהם. כתוצאה מההצטרפות למאבק ההסברתי, מאות, אם לא אלפים, מיהדות העולם וישראל שינו את אורחותיהם למען המאבק, שנמשך ללא הרף, גם כמעט שנה לאחר 7 באוקטובר.

ועדיין, המאבק ההסברתי רחוק מלהסתיים, וכל יום מחדש מספק לאלו שעוסקים בהסברה סיבות להמשיך ולהתמיד בו.

לסיכום

בניגוד למאבק הצבאי, מאבק ההסברה אינו מוגבל בזמן. אין לו נקודת התחלה, אמצע וסוף. באופן טראגי, אחת מההצלחות של מאבק ההסברה, כתוצר של המלחמה, היא החיבור המחודש בין ישראל ליהדות העולם. חיבור זה, למרות כל המאמץ, עדיין רחוק מלספק לנו את "הניצחון" הדרוש לנו בתחום ההסברתי. נדמה שהמלחמה לא צפויה להסתיים בקרוב, למעלה מ-100 חטופים וחטופות טרם שבו הביתה, וניתן להעריך שגילויי האנטישמיות לא ייעלמו ביום החתימה על הפסקת האש.

לפיכך, ניתן לגרוס שהמלחמה על ההסברה רק החלה. מכאן ואילך יידרשו ממשלות ישראל ויהדות העולם להמשיך במאבק המשותף לשינוי הנרטיב, לספר את הסיפור הישראלי, ללמד את ההיסטוריה של העם היהודי ושל הקמת המדינה, להיאבק באנטישמיות ולדרוש הגנה על הקהילות היהודיות ברחבי העולם. נשאלת השאלה, מדוע יש לצפות לשיתוף פעולה בין ישראל ליהדות התפוצות במאבק ההסברה לאחר סיום המלחמה? מעבר לזהות והתחושה המשותפת שהתעצמו בעקבות המלחמה, הסיבה המרכזית היא שהאיום על ישראל הוא אותו איום על יהדות העולם. גם אם נטען שאין מדובר באנטישמיות, אלא רק בהתנגדות לפעולות המלחמתיות של ישראל, דומה שהשנאה וההסתה שחוו היהודים בעולם לא ייעלמו עם תום המלחמה. אלה שהסיתו, תקפו, ושנאו לא יהפכו באחת לאוהבי יהודים. האנטישמיות לא תמוג, והסכנה לחייהם תימשך. סטודנטים יהודים יאלצו לשבת על ספסל הלימודים לצד אותם סטודנטים שקראו להשמדתם וללמוד אצל מרצים אנטישמים שימשיכו להפיץ שקרים ולחנך לשנאת יהודים. חוששתני, כי גם פנייה לעזרה למוסדות ההנהלה של האוניברסיטאות לא תועיל, וכי הסטודנטים ייתקלו באותה אדישות וחוסר רצון לסייע.

לצורך כך, ממשלות ישראל תהיינה חייבות להקצות משאבים משמעותיים למאבק ההסברה. חשוב יהיה להתמקד במוסדות החינוך ברחבי העולם, בתקשורת הבינלאומית ובמיוחד בהסתה ברשתות החברתיות, המתנהלת ללא פיקוח של ממש. מעבר לזאת, ישראל תהא מחויבת לשלב מאמץ בתחום זה עם יהדות התפוצות. כפי שאמר שגריר ישראל באו"ם לשעבר, גלעד ארדן: "היום יותר מתמיד ישראל חייבת להבין שתקציב הביטחון חשוב, תקציב הליגיטימציה של הביטחון לא פחות חשוב".²

אי אפשר להגיד יותר "יהיה בסדר" צריך לדאוג שיהיה בסדר.

מיטל נחמיאס, בעלת תואר ראשון בממשל, דיפלומטיה ואסטרטגיה מאוניברסיטת רייכמן ותואר שני בשיווק פוליטי מאוניברסיטת רייכמן. בעלת ניסיון של שנים רבות בתחום ההסברה וקשרי החוץ. בין היתר, עבדה כמתאמת יחסי הפרלמנט האירופי בנציגות ישראל לאיחוד האירופי ובנאט"ו בבריסל, בלגיה.

ניהלה את ביקורי ה-VIP בבית חולים רמב"ם והייתה חלק מצוות קשרי התורמים במכון ויצמן למדע. פעילה בתחום ההסברה למען ישראל ברשתות החברתיות, מייעצת וכותבת תוכן עבור עמותות ואישים בתחום ההסברה ומתנדבת בעמותת "מהלב לצלחת".

הפיילוט שתמיד רצינו: מלחמת חרבות ברזל ומעבריות בין אמ"ן לעולם העסקי

ענבל קארו, 2024 | שנה ל-7 באוקטובר

מלחמת חרבות ברזל מתאפיינת באחוזים מרקייעי שחקים של גיוס למילואים, כמו גם בהתגייסות אזרחית נרחבת לסייע במאמץ המלחמתי. במערכים הטכנולוגיים והמודיעיניים של צה"ל, התגייסות זאת מיתרגמת, הלכה למעשה, לשיטת העסקה שנידונה כבר רבות, אולם עד כה לא הצליחו להביא אותה לשלב היישום: גיוס אנשים ונשים מהאזרחות לאיוש תפקידים טכנולוגיים ומודיעיניים לתקופה ארוכה יחסית, אך ללא כוונה שיחזרו לשירות קבע עד לגיל הפרישה. במסגרת מאמר זה אציע למנף את המצב שנוצר כפיילוט שאפשר ללמוד ממנו וכיצד ניתן להפעיל את מודל השירות הזה גם כשתיגמר המלחמה.

המאמר מבוסס על סיכומי כנסים שנעשו עבור המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין, והוא חלק מעבודה נרחבת יותר שנכתבת עבור המכון.

קהילת המודיעין בארץ ובעולם מתחבטת כבר שנים בשאלה איך להשאיר בשירות את כח האדם האיכותי ביותר. הבעיה החריפה בשנים האחרונות ממספר סיבות, שאחת מהן היא שינוי באופי שוק העבודה. בעוד שפעם צעירים וצעירות שאלו את עצמם באיזה ארגון גדול ירצו לבלות את כל הקריירה שלהם, ואחת האפשרויות הייתה קהילת המודיעין, הרי שבשנים האחרונות זאת בכלל לא השאלה. למרבית הדור הצעיר אין שום כוונה או ציפיה להישאר באותו ארגון למשך יותר מכמה שנים, וקריירה אופיינית מורכבת מרצף תקופות תעסוקה של מספר שנים כל אחת בארגונים שונים לגמרי. הרצון ביציבות שאפיינ דורות קודמים התחלף ברצון בגמישות ובריבוי הזדמנויות, בוודאי בתקופות שבהן השוק עשיר ורב אפשרויות. עבור מי שרוצה קריירה כזאת, קהילת המודיעין היא אפילו לא מועמדת. יחד עם שפע בעיות אחרות, כמו תנאי השכר, תנאי היומיום, שעות העבודה והמגבלות שמטילה המערכת הצבאית, קהילת המודיעין מתקשה למשוך מועמדים שאינם מאד נחושים להקדיש את חייהם לשירות המדינה.

פתרונות רבים נוסו בהצלחה חלקית לאורך השנים, ובשנים האחרונות התחיל להתבשל רעיון מפרדיגמה שונה: במקום שהמערכת תנסה להיות יותר מושכת ולגרום לאנשים להישאר בה עד לגיל הפרישה (או, אם הם עזבו וחזרו לשירות, להישאר במסגרת עד הפרישה), אפשר אולי לייצר מעבריות גמישה הרבה יותר בין הצבא לבין העולם הטכנולוגי או האקדמי.

בכנס המודיעין השנתי של ארה"ב בשנת 2022 (Intelligence Summit 2022) אמר קרייג מרטלי משרד הבינה המלאכותית והנתונים של משרד ההגנה: "בגיוס כח אדם טכנולוגי, צריך להפסיק לחשוב על גיוס עד הפרישה, ובמקום זה לחשוב על סבבים מוכוונים משימה שאורכם 3-4 שנים ובסופם אנשים ייצאו לשוק העבודה יותר אטרקטיביים מאשר היו כשנכנסו אלינו. אנחנו רוצים שהם יצמחו הכי הרבה שאפשר בעודם איתנו, כדי שהתעשייה תרצה אותם עוד יותר כשיסיימו אצלנו - ככל שהכישורים שלהם ישתפרו אצלנו, אנשים יותר ירצו לבוא אלינו מלכתחילה. מהנדסים בעמק הסיליקון נשארים בתפקיד 18 חודשים בממוצע. אם אפשר לבנות ככה את גוגל, אפשר לבנות ככה גם את קהילת המודיעין".

במושג אחר באותו כנס, באותו נושא בדיוק, אמרה כריסטין אביזייד², ראש המרכז הלאומי של ארה"ב ללוחמה בטרור דאז: "לממשלה קשה מאד להתחרות במגזר הפרטי בתחום התגמול הכספי, מהירות התגובה, ואפילו תנאי העבודה ואיכות מערכות המחשב; אבל, אנשים רוצים גם ייעוד ומשמעות, ואת אלה יש לקהילת המודיעין בשפע".

עבור קהילת המודיעין, ישנם יתרונות רבים למודל של גיוס אנשים ונשים מחוץ למערכת לתקופה של מספר שנים, שאחריה יחזרו למגזר העסקי או האקדמי. בין השאר, מודל כזה משחרר את קהילת הבטחון מהצורך להתחרות לאורך זמן בתנאי התשלום והחיים שהמגזר העסקי יכול להציע, מאפשר להתאים מועמדים במדויק לתפקיד ספציפי, מנצל יכולות וכישורים שנרכשו מחוץ למערכת (שלעיתים קרובות יקר מדי, או שהידע הקיים במערכת אינו מאפשר, לרכוש בתוכה), מנצל את ההיכרות של מועמדים עם טכנולוגיות חדשות ומגוונות, מגדיל מאד את התחרות על כל תפקיד, ומחזק את הקשרים עם חברות אזוריות. גם אם רוב כח העבודה הפוטנציאלי לא מעוניין בקריירה שלמה בתוך קהילת הבטחון, הרי שבמהלך קריירה רבת-מעברים יש בהחלט מי שירצו פרק עשיר במשמעות ובעניין בסביבה מובילה טכנולוגית, שלאחריו ישובו לתנאי ההייטק או לחיי האקדמיה עם היכולות החדשות שרכשו.

שיטה כזאת גם מאפשרת למערך המודיעין נגישות מתמדת להתפתחויות טכנולוגיות מובילות מבלי להתחייב לחוזי התקשרות רבי שנים. כפי שאמרה ג'יניאנג אינגלנד, אז בכירה בשירות הדיגיטל של משרד ההגנה, בכנס Defense Talks במאי 2023³, "עדיף לשכור את הטכנולוגים במקום לקנות את הטכנולוגיה". בראשית מלחמת חרבות ברזל התברר, למשל, שיכולות ניתוח הוידאו וכריית המידע האינטרנטי שהתפתחו בתעשיית הטק הישראלית והעולמית עלו בהרבה על אלה של מערכת הבטחון, והיכולת לשלב אותן בעבודת המערכת הביאה לפריצות דרך שקשה היה להשיג אחרת. בעוד שכיום נהוג לרכוש מערכות ולהטמיע אותן בתוך מערכת הבטחון, מתברר שלעיתים עוד יותר אפקטיבי לגייס את המומחים והמומחיות שיוודעים לעבוד עם המערכות במקום להיכנס לחוזים ארוכים ולתהליכי הטמעה מגבילים⁴.

עם זאת, יישום מעבריות כזאת נתקל גם בקשיים רבים. ראשית, הוא דורש מערך השמה שונה מאד מהנהוג בצה"ל כיום, ולו מכיוון שיידרשו הגדרה ברורה של הדרישות המדויקות לכל תפקיד, מנגנוני איתור והשמה בהתאם, ותהליכי חפיפה חדשים. המהלך יוצר גם אתגרי בטחון מידע, כמו גם אתגרים ארגוניים ושלישוניים - כמו למשל, אלו תנאים ודרגות להציע למתגייסים, ומה המשמעות התרבותית עבור האנשים שכן נשאר לאורך זמן במערכת? בנוסף לכל אלה, קהילת המודיעין מתאפיינת בתהליכי גיוס ובטחון שדה ארוכים מאד לבאים מבחוץ, באופן שאינו תואם את העולם האזרחי וגם, יש להודות, אינו מפתה מועמדים מבחוץ. מכל הסיבות אלה, הרעיון של מעבריות בהעסקה נשאר בגדר הצעה מלהיבה למדי שהגיעה לשלב עבודות המטה, גם בתוך אמ"ן, אך התקשתה מאד להמריא מעבר לו: נראה היה שמדובר ברעיון מוצלח אך כה קשה ליישום, שהוא אפילו לא הגיע לשלב הפיילוט בתוך המערכת הישראלית⁵.

The Honorable Christine Abizaid, Director of the National Counterterrorism Center | 2
את הקלטת המושב ניתן למצוא כאן.

(Jinyoung Englund, DDS Director & Deputy Chief Digital and AI Officer (DCDAO) for Digital Services (Acting | 3

| 4 ראו (או שמעו) עוד בנושא כאן: <https://www.intelligence-research.org.il/post/modS3E7>

| 5 מקרה מבחן מוצלח אחד שאני מכירה מהעולם הוא נבחרת החנונים (Nerd Squad Tour of Service) שהקימה Jinyoung Englund במשרד ההגנה. היא סיפרה על הנבחרת בהרחבה בכנס Defense Talks במאי 2023.

עם פרוץ מלחמת חרבות ברזל הייתה התגייסות אדירה מצד רבים מאד מתושבי המדינה לסייע באופן כלשהו במאמץ המלחמתי. בתוך כך, אחוזי ההתנדבות למילואים הרקיעו שחקים. נתונים רשמיים על מספרי אנשי ונשות המילואים ואחוזי הגיוס אינם מותרים לפרסום, אבל נכון לכתובת שורות אלה בספטמבר 2024, אמ"ן ממלא בקלות את התקן של צווי 8 שמוקצים לו, ויכול היה ככל הנראה למלא גם תקנים נוספים.

במסגרת צווי המילואים האלה, וללא הסדרה מכוונת, נוצר בפועל אותו סוג שירות שלא הצליח כל השנים לצלוח את שלב עבודות המטה: לא מעט אנשי ונשות מילואים משרתים במערך המודיעיני והטכנולוגי בתפקידים משמעותיים כבר כמעט שנה, למרות שברור שלא יחזרו לשירות קבע עד הפנסיה. עוד מספר לא מבוטל של אנשי ונשות מילואים משרת במודל היברידי כלשהו: מספר ימים או שעות בשבוע מוקדשות לעבודה מודיעינית או טכנולוגית ושאר הזמן מוקדש לעבודתם הרגילה. בעיות הקליטה, ההשמה, בטחון השדה והשלישות נפתרו איכשהו בחסות המלחמה.

ברור שהמצב הנוכחי, שהתגלגל מתוך מצב חירום ונמשך כבר חודשים רבים, אינו בר קיימא. שיטת ההעסקה על בסיס צווי שמונה יקרה מאד ולא מספיק מוסדרת: צריך להיות הבדל שלישותי משמעותי בין מי שכבר חודשים רבים בעזה, או במילואים רצופים בכלל, לבין מי שבפרוייקט באמ"ן יומיים בשבוע. גם את מי שבמילואים רציפים בתוך אמ"ן עדיף היה להעביר למודל העסקה יציב יותר, עם אופק ברור של מועד סיום, כדי לנצל את כישוריו או כישוריה באופן מרבי. בכל זאת, נראה שבשטח התפתח מודל שראוי ללמוד אותו כדי להבין כיצד ניתן ליישם את יתרונותיו לאורך זמן, ובמיוחד, איך אפשר ללמוד מהאופן שבו התגברו על המכשולים שמנעו את הפעלת המודל עד כה.

אין ספק שיש תנאים שמתקיימים כרגע לא יתקיימו בעתיד - המלחמה הובילה להתגייסות אזרחית גבוהה, וגם תנאי התגמול במילואים טובים כעת מהרגיל. ועדיין, העובדה שכל כך הרבה אנשי ונשות טכנולוגיה ומודיעין שמחו לגלות מחדש את החזון והמשמעות שבעבודה במערכת הבטחון, מצביעה לדעתי, על היתכנות של המודל הזה גם לטווח ארוך. מתברר שיש מי ששמחו לשוב למשמעות והיעוד של העשייה האמ"נית. כאלה לא דורשים התחייבות לשירות על לגיל פרישה. במקביל, מתברר שהמערכת יודעת כשצריך לקלוט אנשים ונשים מבחוצ, להכניס אותם לעניינים במהירות, ולהיעזר ביכולותיהם - שנרכשו מחוץ למערכת - כדי לקדם את קהילת המודיעין בפרוייקטים רבים ומגוונים.

כל עוד שיטת התעסוקה הצבאית של האנשים והנשים האלה תמשיך להתבסס על צווי מילואים, היא צפויה להסתיים יום אחד כלעומת שבאה, כאשר המלחמה תסתיים והמעבריות תחזור להיות רעיון טוב שאי אפשר ליישם. לכן, כדאי לנצל את הזמן כבר עכשיו לעבודת מטה מואצת כדי ללמוד איך אפשר להמשיך את שיטת ההעסקה הזאת גם בהמשך: הן מודל של שירות לתקופות של מספר שנים, והן מודל של שירות היברידי תוך כדי עבודה אחרת.

נראה למשל כי בעוד שהחזרה לקבע או הכניסה לקהילת המודיעין הם תהליך ארוך, אפשר ללמוד מתהליך מהיר הרבה יותר שקיים בסל הכלים: תהליך הגיוס למילואים. אני בטוחה שיש גם הרבה מה ללמוד מהמילואימניקים והמילואימניקיות וכל מי שעבדו איתם לגבי שיטות העבודה שהתגבשו, תהליכי החפיפה לפרוייקטים, והעבודה עם מפקדים ועם שותפי תפקיד שהם אנשי קבע ארוך, למידה שכדאי לקיים בשיתוף מערך הייעוץ הארגוני. גם את הבעיות שהתגלו לאורך הדרך צריך לבחון כדי שאפשר יהיה לייצר פתרונות.

ישנם עדיין אתגרים רבים לפני שאפשר יהיה ליישם את מודל ההעסקה המעברי באופן תשתיתי ויציב. נדרשת הסדרה שלישותית של שיטת העסקה שאינה מילואים וגם אינה קבע ארוך, נדרש מערך השמה

שידע להגדיר תפקידים פתוחים ולאחר את האנשים המתאימים לתפקידים האלה, נדרשים פתרונות בטחון שדה והגבלת קנין רוחני, וראוי גם להידרש למשמעויות הארגוניות של מעבריות כזו.

אבל השורה התחתונה היא עדיין זאת: מה שדובר כל השנים כרעיון רב-יתרונות שקשה מאד ליישם, מיושם כעת בפועל. המעבריות המוגברת מול העולם האזרחי נידונה כבר שנים ומעולם לא הגיעה לשלב הפיילוט. בלי כוונה, המלחמה סיפקה את הפיילוט; כדאי לזהות את ההזדמנות ולנצל אותן.

ענבל קארו, היא בוגרת שנים רבות באמ"ן ועמיתת מחקר בכירה במכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין, שעבורו גם כתבה בנושא קהילת המודיעין האמריקאית בזמן שהיתה אחראית קשרי אקדמיה בשגרירות ישראל בארה"ב.

בין הצלחה טקטית לכישלון אסטרטגי:

פעולות סיכול ממוקד במלחמת חרבות ברזל

ד"ר לירם קובלנץ שטנצלר, 2024 | שנה ל-7 באוקטובר

מדינת ישראל, מאז הקמתה, מבצעת סיכולים ממוקדים כחלק מפעילות הלוחמה בטרור (לוט"ר) שלה. המושג סיכול ממוקד מתאר פגיעה בפעילי טרוה, מדרגים שונים, ובשונה מפעולות לוט"ר אחרות, המתקפה מתבצעת כלפי פעיל טרור שזהותו ידועה. השופט (בדימוס) פרופ' אליקים רובינשטיין, בתקופתו כיועץ המשפטי לממשלה טען שסיכול ממוקד הינו פעולה נגד מי שמעורב אקטיבית בתכנון ובביצוע פיגועים ושלא ניתן לעצור אותו, כדי להפסיק את המשך הפעילות הקלטנית (כשישנו מידע מבוסס שהוא עומד להמשיך בה) במטרה להגן על חיי אזרחי המדינה.¹

התפתחות הסיכול הממוקד במדינת ישראל

ניתן לאפיין את התפתחות הסיכול הממוקד בכמה גלים. הגל הראשון החל בשנת 1948, עם קום המדינה - נגד הפדאיון והמשיך בשנות ה-60 בצורת סיכולים ממוקדים שבוצעו כנגד מדענים גרמנים שהיו קשורים לייצור נשק מתקדם במצרים. גל זה הסתיים באמצע שנות ה-60. הגל השני החל לאחר רצח 11 הספורטאים הישראלים באולימפיאדת מינכן בשנת 1972. גולדה מאיר, דאז ראש ממשלת ישראל, הנחתה את המוסד לרדוף אחרי פעילי אש"ף ובעיקר אחרי פעילי "ספטמבר השחור", שהיו אחראים לטבח. זאת במטרה ברורה לחסלם. הוראה זו הובילה למבצע "זעם האל", שבמסגרתו הוצאו לפועל פעולות סיכול ממוקד נגד כל מי שנטל חלק ב"פס ייצור הטרור", שהביא לרצח הספורטאים. גל זה הסתיים בעקבות הרג של מלצר מרוקני, חף מפשע, שזוהה בשגגה כעלי חסן סלאמה, קצין המבצעים והמתכנן של רצח הספורטאים.

הגל השלישי החל בתחילת שנות ה-90 לאחר חתימת "הסכמי אוסלו" שהביא לגל פיגועי התאבדות שבוצעו על-ידי הג'יהאד האסלאמי פלסטיני וחמאס, ששאפו לחבל בתהליך השלום. בין הסיכולים המרכזיים בתקופה זו ניתן למצוא את זה של פתחי שקאקי, מנהיג הג'יהאד האסלאמי פלסטיני, בשנת 1995, כמו גם סיכולו של יחיא עייאש, "המהנדס", שהיה אחד הגורמים העיקריים מאחורי גל פיגועי ההתאבדות בישראל. גל זה הסתיים עם כשלונו הסיכול של חאלד משעל, ראש הלשכה המדינית של חמאס, בספטמבר 1997.

הגל הרביעי החל עם פרוץ האינתיפאדה השנייה, בספטמבר 2000, שבמהלכה התפתח גל חדש של פיגועי התאבדות. לדברי שר הביטחון הישראלי דאז, שאול מופז, הפיגועים התכופים הביאו להבנה בישראל שיש ליצור ארגז כלים עשיר יותר לטובת המאבק בטרור. במהלך תקופה זו, ישראל ביצעה יותר סיכולים ממוקדים מאשר בכל תקופה אחרת בהיסטוריה שלה. לכן גם פותחה לראשונה "תורה" בעבור פעולות הסיכול והוקם חמ"ל משותף לצה"ל ולשב"כ. בין הסיכולים הבולטים בתקופה זאת: אבו על מוצטפא, מנהיג ארגון "החזית העממית לשחרור פלסטין", שבוצע בשנת 2001; סיכולו של השייח אחמד יאסין, מיסד ומנהיג חמאס ומחליפו, עבד אל עזיז רנטיסי בשנת 2004; כמו גם סיכולו של סלאח שחאדה בשנת 2002. פעולה זו בוצעה על ידי הטלת פצצה במשקל של טון על בניין ברצועת עזה, שבו התגורר שחאדה והביאה לנזק אגבי נרחב, שגרר וועדת חקירה בה הוחלט על צעדי זהירות נוספים שעל ישראל לנקוט בעת ביצוע סיכולים ממוקדים, ובניהם דרישה לשימוש בכמות חומר נפץ פחותה. עם תום האינתיפאדה השנייה הסתיים גל זה של סיכולים, שלאחריו ישראל עשתה שימוש באופן קפדני בשיטת פעולה זו.²

1 | אלון גדעון, "רובינשטיין הביע תמיכה בהתנקשויות", 29/11/2001, הארץ.

<https://www.haaretz.co.il/misc/2001-11-29/ty-article/0000017f-db05-df9c-a17f-ffd60b90000>

Ganor, Boaz, and Liram Koblenz-Stenzler. Israel's Targeted Killing Policy : Moral, Ethical & Operational Dilemmas. 1st | 2 .ed. 2022. Cham: Springer International Publishing, 2022

סיכול ממוקד במהלך מלחמת "חרבות ברזל"

מלחמת "חרבות ברזל" הביאה לגל חדש, חמישי, של סיכולים ממוקדים. לראשונה, מאז רצח הספורטאים באולימפיאדת מינכן, מימד הנקמה נכנס למערכת השיקולים של ישראל, שמבטיחה לרדוף את מבצעי טבח ה-7 באוקטובר. מאז תחילת המלחמה, ישראל סיכלה עשרות פעילי ומנהיגי ארגוני טרור שונים. ביניהם חברים בארגוני חמאס, חיזבאללה וג'אהד אסלאמי פלסטיני, כמו גם מפקדים בכוח קודס של משמרות המהפכה, פעילי כוח רדואן ועוד. ישראל סיכלה את ראשי ארגון חמאס ביניהם מוחמד דך, ראש הזרוע הצבאית של חמאס, ממתכנני מתקפת ה-7 באוקטובר, אשר הניסיונות הכושלים לסכלו בעבר הפכו אותו למיתוס ולסמל של התנגדות ברחוב הפלסטיני. כן סוכלו מרואן עיסא, סגנו של מוחמד דך, סאלח אל-ערורי, סגן ראש הלשכה המדינית של חמאס, אסמאעיל הנייה, מנהיג חמאס, בסיכול שישראל לא נטלה עליו אחריות, ורבים נוספים.

על כך המאזניים: בחינת העלות והתועלת בפעולות סיכול

פעולות הסיכול מיועדות להוריד את המוטיבציה לבצע מעשי טרור ואת היכולת לבצעם. עם זאת ניתן להיווכח כי לצד התועלת שעולה מסיכולים ממוקדים, שקצרה היריעה מלתאר כאן,³ כאשר מבצעים סוג של זה פעולה, ניתן לצפות ל"אפקט בומרנג" - מוטיבציה עולה של היריב לנקום. ואכן ניתן לראות שפעולות הסיכול של ישראל בגזרות השונות, מביאות עימן פעולות תגמול שגורמות לעיתים להרוגים, פצועים, לנזק רב לרכוש ולחרדה של הציבור בישראל. כך למשל, שוגרו באפריל 2024 לעבר ישראל, על-ידי איראן ושלוחותיה, מאות כטבמי"ם, טילי שיוט וטילים בליסטיים, כנקמה על סיכולו של חסן מהדווי, מפקד כוח קודס של ארגון משמרות המהפכה בסוריה ובלבנון.⁴

השאלה המרכזית שצריכה להישאל על-כן הינה, האם התועלת בפעולות הסיכול עולה על הנזק הנגרם? בנוסף, ניתן לשאול, האם כדאי להמשיך ולהשתמש בשיטת פעולה זו באופן תכוף כל-כך במהלך מלחמת "חרבות ברזל"? אף-על-פי שיש לשקול כל מקרה לגופו, נראה שפעולות אלו מועילות מכמה טעמים: ראשית, מדיניות זאת מצליחה לזרוע פחד בליבם של פעילי הטרור. עליהם להפנות לכן משאבים גדולים יותר להשרדות כן שנותרים בידם משאבים קטנים יותר להכווין ולבצע פעולות טרור. יש לציין כי כבר בתקופת הגל הרביעי של הסיכולים הממוקדים, שבוצע בתקופת האינתיפאדה השנייה, ניתן היה להיווכח בחשש של מנהיגי חמאס מסיכול. כך למשל, לאחר סיכולו של השיח' אחמד יאסין, מנהיג חמאס, ומינויו של עבד אל-עזיז רנטיסי כמחליפו, נקט זה בצעדים שונים כדי לשמור על חייו, כולל כיבוי הטלפון הסלולרי, תוך שבירת שגרה והחלפת רכבים. כמו כן התחפש לקשיש כדי להקשות על זיהויו.⁵

מאז טבח ה-7 באוקטובר, ישראל בסיועה של ארצות הברית רודפת אחרי יחיא סינוואר - מי שהיה ראש ממשל חמאס בעזה בעת התקפת חמאס ב-7 באוקטובר, עד למינויו כמחליפו של אסמאעיל הנייה שסוכל, כראש הלשכה המדינית של חמאס - במטרה לסכלו. בין היתר, מפעילה ארצות הברית רדאר חודר קרקע כדי לנסות ולאתר את סינוואר במנהרות תחת הקרקע. העובדה שסינוואר נמנע מלעשות שימוש באמצעי תקשורת אלקטרוניים כבר תקופה ארוכה⁶ ומקיף עצמו בחטופים כמגינים אנושיים מעיד על החשש

3 | להרחבה אודות סיכולים ממוקדים המבוצעים על-ידי ישראל ניתן לקרוא בספר שכתבנו בועז גנור ואנוכי, "Israel's Targeted Killing Policy: Moral, Ethical & Operational Dilemmas"

4 | AP, "כישלון המתקפה על ישראל חשף: עד כמה באמת "מדויקים" הטילים האיראניים?", [YNET, 03/09/2024, https://www.ynet.co.il/news/article/byq11f742r](https://www.ynet.co.il/news/article/byq11f742r)

5 | ברגר גל, "בימיו האחרונים התהלך רנטיסי מחופש לקשיש ולראשו "כאפיה", 19/04/2004, [News 1 https://www.news1.co.il/Archive/001-D-44320-00.html](https://www.news1.co.il/Archive/001-D-44320-00.html)

6 | חלבי עינב, "אופן חריג: סינוואר שיגר ברכה ממקום המסתור לנשיא אלג'יריה, ותקף את ישראל", YNET, 10/09/2024

שלו להיות מסוכל. זאת ועוד, בתחילת חודש ספטמבר 2024 פורסם כי חמאס קרא לפעיליו להגביל את תנועותיהם ואת השימוש בטלפונים הסלולארים שלהם, שעלולים להיות מאובנים. בנוסף, אמר סגן ראש הלשכה המדינית של חמאס בלבנון ש"כל הפלגים הפלסטינים במדינה צריכים להיות מודעים לכך שבכל רגע, כל אחד עלול להיות מחוסל".?

הקטנת הנזק האגבי ושימור הלגיטימציה הבינלאומית ליכולת של ישראל להמשיך להילחם, הינו סיבה נוספת לחשיבות פעולת סיכול ממוקד. בתא שטח צפוף, כמו רצועת עזה, קשה מאוד לפעול מבלי לפגוע בחפים מפשע, דבר שמביא לגינוי בינלאומי נרחב כלפי ישראל. לעומת זאת, פעולת סיכול ממוקד כשמה כן היא. מיועדת להיות כירורגית יותר ולהקטין את הנזק האגבי שייגרם.

למרות הצלחת מדיניות הסיכולים במהלך המלחמה, יש לסייג ולומר שאסור להקל ראש ברצון האויב לנקום, בפרט כשמדובר באיראן ושלוחותיה, בעיקר חיזבאללה אך גם החות'ים והמליציות בעיראק. ישנה חשיבות רבה, על-כן, להחלטה מדינית וצבאית על מידת ערכיות היעד לסיכול בשקלול פעולות נקמה של היריב. ככל שהיעד ערכי יותר, קרי דמות שאחראית במידה מרכזית לביצוע והכוונה של פעולות טרור עתידיות נגד אזרחי מדינת ישראל, ואין אפשרות חלופית מלבד סיכולה, כך מותר לפעול נגדה במידה רבה יותר גם אם ידוע שזה יביא לביצוע פעולות נקמה. אך אם מדובר בדמות מרכזית פחות, הרי שעדיף להמתין עם הסיכול.

כן ניתן להוסיף את הרכיב המודיעיני - אם ידוע שהסיכול יביא לפעולת נקמה ושאותו פעיל טרוו, גם במידה והינו מטרה ערכית - הוא כזה הנמצא תחת הרדאר המודיעיני ושבמידה גבוהה של סבירות ניתן יהיה לאתר אותו שוב, הרי שעדיף לחכות עם הסיכול לעת המתאימה.

בנוסף יש לסייג את המשך ביצוע הסיכולים הממוקדים ברצועת עזה בשלב זה של הלחימה. בניגוד לזירות השונות בהן יש להמשיך ולבצע סיכולים ממוקדים באופן תכוף, במידה ומתקיימים התנאים שפורטו לעיל, על מנת להוריד את יכולתם של פעילי הטרור לבצע פיגועים וכך להקטין את האיום הנשקף לישראל, הרי שלגבי רצועת עזה התמונה שונה. אלא אם צה"ל ידע לדייק את המידע המודיעיני שברשותו, הרי שיש לשקול ביצוע פעולות סיכול ברצועה מאחר ומצויים שם חטופים וחטופות רבים, מעל ומתחת לקרקע. העובדה שככל הנראה, בשל תמונת מודיעין לא שלמה, נהרגו 3 חטופים בשבי חמאס כששהו במנהרה בה סוכל אחמד רנדור, מפקד החטיבה הצפונית של רצועת עזה וראש המערך הרקטי של חמאס - היא חמורה. הרג חטופים כתוצאת לוואי של סיכול ממוקד היא כשל מוסרי שחשוב למנוע. מותם, מביא לצער קולקטיבי עז, אשר מונע את תמונת הניצחון של חיסול אותו פעיל, משמעותי כלל שיהיה, ומצמצם באופן משמעותי את חלון הלגיטימציה להמשך הפעולה הצבאית שמעניקים אזרחי המדינה להנהגה המדינית והצבאית. לאחר שתוכרז הפסקת אש ויוחזרו החטופים, הרי שניתן יהיה להמשיך ולעשות שימוש בכלי זה של סיכולים ממוקדים במסגרת המב"מ (המערכה שבין המלחמות) גם ברצועת עזה.

ד"ר לירם קובלנץ שטנצלר, חוקרת בכירה וראש דסק ימין קיצוני ואנטישמיות במכון למדיניות נגד טרור (ICT), אוניברסיטת רייכמן. חוקרת אורחת באוניברסיטת ברנדייס ואוניברסיטת ייל.

מחברת משותפת עם פרופ' בועז גנור של הספר

Israel's Targeted Killing Policy: Moral, Ethical & Operational Dilemmas, Palgrave Macmillan press, 2022

הפילנתרופיה האמריקאית כמנוף לחוסן חברתי-כלכלי-לאומי

ממלחמת העצמאות ועד חרבות ברזל: השפעת התרומות האמריקאיות על החוסן הישראלי ועתידן ביום שאחרי

אלינה שקולניקוב שוורצמן, 2024 | שנה ל-7 באוקטובר

גודלה, מיקומה וגודל אוכלוסייתה של ישראל מובילים לכך שהיא מאוד מושפעת, ואף תלויה, בארצות הברית לצורך החוסן הכלכלי והביטחוני שלה, הן בעיתות שלום והן בעיתות מלחמה, ללא אלטרנטיבות משמעותיות. ההשפעה של הלובי הפרו-ישראלי בארה"ב ברורה, וכך גם ההשקעות האמריקאיות בהון סיכון שמוזרמות על ידי בעלי הון עם זיקה לישראל. אך מעבר לכך, קיים תחום שמשפיע רבות על החוסן של החברה האזרחית בישראל - הפילנתרופיה האמריקאית. אמנם הפילנתרופיה הישראלית הולכת וגדלה בעשורים האחרונים, וישנם כספים המגיעים מהתפוצות שאינן ארה"ב, אך השדה החברתי בישראל היה נראה שונה באופן רדיקלי אם לא היו נכנסים אליו מאות מיליונים, ולעיתים אף מיליארדים של דולרים, מארה"ב מדי שנה מאז קום המדינה. הפילנתרופיה האמריקאית לקחה על עצמה תפקידים שונים לאורך השנים מאז קום המדינה, אך תמיד הייתה מקור חיצוני התורם לחוסן הישראלי.

העבר - הפילנתרופיה האמריקאית כצינור חמצן

הפילנתרופיה האמריקאית לישראל החלה עוד לפני קום המדינה, אך אופייה השתנה לאורך השנים. בשנת 1948, שנת הקמת המדינה, תרמו יהודי ארצות הברית כ-150 מיליון דולר, סכום שהיה גבוה פי ארבעה מהסכום שגייס הצלב האדום האמריקאי באותה שנה וארגון "הבונדס" (Bonds Israel), שהוקם ביוזמת ממשלת ישראל בשנת 1951 בשיתוף יהודים אמריקאים, מכר מאין אג"ח ישראלי ליהודי התפוצות. כשמלחמת יום הכיפורים החלה עם הפסדים ראשוניים כבדים לצה"ל, תורמים אמריקאים העבירו כ-700 מיליון דולר בתרומות כסיוע חירום (Zinsmeister & Torres, 2016).

דו"ח שהוכן עבור משרד התפוצות בשנת 2017 מצא כי השפעת יהודי התפוצות על הכלכלה הישראלית, ובמיוחד יהדות ארה"ב, הייתה משמעותית לאורך השנים. כבר לפני עשור הוערכה התרומה של יהודי התפוצות לכלכלה הישראלית בכ-25 מיליארד ש"ח בשנה, שהם 6.35 אחוזים מסך הפעילות הכלכלית בישראל. זאת, כאשר הנדל"ן והפילנתרופיה הם המרכיבים הגדולים ביותר בפעילות הכלכלית של יהודי התפוצות בישראל. מפעל הפילנתרופיה העצום של יהדות ארה"ב מזרים למדינה מדי שנה מיליארדי דולרים, בעיקר לחיזוק חוסנה של החברה האזרחית בישראל. בעשורים האחרונים, הפילנתרופיה של יהדות צפון אמריקה שיחקה תפקיד משמעותי בפיתוח מגזרי החינוך, ההשכלה הגבוהה והבריאות בישראל, וכן בפעילות של מאות גופים במגזר השלישי. החוקרים מגדירים זאת כחיזוק חוסנה התפקודי וחוסנה החברתי של ישראל (אוריון & עילם, 2017).

יש לציין כי בכל משבר ביטחוני, הפילנתרופיה התייצבה לצד המדינה ותרמה סכומים גדולים מבעבר. קפיצות משמעותיות נרשמו בשנים 2003 ו-2008-2006, ששיקפו אירועים מדיניים וביטחוניים משמעותיים כמו מלחמת לבנון השנייה בקיץ 2006 ומבצע "עופרת יצוקה". בתקופה שלאחר מכן, בשנים 2010-2009, חלה ירידה בשווי הכולל של המענקים הגדולים, בשל השלכות המיתון הכלכלי של 2008. עם סיומו, הפילנתרופיה האמריקאית חזרה לפעול ביתר שאת בישראל (שאול בר-ניסים, 2017; מתוך אוריון & עילם, 2017).

הפילנתרופיה האמריקאית כמנוף לחוסן חברתי-כלכלי-לאומי

עם תחילת מלחמת "חרבות ברזל", היקף התרומות הכספיות ושוות הכסף שפורסמו על ידי הארגונים השונים ונאספו לטובת עמותות, מוסדות לאומיים, מוסדות רפואיים, רשויות מקומיות וארגונים נוספים, עומד בהערכה על כ-1.41 מיליארד דולרים (5.11 מיליארד ש"ח). כמחצית מהסכום גויסה על ידי הפדרציות היהודיות בצפון אמריקה (JFNA) (דו"ח משרד התפוצות, 2024). ראוי לציין כי תרומות עצמיות של הפדרציות היהודיות בצפון אמריקה, בנוסף להשתתפות הפדרציות בתרומה דרך ה-JFNA, תמכו גם באופן עצמאי בארגונים ישראליים מסוגים שונים ותרמו עשרות מיליוני דולרים. לדוגמה, פדרציית ניו יורק תרמה כ-73 מיליון דולר והיא התורמת הגדולה ביותר מבין שאר הפדרציות בצפון אמריקה. פדרציות טורונטו ושיקגו תרמו יחד כ-50 מיליון דולר. יש לציין כי מדובר בתרומות תוספתיות לתרומות של קרנות ופדרציות אמריקאיות שפועלות בישראל והיו מחויבות עוד לפני המלחמה לאזורים ונושאים אשר המלחמה השפיעה עליהם עמוקות הן ברמה הגאוגרפית (הפריפריה הדרומית והצפונית) והן ברמה התוכנית (החל מחינוך וכלה בבריאות הנפש).

זאת ועוד, מבדיקות מימון המונים עולה כי קמפיינים שהיו מכוונים במובהק ליהדות התפוצות גייסו תרומות בהיקף כולל של כ-91.5 מיליון דולר. לדוגמה, ארגון "איחוד הצלה" גייס כ-50 מיליון דולר באמצעות מימון המונים (דו"ח משרד התפוצות, 2024). בנוסף, אגודות הידידות, בתי כנסת ותורמים פרטיים שהעבירו תרומות ישירות לחברים או לעמותות בארה"ב או בישראל שנרשמו כעמותות בארה"ב - כולם התגייסו למען ישראל. הנדיבות שהופגנה בחודשי אוקטובר ואילך הייתה יוצאת דופן, וניכרה בכל קהילה יהודית בארה"ב. גם מי שלא ראו עצמם עד אז כתורמים לישראל הפכו לפתע לתורמים משמעותיים כפי שהיה ניתן לראות מהעליה המשמעותית בתרומות דרך בתי כנסת, אשר היסטורית תרמו למטרות יהודיות אך לא ציוניות בהכרח.

העתיד - הפילנתרופיה ככוח קטליטי?

הפילנתרופיה היהודית האמריקאית לא חייבת להיות קשורה אך ורק לישראל. מניתוח של חלוקת המענקים בשנים 2000-2015 עלה ש-62% מהם, בשווי של 28.5 מיליארד דולר, הועברו למטרות לא יהודיות, והיתר התחלק בין מטרות יהודיות למטרות ישראליות. באותה מידה, שינויים רבים מתרחשים בפילנתרופיה היהודית במלאת שנה למלחמה. אתגרים רבים הכוללים את הרצון לתרום למאבק באנטישמיות בארה"ב, עייפות החומר מהמלחמה, ופקפוק בדרכים לסיים אותה, לצד דאגה למצב ההומניטרי בעזה, מרחפים מעל הרצון לתרום. העובדה שסוף שנת 2024 היא שנת בחירות שתדרוש מתורמים רבים להשקיע בקמפיינים פוליטיים מוסיפה לאתגרים העומדים בפני הפילנתרופיה לישראל בתקופה הנוכחית, כאשר אתגר מרכזי אורך טווח נוסף הוא "הדור הבא" והחשש שדורות עתידיים של תורמים יהודים אמריקאים לא ירצו להיות מקושרים לציונות ולישראל.

ארגונים יהודיים שפועלים בקמפוסים ומפגינים נגד ישראל הם דוגמה לכך, אך יש גם חשש אמיתי ממה יקרה כשדור העתיד לא יראה כלל את הערכים שלו כאלה המשקפים את הערכים שמיושמים בישראל. כך עלול להיווצר מצב שבו תורמים ממשפחות ליברליות יגדילו את התרומות בארה"ב ובחול"ל, אך לא לישראל.

נושא נוסף שדורש התייחסות הוא לאן ינותבו התרומות בעתיד. יתכן שנושאים שעד כה לא זכו להתערבות, כמו נושאים פוליטיים מובהקים, יקבלו פתאום יותר דגש. כמו כן, יתכן שנראה פילנתרופים

המעדיפים להמתין ולראות כיצד הפוליטיקה הישראלית תתפתח, או מה יקרה "ביום שאחרי עזה" לפני שהם מתחייבים לתרומת המשך משמעותית בישראל. בנוסף, יש לשקול אילו דרכי תרומה יהיו נפוצות בעתיד: האם תהיה זו פילנתרופיה מעורבת, או פילנתרופיה של "פעם בשנה ושכח", שעלולה לדעוך למרות שהצרכים השיקומיים הגבוהים של ישראל יישארו לשנים רבות קדימה. מאידך, יתכן שזו תהיה פילנתרופיה שתבין כי ישראל יכולה לשמש כמודל לפילנתרופיה אסטרטגית לאחר אסון, ובכך ייבנו בה מודלים חדשניים של הון מעורב (הון פילנתרופי המחובר להון פרטי) או הון קטליטי (הון פילנתרופי בסיכון גבוה הבונה הוכחת יכולת לקרנות גדולות, ממשלות ועוד) שיעזור גם לתהליכי שיקום באוקראינה, באזורי אסונות טבע ועוד.

בדו"ח של פולילאבס ו-JFN על חוסן כלכלי, נבחנו ספציפית ההמלצות לפילנתרופים אשר רוצים לחזק באופן ספציפי את החוסן הכלכלי של ישראל. הדו"ח, שנוצר על ידי ארגון הגג של הפילנתרופיה היהודית ומכון המחקר של פולילאבס ובשיתוף עם פילנתרופים אמריקאים וישראלים, ממליץ במיוחד על ניצול הפילנתרופיה כמנוף לצמיחה כלכלית (PollyLabs & JFN, 2023).

הדרך קדימה עבור פילנתרופיה אמריקאית אסטרטגית לשיקום לאחר אסון בישראל היא ברורה: לפעול בזרזים לשחרור מאגרי הון גדולים יותר ממקורות לא מסורתיים (כגון משקיעים). הדבר דורש יישור קו בין מטרות פילנתרופיות לתמריצים סקטוריאליים, לעיתים קרובות פיננסיים. כלומר, פיתוח מודל תרומות שיענה על הצרכים בשטח תוך התחשבות תמידית בתורם הבא - רצוי אחד מחוץ לתחום הפילנתרופיה ולא בהכרח תלוי בממשלה.

באופן מסורתי, נמדדה הצלחה פילנתרופית באמצעות משיכת קרנות גדולות יותר, יצירת תזרמי הכנסה יציבים לעמותות, או לכל הפחות, הבטחת תמיכה ממשלתית. אך חיזוק החוסן הכלכלי והחברתי דורש כעת בחינה מחדש של המודל. הפילנתרופיה צריכה בעת הזאת להתחיל לבחון פתרונות למאמצי שיקום בתחומים רבים בהם שחקנים מהמגזר הפרטי יכולים לממן ולהרחיב התערבויות חברתיות מוצלחות אם פילנתרופים יורידו את רמת הסיכון הראשוני עבורם. אנו רואים כבר דוגמאות כאלה בשטח: מיזמים שמובילים יזמי נדל"ן חדשניים, כדוגמא ג'ינדס באופקים, מימון פלטפורמות למיצוי זכויות כגון סיטיזן אימפקט או השקעה בטכנולוגיות שיקום פיזי דוגמא 6Degrees ועוד, הינם דוגמא חיה להתערבויות חברתיות שבהן הון פילנתרופי משמש כפותח דלתות להון נוסף שאינו פילנתרופי. גישות מונעות-שוק אלו יכולות להפוך השקעות פילנתרופיות ראשוניות לפתרונות ברי קיימא וארוכי טווח עבור קהילות שנפגעו מאסון ולחזק ישירות לא רק את החוסן הכלכלי של ישראל אלא גם את החוסן האישי של רבים בישראל.

לסיכום, ניתן לומר שהפילנתרופיה האמריקאית עיצבה וממשיכה לעצב את החוסן הכלכלי והחברתי של ישראל, מהקמת המדינה ועד היום. עם השינויים הגלובליים והאתגרים החדשים, נדרשת גישה אסטרטגית מותאמת למציאות המשתנה - עם דגש על ערכים, כגון שילוב נשים במוקדי החלטות, כפי שעושה פורום דבורה בהצלחה, ובחינה של מודלים חדשניים לפילנתרופיה, כפי שהוצגו במאמר זה. חיזוק הקשר בין מטרות פילנתרופיות לתמריצים כלכליים רחבי טווח יוכל להבטיח שהחוסן של ישראל ימשיך להתקיים ולהתחזק גם בעשורים הבאים. עלינו לראות את הפילנתרופיה לא רק כתרומה חד פעמית, ולא רק כערוץ חד צדדי אלא כהשקעה אסטרטגית במערכת יחסים שוויונית בין יהדות ארה"ב לישראל, שתוביל לשינוי בר קיימא, לטובת החברה הישראלית כולה.

רשימת מקורות:

1. אוריון, א., & עילם, ש. (2017). [יהודי ארצות הברית והביטחון הלאומי של ישראל](#). המכון למחקרי ביטחון לאומי INSS.
2. Zinsmeister, K., & Torres, J. (2016). [Founding Funders: The Story of How American Philanthropy Built a Jewish Homeland](#). Philanthropy Roundtable.
1. דו"ח משרד התפוצות / (2024). [מיפוי תרומת יהדות התפוצות במלחמת "חרבות ברזל"](#).
2. PollyLabs & JFN. (2023). [Israel's Turning Point: Future Scenarios for Envisioning the Path to Recovery & Resilience - Sector Deep Dive: Economy](#)

אלינה שקולניקוב שוורצמן, היא מומחית ליזמות והשקעות אימפקט. אלינה היא חברת ועד מנהל בפורום דבורה, סמנכ"לית שותפויות בפולי לאבס ומרצה באוניברסיטת ניו סקול בניו יורק. בתפקידיה הקודמים הייתה ראש תחום אימפקט של קרן אדמונד דה רוטשילד (ישראל) וניהלה תוכניות יזמות חברתית ועסקית ברחבי העולם, במגזר החברתי והעסקי.

לאלינה תואר ראשון בתקשורת מאוניברסיטת רייכמן ותואר שני באסטרטגיה וביטחון מאוניברסיטת תל אביב.

